

VILNIAUS UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS KATEDRA

JUSTINA PUODŽIŪTĖ
Dieninių vientisųjų studijų
V kursas

Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių panašumai ir skirtumai

MAGISTRO DARBAS

DARBO MOKSLINIS VADOVAS:

Doc. Dr. A. Abramavičius

VILNIUS 2011

TURINYS

Ižanga.....	3
1. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratos.....	5
1.1. Turto prievartavimo samprata.....	5
1.2. Savavaldžiavimo samprata.....	9
2. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių analizė.....	14
2.1. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo objektai.....	14
2.2. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo dalykai.....	19
2.4. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo objektyviosios pusės.....	22
2.4.1. Turto prievartavimo objektyvioji pusė.....	22
2.4.2. Savavaldžiavimo objektyvioji pusė.....	28
2.4.3. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo objektyviųjų pusių panašumai ir skirtumai.....	33
2.5. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo subjektai.....	35
2.6. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo subjektyviosios pusės.....	38
3. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimus kvalifikuojantys požymiai.....	42
3.1. Fizinio smurto panaudojimas.....	43
3.2. Psichinės prievartos panaudojimas.....	48
3.3. Laisvės atėmimas.....	49
3.4. Turto sunaikinimas ar sugadinimas.....	53
3.5. Didelės turtinės žalos padarymas.....	56
3.6. Didelės vertės turtas.....	58
3.7. Didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčios vertybės.....	60
3.8. Organizuota grupė.....	63
4. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo atirbojimas nuo kitų nusikalstamų veikų.....	66
4.1. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo atirbojimas nuo plėšimo.....	66
4.2. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo atirbojimas nuo veiksmų laisvės varžymo.....	71
5. Išvados.....	73
6. Santrauka lietuvių kalba.....	77
7. Santrauka anglų kalba.....	78
8. Priedai.....	79
9. Literatūros sąrašas.....	87

Magistro darbe naudojamų santrumpų paaiškinimų sąrašas

ATPK – administracinių teisės pažeidimų kodeksas

ATR – Abiejų Tautų Respublika

Aut. - autorius

BK – baudžiamasis kodeksas

BPK – baudžiamojo proceso kodeksas

CK – civilinis kodeksas

Kt. - kita

LR – Lietuvos Respublika

LTSR – Lietuvos Tarybų Sąjungos Respublika

M. d. – metai, diena

MGL – minimalus gyvenimo lygis

Nr. – numeris

Pan. - panašiai

Prof. habil. dr. – profesorius habilituotas daktaras

Str. d. p. – straipsnis, dalis, punktas

T.y. – tai yra

T.t. – taip toliau

Žr. – žiūrėkite, žiūrėti

IŽANGA

Temos naujumas ir aktualumas. Nors turto prievartavimo ir savavaldžiavimo atvejų bendrame nusikalstamumo kontekste procentas ir nedidelis¹ (pavyzdžiui, turto prievartavimo atvejų 2009 metais užfiksuota 181 atvejis, o 2010 metais – 178 atvejai. Savavaldžiavimo atvejų statistinių duomenų nėra pateikiama.²), tačiau teismų praktikoje susiduriama su šių dviejų nusikaltimų atribojo problema. Įdomu pastebėti tai, jog atsiktine tvarka apklausus 130 respondentų, 90 % atsakė, jog yra tekę girdėti apie turto prievartavimą, tačiau vėliau paklausus, kas tai yra turto prievartavimas, teisingai atsakė jau tik 78 % respondentų. Pasiteiravus apie savavaldžiavimą, gerokai mažiau respondentų atsakė girdėję apie tokį reiškinį, tačiau paprašius jį apibūdinti, respondentų žinios nenusileido žinioms apie turto prievartavimą – teisingai į šį klausimą atsakė 79% respondentų. Didžioji dalis respondentų pažymėjo, kad Lietuvos teisės aktuose nustatyta atsakomybė tiek už turto prievartavimą, tiek už savavaldžiavimą (95% ir 82%)³. Šios temos aktualumą liudija ir kasacinės instancijos teismą pasiekiantis pakankamai didelis turto prievartavimo ir savavaldžiavimo atvejų kiekis. Nors atsakomybė už šiuos nusikaltimus Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinta jau seniai, tačiau nagrinėjant teismų praktiką aptinkama nemažai šių nusikalstamų veikų kvalifikavimo klaidų.

Lietuvoje turto prievartavimo ir savavaldžiavimo tematika daugiausiai yra rašęs Oleg Fedosiuk: pradedant daktaro disertacija⁴, monografija⁵ ir baigiant atskirais moksliniais straipsniais⁶. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimai glaustai aptariami baudžiamojo kodekso komentaruose⁷, baudžiamosios teisės vadovėliuose⁸, pavieniai požymiai paliečiami teismų praktikoje⁹. Turto

¹ Pavyzdžiui, Lietuvoje 2010 metais užfiksuota 76 291 nusikaltimas, duomenys iš <http://www.nplc.lt:8000/asis/>

² Remtasi informacija, pateikta <http://www.nplc.lt:8000/asis/>

³ Apklausa atlikta tinklapyje <http://www.apklausa.lt/> 2011 04 11-13 dienomis, apklausoje dalyvavo 130 respondentų. Žr. priedą Nr. 2 ir priedą Nr. 3.

⁴ Fedosiuk, Oleg. Turto prievartavimas: reiškinio raida ir teisinio vertinimo problemos. Daktaro disertacija. Socialiniai moksliai, teisė (01), 2000.

⁵ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002

⁶ Pavyzdžiui: Oleg Fedosiuk. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma?// Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. – Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 259-280.

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 321-330; Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2010, p. 491-496.

⁸ Pavyzdžiui, Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 372-387.

⁹ Magistriniame darbe cituojama nemažai LAT nutarčių.

prievartavimą kvalifikuojančius požymius autoriai aptaria nagrinėdami ir kitų nusikaltimų sudėtis¹⁰. Baudžiamosios teisės moksle galime sutikti nagrinėjant tam tikrus turto prievartavimo ir savavaldžiavimo požymius atskirai, nelyginant šių dviejų nusikaltimų kaip visumos. Taigi šiuo magistro darbu mėginama apjungti tiek baudžiamosios teisės mokslo žinias, tiek aktualią teismų praktiką kompleksiniam turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių nagrinėjimui.

Darbo objektas. Magistro darbo objektą atspindi darbo pavadinimas – tai turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių panašumai ir skirtumai.

Darbo dalykas. Magistro darbo dalykas – turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratų analizė; turto prievartavimo ir savavaldžiavimo normų analizė; užsienio šalių teisinio reguliavimo turto prievartavimo ir savavaldžiavimo klausimais analizė.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Magistro darbo tikslas yra remiantis įstatyminiu reglamentavimu, baudžiamosios teisės mokslu ir teismų praktika atlikti turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių analizę, surasti šių sudėčių panašumus bei skirtumus. Darbo uždaviniai yra ištirti Lietuvos ir pasirinktų užsienio šalių turto prievartavimo ir savavaldžiavimo teisinį vertinimą tiek istoriniu, tiek dabarties aspektu; išanalizuoti tiek doktrinoje, tiek teismų praktikoje pateikiamą analizę atskirais turto prievartavimo ir savavaldžiavimo klausimais; pateikti apibendrinimus nagrinėjamais klausimais.

Darbo metodai. Magistro darbe naudojami sociologinis, istorinis, lingvistinis, lyginamasis, sisteminis, analitinis, kritinis metodai.

Šiame magistro darbe nagrinėjama tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių įstatyminė bazė turto prievartavimo ir savavaldžiavimo klausimais, taip pat aptariama doktrina bei teismų praktika. Darbas pradedamas aptariant turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratą, jų vystymąsi istorijos eigoje. Vėliau pereinama prie nagrinėjamų nusikaltimų sudėčių analizių, kurių pagalba siekiama ištirti turto prievartavimo ir savavaldžiavimo panašumus bei skirtumus. Trečioje dalyje yra nagrinėjami šiuos nusikaltimus kvalifikuojantys požymiai, pradedant bendrais abiemis nusikalstamoms veikoms, baigiant tais, kurie būdingi tik vienam iš nagrinėjamų nusikaltimų. Paskutinėje darbo dalyje pateikiama turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų atribojimas nuo plėšimo bei veiksmų laisvės varžymo.

¹⁰ Pavyzdžiui, Vosyliūtė Andželika. Baudžiamoji atsakomybė už kvalifikuotą vagystę. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), 2009.

1. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratos

1.1. Turto prievartavimo samprata

Turto prievartavimas kaip reiškinys žinomas nuo neatmenamų laikų. Kaip nurodoma teisinėje literatūroje, prievartavimo sąvokos šaknų reikia ieškoti dar romėnų teisininkų sudarytoje sąvokoje *concessio*, kurioje buvo skiriamos dvi prievartavimo rūšys: turto naudos gavimas tokiu būdu, kad kaltininkas apsimeta esąs valdininkas (*concessio publica*) ir grasymu išskelti baudžiamąją bylą (*concessio privata*)¹¹. Šiuolaikinės turto prievartavimo ištakos sampratos ištakos randamos romėnų teisėje. 80 metais prieš mūsų erą pretorius Oktavijus nustatė atsakomybę už *metus*, t.y. už turto įgijimą grasinimais¹².

Lietuvai esant Rusijos imperijos sudėtyje, jos teritorijoje nuo 1846 m. gegužės 1 d. įsigaliojo 1845 metų Rusijos baudžiamųjų ir taisomųjų bausmių statusas. Kaip nurodoma teisinėje literatūroje, šiame statute buvo suformuluotos dvi savarankiškos turto prievartavimo konstrukcijos: 1) grasinimai prievartaujant turtą; 2) vertimas prisiimti turtinę prievolę¹³. Tarpukario Lietuvoje (1918 – 1940 m.) 1903 m. Rusijos baudžiamasis statusas turto prievartavimu laikė tuos atvejus, kai asmuo „nusikalto vertę, norėdamas pats gauti arba kitam padaryti turto naudos, užleisti turto teisę arba padaryti kitą nenaudingą turto sutartį, sužalodamas kūną, darydamas smurtą asmeniui arba baustinai grasydamas“¹⁴. Šiame statute taip pat buvo numatyta ir šantažo sudėtis.

Po LR įjungimo į Sovietų sąjungą, jos teritorijoje nuo 1940 iki 1961 m. galiojo Rusijos Federacijos BK (1922 m. ir 1926 m.). 1926 m. Rusijos Federacijos BK turto prievartavimas apibrėžtas kaip reikalavimas suteikti kokią nors turtinę naudą arba perduoti teisę į turtą arba atlikti kokius nors turtinio pobūdžio veiksmus, sukelti nukentėjusiajam baime, kad prieš jį bus panaudotas smurtas, paskelbtos jį žeminančios žinios arba sunaikintas turtas¹⁵. 1961 m. LTSR BK¹⁶, galiojusiame iki 2003 m. balandžio 30 d., numatytos dvi turto prievartavimo rūšys: tai valstybinio (visuomeninio) turto prievartavimas (numatytas 96 str.) ir asmeninio piliečių turto prievartavimas (numatytas 150 str.).

¹¹ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 372.

¹² Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 42.

¹³ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 47.

¹⁴ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 373.

¹⁵ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 48.

¹⁶ Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=20465&p_query=&p_tr2=

Valstybinio (visuomeninio) turto prievartavimas buvo suprantamas kaip reikalavimas perduoti valstybinį ar visuomeninį turtą arba teisę į turtą, grasinant smurtu asmeniui, kurio žinioje ar apsaugoje yra šis turtas, arba jo artimiesiems, taip pat grasinant pagarsinimu žinių, žeminančių jo ar jo artimųjų garbę, arba sunaikinimu jų turto. Kaip asmeninio turto prievartavimas buvo įvardinamas reikalavimas perduoti asmeninį piliečių turtą arba suteikti turtinę naudą, susijęs su grasinimu ateityje pavartoti smurtą, arba pagarsinti žinias, žeminančias nukentėjusiojo ar jam artimų asmenų garbę, arba sunaikinti turtą. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. balandžio 21 d. įsaku buvo išplėstas turto prievartavimo dalykas – nuo šiol juo galėjo būti ne tik turtas ir teisė į turtą bet ir kokie nors turtinio pobūdžio veiksmai. Antrose ir trečiose straipsnių dalyse buvo suformuluota nemažai turto prievartavimą kvalifikuojančių požymių: pakartotinumai, grupė iš anksto susitarusių asmenų, fizinio smurto panaudojimas, turto sunaikinimas ar sužalojimas, organizuota grupė, itin pavojingas recidyvistas, žymios žalos ar kitų sunkių pasekmių sukėlimas¹⁷. Po Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo 1990 m., turto prievartavimo normos tobulinimas ėjo nauja linkme. Visų pirma, buvo atsisakyta turtinių nusikaltimų skirstymo į nusikaltimus socialistinei nuosavybei ir nusikaltimus asmeninei piliečių nuosavybei (1994 m. BK pakeitimai). Turto prievartavimo norma buvo išdėstyta taip: atviras, užmaskuotas paslaugų siūlymu ar kitokia forma pridengtas reikalavimas perduoti turtą, teisę į turtą arba padaryti kitus turtinio pobūdžio veiksmus ar nuo jų susilaikyti, tiesiogiai arba užuominomis grasinant panaudoti fizinį smurtą prieš nukentėjusį ar jo artimuosius, sunaikinti ar sugadinti jų turtą ar kitaip šantažuojant (turto prievartavimas), - baudžiamas <...>. BK 273 str. 2 d. nurodyti turto prievartavimą kvalifikuojantys požymiai: fizinio smurto panaudojimas, turto sunaikinimas ar sugadinimas arba kitokios prievartos panaudojimas, turto prievartavimas, padarytas grupės iš anksto susitarusių asmenų arba pakartotinai. Turto prievartavimą itin kvalifikuojantys požymiai, numatyti straipsnio 3 d., buvo didelė materialinė žala ar kitos sunkios pasekmės, stambaus masto turtinis reikalavimas, organizuota grupė, šaunamojo ginklo ar sprogmenų panaudojimas. Tokia straipsnio redakcija išliko iki pat „naujojo“ BK patvirtinimo 2000 m¹⁸. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus „naujajam“ BK, turto prievartavimo norma išdėstyta taip: tas, kas neturėdamas teisėto pagrindo atvirai ar užmaskuotai savo ar kitų asmenų naudai vertė kitą asmenį perduoti turtą, suteikti turtinę teisę ar atleisti nuo turtinės pareigos arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus, arba nuo jų susilaikyti grasindamas prieš nukentėjusį ar kitą asmenį panaudoti fizinį smurtą, sunaikinti ar sugadinti jo turtą,

¹⁷ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 63.

¹⁸ Patvirtinta 2000 metų rugsėjo 26 dienos įstatymu Nr. VIII-1968.

paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas, arba panaudodamas kitokią psichinę prievartą, baudžiamas <...>. 2003 m. liepos 4 d. turto prievartavimo norma buvo papildyta organizuotos grupės kvalifikuojančiu požymiu¹⁹, o 2007 m. birželio 28 d. įstatymu²⁰ į turto prievartavimo normą įtrauktas ir itin turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis - didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčių vertybių prievartavimas. Po minėtų BK papildymų turto prievartavimo norma nebuvo keista, todėl turto prievartavimo sampratą Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme galima įvardinti kaip stabilią.

Turto prievartavimo sudėtis kaip atskiras nusikaltimas įtvirtinta ir beveik visų užsienio valstybių BK. Kaip nurodo O. Fedosiuk, vienu šalių įstatymai (Prancūzijos, Danijos, Olandijos ir kt.) be turto prievartavimo, numato ir šantažo sudėtį. Kitų šalių (Vokietijos, Italijos, Švedijos, Suomijos ir kt.) kodeksai konstruoja vieną bendrą turto prievartavimo sudėtį, kuri apima ir veikas, kurias priimta vadinti šantažu. Anglijos įstatymai, atvirkščiai, atsisakė turto prievartavimo sąvokos ir numato vieną, bet universalią šantažo sudėtį. Kai kurių kitų šalių, pavyzdžiui Belgijos, BK iš viso neišskiria turto prievartavimo kaip atskiro nusikaltimo, o atitinkami atvejai kvalifikuojami kaip smurtinės vagystės rūšis²¹.

Prancūzijos BK numato tiek turto prievartavimo, tiek šantažo sudėtis, kurios išdėstytos atskiruose BK skyriuose „prievartavimas“ ir „šantažas“ (extortion ir blackmail). Pagal 312-1 str. turto prievartavimas suprantamas kaip parašo, įsipareigojimo ar atsisakymo, paslapties atskleidimo, pinigų, vertybių ar kitokio turto įgijimas smurtu, garsinimu panaudoti smurtą ar prievartą. Pastebėtina, jog be laisvės atėmimo bausmės už turto prievartavimą numatyta ir itin didelė bauda – 100 000 eurų. Šantažo norma, numatyta 312-10 str., itin panaši į turto prievartavimą savo turiniu, tačiau šantažo atveju naudojama kitokio pobūdžio psichinė prievartą, t.y. grasinama atskleisti tam tikrus faktus ar apkaltinti tam tikrais faktais, kurie galimai pakenks asmens garbei ar reputacijai²².

Vokietijos BK 253 str. 1 d. įtvirtina normą, savo turiniu apimančią tiek turto prievartavimo, tiek šantažo sudėtis. Šioje normoje numatyta, kad tas, kas neteisėtai, panaudodamas prievartą ar grasinimus

¹⁹ Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=215815

²⁰ Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301997

²¹ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 49.

²² Prancūzijos BK 312-1 ir 312-10 straipsniai. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

didele žala, verčia kitą asmenį savo ar kito asmens naudai veikti, kęsti ar susilaikyti nuo kokių nors veiksmų, baudžiamas <...>²³.

Latvijos BK numato panašios koncepcijos (su nedideliais skirtumais pagrindinėje turto prievartavimo sudėtyje) turto prievartavimo sudėtį kaip ir Lietuvos BK. Latvijos BK 183 str. nurodyta, jog asmuo, kuris, neturėdamas teisėto pagrindo, reikalauja atsisakyti turto ar teisės į turtą, ar atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus, grasindamas panaudoti fizinį smurtą, atskleisti šmeižiančią informaciją, susijusią su nukentėjusiuoju ar jo artimaisiais, sunaikinti jų turtą ar kitokiu būdu padaryti jiems esminės žalos, baudžiamas <...>. Nusikaltimą kvalifikuoja pakartotinumai, nusikaltimo padarymas grupės iš anksto susitarusių asmenų, fizinio smurto panaudojimas, šaunamųjų ginklų ar sprogstamųjų medžiagų panaudojimas²⁴. Koncepciškai panaši ir Estijos BK pateikta turto prievartavimo samprata. Estijos BK 214 str. nurodoma, kad tas, kas verčia kitą asmenį suteikti turtinę naudą, naudodamas grasinimus apriboti žmogaus laisvę, atskleisti nepageidautiną informaciją apie asmenį, sunaikinti ar sugadinti turtą ar naudoja kitokią prievartą, baudžiamas <...>. Nusikaltimą kvalifikuojantys požymiai numatyti straipsnio antroje dalyje, tai: turto prievartavimas, padarytas asmens, anksčiau bausto už turto prievartavimą, vagystę, plėšimą ar sukčiavimą; stambus mastas; rimta žala žmogaus sveikatai; bendrininkavimas (bendrininkų grupė ar organizuota grupė); žmogaus laisvės atėmimas; turto sunaikinimas ar sugadinimas²⁵.

Švedijos BK turto prievartavimo samprata glaudžiai susieta su plėšimo norma. Švedijos BK 9 skirsnio 4 str. numatyta, kad asmuo atsako už turto prievartavimą tuo atveju, jeigu jo veika nekvalifikuotina kaip paprastas ar kvalifikuotas plėšimas (plėšimas ir turto prievartavimas pagal Švedijos BK atribojami tik pagal nusikaltimo padarymo būdą – fizinį smurtą ar grasinimą tuoj pat jį panaudoti). Tokiu atveju nenustačius plėšimo požymių veika kvalifikuojama kaip turto prievartavimas, kuris suprantamas kaip neteisėtas vertimas kitą asmenį atlikti tam tikrus veiksmus arba nuo jų susilaikyti dėl ko kaltininkas gauna turtinės naudos, o prievartaujamam asmeniui ar jo atstovaujamam asmeniui padaroma turtinė žala²⁶.

²³ Vokietijos BK 253 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

²⁴ Latvijos BK 183 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

²⁵ Estijos BK 214 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1280/file/4d16963509db70c09d23e52cb8df.htm/preview>

²⁶ Švedijos BK 8 skirsnio 5 straipsnis ir 9 skirsnio 4 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

1.2. Savavaldžiavimo samprata

Pirmieji įstatyminiai draudimai savavaldžiauti atsirado kaip draudimai kerštauti ar savavališkai užgrobti žemes, miškus. Apie savivalės draudimą Lietuvos įstatymuose kalbama jau nuo Kazimiero teisyne laikų. Kazimiero teisyne įtvirtinta, kad „jeigu kam nors atsitiks kokia byla su kuo, kai kils ginčas dėl žemės, tada pasikviesti tekūnus; o jeigu dėl kitų reikalų, pasikviesti teisėjus ir tiesos ieškoti teisme, o kirtimų ir užpuolimų daryti negalima. Jeigu kas pats imtų savavališkai kirsti mišką arba daryti užpuolimus, ir tuo būtų padaryta kam skriauda, tai tas turi mums skųstis“²⁷. Savavališko elgesio draudimo tąsa randama 1529 m. Pirmajame Lietuvos Statute. Šiame LDK galiojusiame įstatyme galime išvelgti dvi savavaldžiavimo draudimo kryptis: pirma, buvo draudžiama savavališkai spręsti ginčus dėl žemių ir miškų ribų²⁸, antra, draudžiama be teismo įsikišimo spręsti klausimus dėl skolų²⁹. Po III Abiejų Tautų Respublikos padalinimo 1795 m. Lietuvai patekus į Rusijos imperijos sudėtį, čia galiojo okupantų baudžiamieji įstatymai. Nuo 1846 m. gegužės 1 d. įsigaliojo 1845 m. Rusijos baudžiamųjų ir taisomųjų bausmių statusas, patvirtintas caro Nikolajaus I³⁰. Šio statuto 300 str. savavaldžiavimas apibrėžtas taip: „Tas, kuris patyręs kokį nors neteisingumą arba teisėtų reikalavimų nevykdymą, užuot tinkamai nustatyta tvarka paprašęs patenkinimo, savavališkai panaudos kokias nors priemones, susijusias su smurtu, baudžiamas <...>“³¹. Su prievartiniu savo teisės vykdymu savavaldžiavimas buvo siejamas ir 1903 m. priimtame Rusijos baudžiamajame statute, galiojusiame Lietuvoje tarpukario laikotarpiu (1918-1940 m.)³². Pagal šio statuto 507 str. savavaldžiavimas suprantamas kaip neteisėto

²⁷ Baudžiamoji teisė: specialioji dalis. 2 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 95.

²⁸ „Jeigu šlėkta šlėktai ribą pažeistų ar ugnimi išdegtų, smurtu iškirstų ar kaip nors kitaip, ir būtų tai prieš jį įrodyta, tai toks turi sumokėti nukentėjusiam dvylika grašių ilgųjų, o jei ežią perartų, tai tris ilguosius ir baudos tiek pat. O jei žmogynas žmogynui tai padarytų, tai žmogynui grašių ilgasis ir baudos tiek pat. <...> O jeigu toji riba ar ežia rodytųsi jam kaip skriauda, turi ją byla šalinti, o ne smurtu“ (V skyrius, 8 artikulius). Cituota iš: Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. – Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 261.

²⁹ „Ir jeigu kas apgrobtų, neįrodinėdamas teisme, tai turi duoti mums, valdovui, tris grašių ilguosius ir šaliai tris grašių ilguosius“ (XII skyrius, 9 artikulius). Cituota iš: Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. – Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 261.

³⁰ Remtasi informacija, kuri pateikta http://lt.wikipedia.org/wiki/1845_m._Rusijos_baud%C5%BEiamasis_statusas

³¹ Cituota iš: Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. – Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 261.

³² Remtasi informacija, kuri pateikta http://lt.wikipedia.org/wiki/1845_m._Rusijos_baud%C5%BEiamasis_statusas

vertimo forma ir apibūdinamas kaip prievartinis kito asmens vertimas atlikti ar leisti ką nors tokio, kas pažeistų jo teises ar pareigas, vertimas atsisakyti vykdyti teisę ar pareigą, turint rimtą pagrindą manyti, kad taip vykdoma turima teisė³³.

LTSR Istorija (kitaip - Sovietmečio Lietuvos istorija) apima laikotarpį nuo Sovietų Sąjungos okupacijos ir aneksijos 1940 m. iki 1990 m. kovo 11 d., Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo³⁴. Šiuo laikotarpiu, Lietuvai nesant savarankiškai teisėkūros srityje, teko paklusti sovietų primestiems įstatymams. Kaip nurodo O. Fedosiuk, Rusijos Federacijos 1922 m. BK 103 str. ir 1926 metų BK 90 str. buvo numatyta baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą, kartu esmingai reformuota šio nusikaltimo koncepcija: pirma, savavaldžiavimui buvo grąžinta nusikaltimo valdymo tvarkai reikšmė; antra, veika suformuluota kaip tikros ar tariamos teisės savavališkas vykdymas nesikreipiant į nustatytą valdžią; trečia, fizinė ir psichinė prievarta nuo šiol nebebuvo būtini sudėties požymiai³⁵. Tokia pati savavaldžiavimo sampratos tendencija išliko ir vėlesniame BK, tačiau kaip būtinas nusikalstamos veikos sudėties požymis numatyti padariniai - pagal Lietuvos teritorijoje nuo 1961 m. rugsėjo 1 d. galiojusio LTSR BK 214 str. savavaldžiavimu buvo laikomas savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, vykdymas savo tikros ar tariamos teisės, ginčijamos kito asmens, padaręs esminę žalą piliečių teisėms ar teisėtiems interesams arba valstybinėms įstaigoms, įmonėms arba organizacijoms³⁶.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę buvo akceptuotas sovietinės teisės savavaldžiavimo apibrėžimas, tačiau savavaldžiavimo samprata šiek tiek pasikeitė: psichinės prievartos panaudojimas numatytas kaip būtinas nusikalstamos veikos sudėties požymis, buvo pridėta ir nusikaltimą kvalifikuojančių požymių. Buvo nurodoma, jog savavaldžiavimas – tai savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės, kuri yra ginčijama arba pripažįstama, bet nerealizuojama, vykdymas, padaręs didelę žalą asmens, įmonės, įstaigos ar organizacijos teisėms ar teisėtiems interesams, arba grasinant pavartoti fizinį smurtą prieš nukentėjusįjį

³³ Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma?// Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. – Vilnius: Registrų centras, 2011p. 261.

³⁴ http://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_TSR_istorija

³⁵ Oleg Fedosiuk. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma?// Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. – Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 259-280.

³⁶ Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=20465&p_query=&p_tr2=

ar jo artimuosius arba sunaikinti ar sugadinti jų turtą. Savavaldžiavimą kvalifikavo jo padarymas grupės iš anksto susitarusių asmenų arba asmens, turinčio teistumą už savavaldžiavimą³⁷.

Šiuo metu Lietuvoje už savavaldžiavimą numatyta tiek baudžiamoji, tiek administracinė atsakomybė. Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą numatyta BK 294 str. Kaip nurodoma teismų praktikoje, BK 294 str. nustato dvi savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis: pirmoje dalyje pateikta savavaldžiavimo sudėtis, kai padaroma didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams; antroje dalyje – savavaldžiavimas padarytas panaudojant psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiajam ar jo artimam asmeniui³⁸. LAT kasacinėje jurisprudencijoje nurodoma, jog savavaldžiavimas reiškia savavališką ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuojamos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės vykdymą, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos. Nuteistieji realizavo savo draugo A. K. tariamą teisę į išlaidų dėl patirto sužalojimo gydymo kompensavimą, tačiau tai padarė neteisėtai, tai yra panaudodami nukentėjusiosios S. G. atžvilgiu psichinę prievartą (grasinimus nužudyti ir sunaikinti turtą). Tad šie T. L. ir V. J. veiksmai pilnai atitinka baudžiamajame įstatyme numatytą savavaldžiavimo sudėtį ir šioje dalyje dėl veikos kvalifikavimo abejonių nekyla³⁹. Sprendžiant dėl atsakomybės rūšies parinkimo, pirmenybė teikiama baudžiamajai atsakomybei (ATPK 9 str. 2 d.). Nenustačius didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams padarymo ar psichinės ar fizinės prievartos panaudojimo, gali būti taikoma administracinė atsakomybė. Kaip nurodo LAT teisėjų kolegija, pagal ATPK 188 str. savavaldžiavimas yra savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, vykdymas savo tikrosios ar tariamos teisės, ginčijamos kito asmens, nepadaręs esminės žalos piliečių teisėms ar teisėtiems interesams arba valstybinėms ar visuomeninėms įmonėms, įstaigoms arba organizacijoms. Šioje įstatymo normoje praktiškai yra pateikta savavaldžiavimo sąvoka. ATPK 188 ir BK 294 str. analizė leidžia manyti, kad baudžiamąja prasme savavaldžiavimas skiriasi nuo administracinės atsakomybės tuo, kad, kaip jau minėta, BK 294 str. yra numatytos dvi alternatyvios sąlygos – didelės žalos padarymas (BK 294 str. 1 d.) arba psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas (BK 294 str. 2 d.). Administracinė atsakomybė šių sąlygų nereikalauja, o kaip tik akcentuoja, kad administracine prasme savavaldžiavimas yra tada, kai nepadaroma esminė žala⁴⁰. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal įstatymo raidę baudžiamąja prasme savavaldžiavimas gali būti padaromas tiek savo, tiek kito asmens interesais, o administracine prasme – tik savo interesais. Pažymėtina, kad tiek baudžiamąja, tiek

³⁷ Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=61466&p_query=&p_tr2=

³⁸ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-215/2009.

³⁹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-641/2007

⁴⁰ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-279/2005.

administracine prasme savavaldžiavimo sampratos yra itin stabilios: pirma, nuo LR nepriklausomybės atkūrimo buvo trys ATPK 188 str. pakeitimai, tačiau visais atvejais keista tik sankcija⁴¹, antra, nuo LR BK įsigaliojimo 2003 m. gegužės 1 d. savavaldžiavimo norma nebuvo keista nei karto.

Užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose galima pastebėti tris požiūrio į savavaldžiavimą tendencijas⁴². Pirmu atveju savavaldžiavimui įvertinti skiriama atskira BK norma, o nusikalstama veika dažniausiai priskiriama prie nusikaltimų valdymo tvarkai. Tokią tendenciją galima pastebėti valstybėse, įėjusiose į TSRS sudėtį arba kurioms didelę įtaką turėjo Rusijos teisės tradicijos. Pavyzdžiui, Suomijos BK savavaldžiavimas suprantamas kaip teisės gynimas ar vykdymas naudojant neteisėtas priemones ir nesikreipiant į valdžios institucijas su sąlyga, jog už tokius veiksmus nėra numatyta griežtesnė atsakomybė kituose teisės aktuose⁴³. Bulgarijos BK pagrindinė savavaldžiavimo sudėtis išdėstoma taip: tas, kas neturėdamas įgaliojimų, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, vykdo ginčijamą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę, veikai turint mažareikšmiškumo požymių, baudžiamas <...> (Bulgarijos BK 323 str. 1 d.). Savavaldžiavimo privilegijuota sudėtis yra tuomet, kai kaltininkas savavališkai užima nekilnojamąjį turtą, atimtą įstatymų nustatyta tvarka (Bulgarijos BK 323 str. 2 d.), o kvalifikuota tuomet, kai savavaldžiaujama panaudojant fizinį smurtą ar grasinimus (Bulgarijos BK 323 str. 5 d.). Pažymėtina, kad kaltininkas gali išvengti baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą, jeigu po kompetentingos institucijos įspėjimo atkuria iki pažeidimo buvusią padėtį (Bulgarijos BK 323 str. 3 d.)⁴⁴. Latvijos BK 279 str. savavaldžiavimas įvardintas kaip savavališkas elgesys, o norma išdėstyta taip: „tas, kas veikė savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, jeigu tokių veiksmų teisėtumas yra ginčijamas valstybės ar vietos valdžios institucijos ar kito asmens, jei dėl to buvo padaryta esminės žalos, baudžiamas <...>“ (Latvijos BK 279 str. 1 d.). Kvalifikuojantys savavaldžiavimą požymiai yra pakartotinumai, nusikaltimo padarymas grupės iš anksto susitarusių asmenų, savavaldžiavimas panaudojant fizinį smurtą ar grasinant panaudoti fizinį smurtą, ar padaręs didelių nuostolių. Savavaldžiavimą itin kvalifikuojantys požymiai yra ginklo ar sprogstamųjų medžiagų

⁴¹ Straipsnio pakeitimai: Nr. I-2589, 1992.05.26, Žin., 1992, Nr. 21-610 ; Nr. I-545, 1994.07.18, Žin., 1994, Nr. 58-1132; Nr. VIII-1543, 00.02.17, Žin., 2000, Nr. 22-552 (00.03.15).

⁴² Oleg Fedosiuk. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma?// Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. – Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 263-264.

⁴³ Suomijos BK 17 skyriaus 9 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E8890039.PDF>

⁴⁴ Bulgarijos BK 323 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: http://www.mvr.bg/NR/rdonlyres/330B548F-7504-433A-BE65-5686B7D7FCBB/0/04_Penal_Code_EN.pdf

panaudojimas⁴⁵. Savavaldžiavimas Rusijos Federacijos BK suprantamas panašiai kaip ir Lietuvoje. Nurodoma, kad savavaldžiavimas – tai neteisėtas organizacijos ar fizinio asmens veikimas nesilaikant įstatymų ar kitų norminių teisės aktų nustatytos tvarkos, padaręs esminės žalos (Rusijos Federacijos BK 330 str. 1 d.). Savavaldžiavimą kvalifikuoja smurto panaudojimas ir grasinimas panaudoti smurtą (330 str. 2 d.)⁴⁶. Vakarų Europos valstybėse savavaldžiavimo norma randama Ispanijos BK. Jo 455 str. 1 d. nurodyta: „tas, kas vykdydamas savo teisę, veikia neteisėtomis priemonėmis, naudoja smurtą, bauginimą ar jėgą prieš daiktus, baudžiamas <...>“. 455 str. 2 d. numatyta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis: „taikoma griežčiausia bausmė, kai bauginama ar smurtaujama naudojant ginklus ar kitus pavojingus daiktus“⁴⁷.

Antroji tendencija yra savavaldžiavimo priskyrimas prie turtinių nusikaltimų. Pagal Vokietijos BK savavaldžiauja tas, kas neteisėtais tikslais iš uzufuktoriaus, įkaito turėtojo ar žmogaus, turinčio teisę naudoti ar turėti daiktą, paima savo ar kito asmens kilnojamąjį daiktą savininko naudai (Vokietijos BK 289 str. 1 d.)⁴⁸. Vengrijos BK 273 str. nurodyta: „asmuo, kuris panaudodamas smurtą ar grasinimus, siekdamas įgyvendinti teisėtą ar tariamai teisėtą piniginių reikalavimą, verčia kitą asmenį kažką kęsti, daryti ar nedaryti, baudžiamas <...>“⁴⁹. Lenkijos BK taip pat kriminalizuoja prievartinę vertimą gražinti skolą (Lenkijos BK 191 str. 2 d.)⁵⁰. Švedijos BK savavaldžiavimas numatytas kaip nusikaltimas, susijęs su pagrobimais. Nurodoma, jog „asmuo, kuris, norėdamas atkurti savo asmeninę teisę, neteisėtai pažeidžia kito asmens valdymą, baudžiamas už valdymo atkūrimą <...>“ (Švedijos BK 8 skyrius 9 str.)⁵¹. Norvegijos BK nurodoma: „asmuo, kuris neteisėtai save arba kitą asmenį įterpia į bet kokio kilnojamojo daikto valdymą ar kas yra to bendrininkas, baudžiamas bauda“⁵².

⁴⁵ Latvijos BK 279 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

⁴⁶ Rusijos Federacijos BK 330 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1697/file/0cc1acff8241216090943e97d5b4.htm/preview>

⁴⁷ Ispanijos BK 455 straipsnis. Vertimas darytas iš ispaniško BK varianto, pateikto: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.l2t20.html#a455

⁴⁸ Vokietijos BK 289 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

⁴⁹ Vengrijos BK 273 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

⁵⁰ Oleg Fedosiuk. Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma?// Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. – Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 264.

⁵¹ Švedijos BK 8 skyriaus 9 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

⁵² Norvegijos BK 392 straipsnis. Vertimas darytas iš angliško BK varianto, pateikto: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1690/file/c428fe3723f10dcbcf983ed59145.htm/preview>

Trečioji tendencija – savavaldžiavimo kaip atskiro nusikaltimo nekriminalizavimas. Tose valstybėse, kurių BK nekriminalizuoja savavaldžiavimo (tokių dauguma), teisės vykdymas neleistinomis priemonėmis neturi atskiros teisinės reikšmės ir gali būti pripažintas nusikalstamu, jeigu atitinka kito nusikaltimo požymius⁵³.

2. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių analizė

2.1. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo objektai

Baudžiamosios teisės teorijoje nusikalstamos veikos objektas yra apibūdinamas įvairiai, yra skirtingų nuomonių šiuo klausimu. Kaip nurodo doc. dr. Armanas Abramavičius, teisinėje literatūroje nėra vieningos nuomonės dėl nusikaltimo objekto. Vieni autoriai nusikalstamos veikos objektu siūlo laikyti „interesus“, kiti – „teisinius gėrius“, tretieji – „visuomeninius santykius kartu su teisės normomis“⁵⁴. Magistrinio darbo autorė palaiko Baudžiamosios teisės vadovėlio autorių siūlymą nusikaltimo objektu laikyti teisinius gėrius, į kuriuos kėsiniama nusikaltimu ir kurie yra saugomi baudžiamojo įstatymo⁵⁵. Yra autorių, pavyzdžiui V. Piesliakas, kurie vietoje nusikalstamos veikos objekto sąvokos vartoja sąvoką „baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės“⁵⁶. Abi minėtos nusikalstamos veikos objekto sampratos iš esmės sutampa, neneigia viena kitos.

BK 181 str. komentare nurodoma, kad pagrindiniu turto prievartavimo objektu laikoma nuosavybės ir kitos daiktinės, prievolinės ar kitos kilmės turtinės teisės, taip pat turtiniai interesai, kurie pažeidžiami verčiant nukentėjusįjį atlikti turtinį veiksma ar nuo jo susilaikyti kaltininko ar kito asmens naudai⁵⁷. Tokiai pagrindinio turto prievartavimo objekto sampratai pritariama ir teismų praktikoje. Pavyzdžiui, LAT kasacinėje nutartyje Nr. 2K-346/2008 minėta BK turto prievartavimo objekto formuluotė pakartojama pažodžiui. Iš dalies galima sutikti ir su nuomone, jog turto prievartavimo nusikaltimo objektas yra nuosavybė⁵⁸. Manytina, jog turtinių teisių sąvoka apima ir nuosavybės teisę,

⁵³ Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. – Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 264.

⁵⁴ Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 158.

⁵⁵ Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 158.

⁵⁶ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2009, p. 193.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 321.

⁵⁸ Tokią nuomonę galima rasti Baudžiamoji teisė: specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 374.

kartu būdama platesnio pobūdžio. Pirmoji paminėta turto prievartavimo nusikaltimo objekto samprata suponuoja tai, kad turto prievartavimo nusikaltimo sudėtis apima platesnius turtinius santykius nei tik nuosavybės santykius. Tačiau antrajai nuomonei dėl turto prievartavimo objekto taip pat galima rasti pritarimą teismų praktikoje. Pavyzdžiui LAT kasacinėje nutartyje Nr. 2K-306/2006 teismas nurodo, kad turto prievartavimo objektas yra nuosavybė. 1996 m. birželio 21 d. LAT Senato⁵⁹ nutarime Nr. 43⁶⁰ turto prievartavimo objektas nenurodomas.

Dvejopą nuomonę dėl turto prievartavimo objekto formuojanti viena iš priežasčių yra įstatymų leidėjo valia. Iki 2000 m. BK įsigaliojimo turto prievartavimo rūšinis objektas buvo nuosavybė. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujam BK, turto prievartavimo nusikaltimas aprašytas kodekso XXVIII skyriuje prie nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams. Tiek anksčiau galiojusiame Baudžiamajame kodekse, tiek dabar galiojančiame turto prievartavimo tiesioginis objektas sutampa su rūšiniu. Įstatymų leidėjui praplėtus rūšinį objektą, prasiplėtė ir turto prievartavimo tiesioginis objektas.

Pagrindiniu savavaldžiavimo pagrindiniu objektu yra laikytina įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyta asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarka⁶¹, o papildomu – konkrečios asmenų teisės ir

⁵⁹ Pažymėtina, kad LAT Senato nutarimai, kuriuose pateikiamas išaiškinimas tam tikru normų aiškinimo ar taikymo klausimu, nėra privalomojo pobūdžio bendrosios kompetencijos teismams. Kaip nurodyta Konstitucinio teismo 2006 metų kovo 28 d. nutarime, iš Konstitucijos kylančios bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos negalima interpretuoti kaip varžančios žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų procesinį savarankiškumą: nors pagal Konstituciją žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, apskritai yra saistomi aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimų – precedentų tų kategorijų bylose, aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan.; tokie nurodymai (nesvarbu, privalomi ar rekomendacinio pobūdžio) Konstitucijos atžvilgiu būtų vertintini kaip atitinkamų teismų (teisėjų) veikimas *ultra vires*. Pagal Konstituciją teismų praktika formuojama tik teismams patiems sprendžiant bylas. Privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan., davimas žemesnės instancijos teismams suvaržytų ir pačių tuos nurodymus duodančių aukštesnės instancijos teismų galimybes nešališkai peržiūrėti, jeigu to prireiktų, atitinkamas bylas apeliacine arba kasacine tvarka. Šios nuostatos atkartotos ir Konstitucinio teismo 2007 metų spalio 24 dienos nutarime. Šiuo klausimu labai aiškiai pasisakė ir pats LAT. Kasacinėje byloje Nr. 3K-3-554/2009 LAT nurodė, jog teismai, taikydami teisę, turi atsižvelgti į teisės išaiškinimus, suformuluotus išnagrinėjus kasacine tvarka konkrečias bylas priimtose nutartyse, tuo tarpu Senato nutarimas ir juo patvirtinta apžvalga yra tik metodinė medžiaga.

Nors LAT Senato nutarimais patvirtintos apžvalgos ir negali būti privalomojo pobūdžio, tačiau jos be abejonų padeda teismams nenukrypti nuo suformuluotos teismų praktikos tam tikrais teisės aiškinimo ir taikymo klausimais, yra puiki metodinė medžiaga teisės praktikams, mokslininkams, teisės studentams.

⁵⁹ LAT senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. Žr. http://www.lat.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26403

⁶⁰ 1996 m. birželio 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. Vilnius, 1996, Nr. 3-4, p. 91.

⁶¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 492.

teisėti interesai (nuosavybė, sveikata ir kita)⁶². LR CK 1.137 str. 2 bei 3 d. nurodyta, jog įgyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas, asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų. Draudžiama piktnaudžiauti savo teise, t. y. draudžiama įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalą kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai. Civilinių teisių ir pareigų atsiradimo pagrindus numato CK 1.136 str. 2 d.

Sprendžiant dėl savavaldžiavimo sudėties, pirmiausiai, remiantis CK 1.136 str., numatančiu civilinių teisių ir pareigų atsiradimo pagrindus, sprendžiama, ar asmuo turi tam tikrą teisę ar pareigą. Jeigu asmens manymas, jog jis turi tikrą ar tariamą teisę, yra pagrįstas, toliau yra tiriama, ar įgyvendindamas šią savo teisę asmuo laikėsi įstatymais ar kitais teisės aktais tam nustatytos tvarkos. Nustačius, jog minėtos tvarkos nebuvo laikomasi, esant tinkamam nusikaltimo subjektui, gali būti konstatuota, jog asmens veikoje yra savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis. Pažymėtina, kad inkriminuojant savavaldžiavimo normą, turi būti nurodyta, kokios įstatymų nustatytos tvarkos kaltininkas nesilaikė. Iš esmės yra reikalaujama nuorodos į atitinkamus įstatymus ar kitus teisės aktus. Kaip nurodo LAT vienoje iš bylų, „išteisinamajame nuosprendyje teisingai pažymėta, kad kaltinime nėra nurodyta, kokios įstatymų nustatytos tvarkos kaltinamoji nesilaikė, kokios asmens interesais ji neteisėtai veikė“⁶³.

Pastebėtina, kad pagrindiniai turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų objektai nesutampa. Turto prievartavimo nusikaltimą randame aprašytą BK XXVIII skyriuje, kuris numato nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams. Rūšinis objektas suponuoja ir pagrindinį turto prievartavimo nusikaltimo objektą. Savavaldžiavimo nusikaltimas numatytas BK XLII skyriuje prie nusikaltimų valdymo tvarkai. Taigi rūšinis savavaldžiavimo objektas skiriasi nuo turto prievartavimo. Taip yra todėl, kad baudžiamuoju įstatymu uždraudžiant minėtas veikas, kiekvienos iš normų, numatančių šiuos draudimus, pirminė paskirtis, kurią įstatymų leidėjas numatė šiems nusikalstamoms veikoms, yra ginti skirtingus teisinius gėrius.

Baudžiamosios teisės normoje gali būti talpinama ne vienos teisinės vertybės apsauga. Būtent taip yra ir turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimus numatančių normų atveju. Nagrinėjant šių nusikaltimų objektų santykį bendra yra tai, kad tiek turto prievartavimas, tiek savavaldžiavimas turi

⁶² LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-279/2005; 2K-520/2006

⁶³ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-113/2005.

ne vieną objektą. Taip yra todėl, kad šiais nusikaltimais yra kėsiamasi ne į vieną teisinį gėrį, kuris yra saugomas Konstitucijos, kitų įstatymų bei teisės aktų. Taip pat paminėtina, kad turto prievartavimo ar savavaldžiavimo normų gali neužtekti įvertinti tam tikro teisinio gėrio pažeidimą, tokiu atveju veika papildomai kvalifikuojama pagal kitas baudžiamojo įstatymo normas.

Kaip nurodoma LAT jurisprudencijoje, tiek turto prievartavimo, tiek savavaldžiavimo nusikaltimų papildomi objektai yra su nukentėjusiuoju susijusi vertybė, į kurią kėsiamasi nusikaltimu. Tai konkrečios asmenų teisės ir teisėti interesai⁶⁴. Papildomi objektai gali sutapti, o gali ir nesutapti:

1. *Turtinės teisės ir turtiniai interesai*. Kaip jau minėta, turtinės teisės bei turtiniai interesai yra turto prievartavimo pagrindinis objektas. Kadangi savavaldžiavimas yra turimos tikros ar tariamos teisės įgyvendinimas neteisėtomis priemonėmis, tokia veika taip pat gali būti pažeidžiama ir asmens turtinės teisės bei turtiniai interesai. Kadangi savavaldžiavimas yra priskiriamas nusikaltimų valdymo tvarkai, šios normos pagrindinė paskirtis yra ginti šios normos atžvilgiu svarbesnį teisinį gėrį, todėl turtinės teisės bei turtiniai interesai įvardinamas kaip savavaldžiavimo nusikaltimo papildomas objektas.

2. *Žmogaus sveikata*. Sveikata yra apibūdinama kaip normalus organizmo veikimas, bendra gyvo organizmo būklė⁶⁵. Tiek turto prievartavimo, tiek savavaldžiavimo nusikaltimais gali būti kėsiamasi sutrikdyti kito žmogaus fiziologinę būseną – normalią organizmo veiklą. Koreliuoja tai, jog tiek turto prievartavimo, tiek savavaldžiavimo nusikaltimai panaudojant fizinį smurtą apima nesunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą, taip pat fizinio skausmo sukėlimą, kurių atskirai nuo minėtų nusikaltimų kvalifikuoti nereikia. Tačiau sunkus sveikatos sutrikdymas ir nužudymas turi būti kvalifikuojamas atskirai atitinkamai pagal BK 135 str. 2 d. 9 p. bei BK 129 str. 2 d. 9 p. (nesant kitų nusikalstamą veiką kvalifikuojančių požymių). Plačiau sveikatos sutrikdymų ir turto prievartavimo ir savavaldžiavimo normų santykis bus aptartas nagrinėjant minėtų nusikaltimų kvalifikuojančius požymius.

3. *Asmens laisvė*. Neteisėtas laisvės atėmimas - tai yra neteisėtas žmogaus laisvės pasirinkti savo buvimo vietą suvaržymas jį pagrobiant, sulaikant, uždarant arba laikant apibrėžtoje vietoje prieš jo valią⁶⁶. Tiek turto prievartavimo sudėtis apima neteisėtą laisvės atėmimą. Pabrėžtina, kad neteisėto laisvės atėmimo (BK 146 straipsnis) nusikaltime nukentėjusiuoju gali būti asmuo, sulaukęs 14 metų amžiaus. Jeigu tokia pavienė veika padaroma fizinio asmens, kuris dar nesulaukė 14

⁶⁴ LAT kasacinės nutartys Nr. 2K-306/2006 ir 2K-520/2006.

⁶⁵ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Lietuvių kalbos institutas; redaktorių kolegija. 4-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 794.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 156.

metų amžiaus, atžvilgiu, ji yra kvalifikuojama kaip vaiko pagrobimas pagal BK 156 straipsnį. Iš to seka išvada, kad tuo atveju, kai turto prievartavimo metu buvo neteisėtai atimta laisvė vaikui, nesukakusiam 14 metų amžiaus, turto prievartavimo nusikaltimo sudėtis apima ir vaiko grobimą (BK 156 straipsnis), todėl šios veikos atskirai kvalifikuoti nereikia. Savavaldžiavimo sudėtis neteisėto laisvės atėmimo neapima. Tokiai nuomonei pritariama ir teismų praktikoje. Pavyzdžiui, kasacinėje instancijoje buvo nagrinėjamas atvejis, kai M.N. nuteistas už tai, kad veikdamas bendrininkų grupe kartu su T.K. ir A.G., nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos, panaudodami psichinę bei fizinę prievartą prieš nukentėjusįjį K.T., vykdė tariamą neginčijamą teisę susigrąžinti 250 litų už realizuotą A.B. mobiliojo ryšio telefoną: siekdami įbauginti nukentėjusįjį K.T., prievarta išodino jį į automobilį, taip atėmė jam laisvę, važiuojant automobilyje panaudojo fizinį smurtą, sukėlė K.T. fizinį skausmą ir, baugindami nukentėjusįjį, reikalavo 250 litų, vėliau užvaldė nukentėjusiajam priklausantį 180 litų vertės turtą. Žemesnės instancijos teismas nusikalstamą veiką kvalifikavo kaip BK 294 straipsnio 2 dalies ir BK 146 straipsnio 2 dalies idealiąją sutaptį. Tokiam nusikalstamos veikos kvalifikavimui pritarė ir LAT, pasisakydamas, jog M.N. kartu su bendrininkais padarytos veikos – savavaldžiavimas (BK 294 straipsnio 2 dalis) ir neteisėtas laisvės atėmimas (BK 146 straipsnio 2 dalis) – sudaro idealiąją nusikalstamų veikų sutaptį. Iš teismo nuosprendžio turinio matyti, kad šias nusikalstamas veikas, numatytas skirtinguose BK specialiosios dalies straipsniuose, M.N. kartu su bendrininkais padarė viena veika ir tuo pačiu metu⁶⁷.

4. *Asmens garbė ir orumas*. Garbė – tai visuomenės pripažįstama pagarba už nuopelnus; šlovė, geras vardas⁶⁸. Orus – turintis vidinės pagarbos, jaučiantis savo vertę⁶⁹. Žmogaus garbė paprastai yra siejama su tuo, kaip aplinkiniai žmonės vertina konkretų individą, pavyzdžiui jo garbingumą, darbštumą, dorovingumą bei kitas teigiamas asmenines savybes. Garbė yra sietina su žmogaus reputacija, kuri priklauso nuo jo santykių su aplinkiniais žmonėmis. Orumas paprastai siejamas su tuo, kaip pats žmogus save vertina požiūriu į save. BK 181 straipsnio 1 dalies dispozicijoje kaip vienas iš alternatyvių būdų siekiant nukentėjusįjį priversti įvykdyti jam pareikštą reikalavimą yra grasinimas paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas. Toks grasinimas yra vienas iš psichinės prievartos panaudojimo prieš nukentėjusįjį ar jam artimą asmenį būdų. Šiuo būdu būtent ir yra pasikėsinama į asmens garbę bei orumą. Savavaldžiavimo nusikaltimą

⁶⁷ Kasacinė byla Nr. 2K-126/2007.

⁶⁸ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Lietuvių kalbos institutas; redaktorių kolegija. 4-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 165.

⁶⁹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Lietuvių kalbos institutas; redaktorių kolegija. 4-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 463.

vienas iš kvalifikuojančių požymių yra psichinės prievartos panaudojimas nukentėjusiajam ar jam artimam asmeniui. Psichinė prievarta gali apimti labai įvairius veiksmus, kurie pažeidžia asmens garbę ir orumą, pavyzdžiui jau minėtas kompromituojančios ar kitos informacijos, kurios atskleidimas nepageidautinas, atskleidimas. Tokios informacijos nepageidautinas atskleidimas pažeidžia asmens garbę ir orumą, todėl garbė ir orumas yra galimi papildomi savavaldžiavimo nusikaltimo objektai. Ar kaltininko veiksmais kėsintasi į nukentėjusiojo garbę ir orumą, kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia teismas.

Tiek turto prievartavimo, tiek savavaldžiavimo atveju visuomet turi būti konstatuotas pagrindinio objekto pažeidimas. Pažeistų teisinių gėrių kiekis priklauso nuo nusikalstamos veikos pobūdžio. Jeigu buvo pažeistas bent vienas iš turto prievartavimo ar savavaldžiavimo nusikaltimų papildomų objektų, tai turi atsispindėti teismo sprendime. Kasacinėje jurisprudencijoje labai dažnai nurodomas turto prievartavimo ar savavaldžiavimo tiesioginis ir papildomi objektai. Objektai įvardijami teoriniu lygmeniu, vėliau pereinama prie konkrečios faktinės situacijos teisinio įvertinimo⁷⁰. Pastebėtina, kad pasitaiko ir klaidų įvardinant nusikalstamos veikos objektą. Vienoje iš kasacinės instancijos bylų nurodyta, jog turto prievartavimo nusikaltimo vienas iš papildomų objektų yra gyvybė⁷¹. Su tokia nuomone negalima sutikti, nes priešingu atveju, jeigu prievartaujant turtą nukentėjusysis būtų nužudytas ar neatsargiai atimta jo gyvybė, kaltininko veikos nereikėtų papildomai kvalifikuoti pagal kitus BK straipsnius, o turto prievartavimo norma apimtų šiuos padarinius. Realiai toks teisinis veikos įvertinimas yra neįmanomas, o minėtas žmogaus gyvybės kaip papildomo turto prievartavimo objekto įvardinimas vertintinas kaip teismo klaida, o ne kaip teisminis precedentas, kurio turėtų laikytis teismai.

2.2. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo dalykai

Baudžiamosios teisės moksle nusikalstamos veikos dalykas apibūdinamas kaip materialiai teisinio gėrio išraiška realiame pasaulyje. Tai konkretūs materialaus pasaulio daiktai, kuriuos veikiant daroma žala teisiniams gėriams ar keliami tokios žalos grėsmė. Yra teisinių gėrių, kurie realiame pasaulyje gali ir neturėti materialios išraiškos. Tai dažniausiai yra teisiniai gėriai, turintys idealų pobūdį (garbė, orumas ir panašiai)⁷². Taip pat nurodoma, jog nusikaltimo dalyku gali būti ne tik daiktas, bet ir turtinė

⁷⁰ Pavyzdžiui, kasacinės nutartys Nr. 2K-137/2005, 2K-279/2005, 2K-520/2006, 2K-167/2008, 2K-346/2008, 2K-285/2008 ir t.t.

⁷¹ Kasacinė nutartis Nr. 2K-306/2006.

⁷² Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 166.

teisė ar turtinė pareiga arba net turtinio pobūdžio veiksmai⁷³. Pastebėtina, jog yra autorių, manančių, jog nusikalstamos veikos dalyku yra ir žmogus⁷⁴. Tokia išvada daroma nusikalstamos veikos dalyką apibūdinant kaip daiktą, kurį veikiant pažeidžiamos baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės. Tačiau su tokia nuomone nesutiktina. Žmogaus, gyvos būtybės sutapatinimas su daiktu reikštų nepagarbą prigimtinėms žmogaus teisėms ir laisvėms. Jeigu nusikalstama veika buvo kėsinamasi į žmogų, jis laikytinas nukentėjusiuoju.

Dėl turto prievartavimo dalyko yra dvi nuomonės⁷⁵. Šios dvi nuomonės sietinos su išsiskiriančiu požiūriu į turto prievartavimo objektą. Jeigu turto prievartavimo objektu įvardintume turtines teises ir turtinius interesus, tuomet dalykas būtų turtinė nauda. Jeigu pritartume nuomonei, kad turto prievartavimo objektas yra nuosavybė, tuomet dalykas būtų svetimas turtas. Dėl turto prievartavimo dalyko randame pasisakant ir teismų praktikoje. Pavyzdžiui LAT kasacinėje nutartyje 2K-346/2008 nurodoma, kad turto prievartavimo dalykas yra turtinė nauda. Pastebėtina, kad turtinė nauda nėra išimtinai vertinamasis požymis. Turtinė nauda turi būti siejama su galimybe nurodyti jos materialią vertę, t.y. nustatyti turtinės naudos piniginę išraišką.

Turto prievartavimo dalykas turi būti siejamas su jo ekonomine verte, kuri nustatoma tikslia pinigine išraiška. Todėl kiekvieno baudžiamojo proceso eigoje turi būti nustatyta, kokią turtinę žalą patyrė nukentėjusysis ir kokią naudą gavo asmuo, padaręs nusikalstamą veiką. LAT praktikoje nagrinėtas atvejis, kai S. B., panaudodamas prieš Z. A. ir D. A. psichinę prievartą – grasindamas nužudyti ar kitaip fiziškai susidoroti su juo ir jo šeimos nariais, privertė nukentėjusiuosius perrašyti D. A. priklausančių 100% 10 000 litų nominalios vertės UAB „A“ akcijų A. Š. vardu. Šioje byloje buvo ginčijamas priteistinos turtinės žalos dydis. LAT konstatavo, jog apeliacinės instancijos teismas nukentėjusių patirtos turtinės žalos dydį bandė nustatyti pagal UAB „A“ turto vertę. Tačiau pagal civilinės teisės nuostatą akcinės bendrovės turtas jos akcijų turėtojams ir net vieninteliui akcininkui yra svetimas, todėl net ir tapęs 100% akcijų savininku ir įgijęs teisę kontroliuoti UAB „A“, A.Š. neįgijo nuosavybės teisės į šios bendrovės turtą. Šiuo atveju prievarta įgyvendintų turtinių pretenzijų apimtis nustatytina ne pagal UAB „A“ turto, bet pagal perleistų akcijų rinkos vertę, kuriai nustatyti būtinos

⁷³ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2009, p. 313.

⁷⁴ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2009, p. 313.

⁷⁵ Viena nuomonė, jog turto prievartavimo dalykas yra svetimas turtas. Žr. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 374. Antroji nuomonė: turto prievartavimo dalykas yra turtinė nauda. Žr. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 321.

atitinkamo specialisto žinios⁷⁶. Kitoje nutartyje LAT akcentavo, jog turto vertė turi esminės reikšmės ne tik sprendžiant apie civilinio ieškinio dydį, bet ir kvalifikuojant nusikalstamą veiką. Buvo panaikinta visa apeliacinės instancijos nutartis (nors prokuroras reikalavo panaikinti tik dalį), kadangi nuteistasis buvo kaltintas vieno tęstinio nusikaltimo padarymu, todėl dėl nustatytų BPK reikalavimų pažeidimų (nenustatyta dalyko vertė) neteisėta yra visa nutartis⁷⁷.

Turto prievartavimo dalyko vertė taip pat turi reikšmės ir nusikalstamos veikos kvalifikavimui. 181 str. 2 d. vienas iš kvalifikuojančių turto prievartavimą požymių yra didelės turtinės žalos padarymas. Kaip nurodoma LAT konsultacijoje, ar padaryta turtinė žala yra didelė, sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgiant į žalos piniginę išraišką, taip pat į nukentėjusiojo turtinę padėtį, išlaikytinių buvimą ir kitas aplinkybes⁷⁸. Kaip matome, vienas iš kriterijų konstatuoti didelės turtinės žalos požymio buvimui, yra žalos piniginė išraiška. Ji gali būti konstatuota, pavyzdžiui, nustačius nukentėjusiajam priklausančio sunaikinto turto vertę. 181 str. 3 d. prie itin turto prievartavimą kvalifikuojančių požymių minima didelė turto vertė. Turtas yra laikomas didelės vertės turtu, kai jo vertė viršija 250 MGL dydžio sumą (BK 190 str.). Taigi jeigu dalyko vertė neviršija 250 MGL dydžio sumos, nesant kitų veiką kvalifikuojančių požymių, nusikalstama veika kvalifikuojama pagal BK 181 str. 1 d., o dalyko vertei viršijant 250 MGL dydžio sumą veika kvalifikuojama pagal BK 181 str. 3 d.

Savavaldžiavimo nusikaltimas dalyko neturi. Kaip nurodo doc. dr. A. Abramavičius, dalykas nėra būtinas kiekvienos nusikalstamos veikos sudėties požymis⁷⁹. Jam pritariama nuomone, kuri nusikalstamos veikos dalyką priskiria prie fakultatyviųjų objektyviųjų nusikalstamos veikos požymių, apibūdinančių nusikalstamą veiką⁸⁰. Hipotetiškai būtų galima įsivaizduoti, kad pagal papildomą savavaldžiavimo objektą būtų galima nustatyti ir dalyką. Pavyzdžiui, jeigu papildomas savavaldžiavimo objektas būtų turtinės teisės ir turtiniai interesai, tuomet dalykas būtų turtinė nauda. Tačiau nusikalstamos veikos dalyką reikia sieti su pagrindiniu objektu. Priešingu atveju tiek doktrinoje, tiek praktikoje atsirastų daug painiavos, padaugėtų praktinio savavaldžiavimo normos taikymo problemų.

⁷⁶ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-111/2008.

⁷⁷ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-457/2006.

⁷⁸ 1996 m. birželio 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. Vilnius, 1996, Nr. 3-4, p. 92.

⁷⁹ Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 167.

⁸⁰ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2009, p. 312.

2.4. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo objektyviosios pusės

2.4.1. Turto prievartavimo objektyvioji pusė

Pačia bendriausia prasme turto prievartavimas pasireiškia neteisėtu vertimu nukentėjusįjį atlikti tam tikrus turtinio pobūdžio veiksmus ar nuo jų susilaikyti, paremtas atitinkamu grasinimu (psichinės prievartos panaudojimu). Kad būtų turto prievartavimo nusikaltimo sudėtis, turi būti tiek neteisėtas vertimas atlikti tam tikrus turtinio pobūdžio veiksmus ar nuo jų susilaikyti, tiek atitinkamas grasinimas (psichinė prievarta). Nesant bent vieno iš šių požymių, nebus ir turto prievartavimo sudėties.

Versdamas nukentėjusįjį atlikti tam tikrus turtinio pobūdžio veiksmus ar nuo jų susilaikyti, kaltininkas visuomet siekia gauti sau arba trečiajam asmeniui turtinės naudos. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad turtinės naudos gavimą reikėtų sieti ne tik su materialinių vertybių, konkrečių turtinių teisių atsiradimu ar prievolių panaikinimu, bet ir su įgijimu teisių į nematerialines vertybes, turinčias mokslinės vertės arba kitokiu būdu reikšmingomis ekonominiam gyvenimui bei galinčiomis duoti kaltininkui turtinės naudos ateityje. Pavyzdžiui, išradimai, kurie pritaikomi naujų technologijų, receptūrų įgijimui, pelningos sutarties sudarymas ir panašiai⁸¹. Vertimas suteikti turtinės naudos gali būti atviras ir užmaskuotas. Atviras vertimas suteikti turtinę naudą gali būti išreikštas raštu, žodžiu bei veiksmu. Užmaskuotas vertimas gali būti pridengtas tam tikrų paslaugų suteikimu, pavyzdžiui įmonės ir gyvenamųjų patalpų saugumo užtikrinimu, apsaugojimu nuo verslo konkurentų, padėjimu susigrąžinti prarastą turtą ir panašiai. Analizuojant BK 181 straipsnio 1 dalies dispoziciją matome, jog vertimas atlikti tam tikrus turtinio pobūdžio veiksmus ar nuo jų susilaikyti gali pasireikšti:

1. *Vertimu perduoti turtą.* Vertimu perduoti materialų turtą pasireiškia apie 90% turto prievartavimo atvejų (žr. priedą Nr. 1). Literatūroje nurodoma, kad vertimas perduoti turtą pasireiškia kaip perdavimas nukentėjusiajam informacijos apie būtinumą atlikti veiksma, dėl kurio, viena vertus, nukentėjusysis neatlygintinai neteks savo materialaus kilnojamojo turto (ar pinigų) kaip nuosavybės arba valdymo objekto, kita vertus, kaltininkas ar asmuo, kurio interesais jis veikia, įgaus faktinį turto valdymą⁸². Darytina išvada, kad vertimas perduoti turtą apima tik vertimą perduoti kilnojamąjį daiktą arba pinigus. Turtą gali būti verčiama perduoti tuojau pat arba ateityje. Taip pat gali būti reikalaujama patenkinti iš karto visą neteisėtą turtinę pretenziją arba reikalavimą įvykdyti dalimis. Minėtas vertybes

⁸¹ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 376.

⁸² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 322.

yra verčiama perduoti neatlygintinai. Teismų praktikoje galima sutikti vertimų perduoti labai įvairų turtą. Dažniausiai reikalaujama perduoti tam tikrą pinigų sumą, kuri vėliau gali išlikti tokia pati, o gali ir keistis. Pavyzdžiui, reikalaujama perduoti visus uždirbtus pinigus arba mokėti nustatyto dydžio duoklę⁸³; reikalaujama išpirkos už pagrobtą automobilį⁸⁴.

2. *Vertimu suteikti turtinę teisę.* Vertimu suteikti turtinę teisę pasireiškia apie 10% turto prievartavimo atvejų (žr. priedą Nr. 1). Teisinėje literatūroje nurodoma, jog vertimas suteikti turtinę teisę gali pasireikšti kaip vertimas atlygintinai arba neatlygintinai patvirtinti dokumente tam tikrą juridinį faktą, kad nukentėjusysis: a) perleidžia savo ar kito asmens turtinę teisę kaltininkui ar kitam asmeniui; b) atsisako savo teisės automatiškai perduodamas ją kitam, pavyzdžiui, atsisako savo teisės į palikimo dalį; c) įsipareigoja atlikti kokį nors turtinį veiksma kaltininko arba kito asmens naudai, tuo suteikdamas jam teisę reikalauti atlikti šiuos veiksmus: pasirašo paskolos sutartį, nors šios paskolos iš tikrųjų negaunam arba pasirašo finansiškai nenaudingą sutartį⁸⁵. Pavyzdžiui, verčiama pasirašyti skolos raštelį, nors pinigai realiai nėra skolinami⁸⁶.

3. *Vertimu atleisti nuo turtinės pareigos.* Literatūroje nurodoma, kad šiuo atveju nukentėjusysis verčiamas patvirtinti juridinį faktą, panaikinantį arba sumažinantį kaltininko ar kito asmens turtinę pareigą paties nukentėjusiojo ar kito asmens atžvilgiu. juridinio fakto patvirtinimas gali pasireikšti kaip atitinkamo dokumento pasirašymas, jo turinio pakeitimas, jo perdavimas arba sunaikinimas⁸⁷. Minėtu dokumentu yra patvirtinamas tam tikras juridinis faktas, kuris finansine prasme yra nenaudingas kaltininkui arba kitam asmeniui. Nukentėjusiajam ar kitam asmeniui paklusingas minėtam neteisėtam kaltininko vertimui yra panaikinama arba sumažinama kaltininko ar kito asmens turtinė pareiga nukentėjusiojo arba kito asmens atžvilgiu. Pavyzdžiui, asmuo gali būti verčiamas pasirašyti prekių perdavimo – priėmimo aktą, nors prekės iš tikrųjų perduotos nebuvo arba buvo perduota tik dalis prekių.

4. *Vertimu atlikti kitokius turtinio pobūdžio veiksmus arba nuo jų susilaikyti.* BK 181 str. 1 d. dispozicija suformuluota taip, jog teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, kiekvienu konkrečiu atveju turėtų diskreciją nuspręsti, ar nukentėjusysis buvo verčiamas kaltininkui ar kitam asmeniui suteikti turtinės naudos, todėl ši vertimo kategorija iš esmės apima visus likusius galimus turtinės

⁸³ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-122/2010.

⁸⁴ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-640/2004.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 322.

⁸⁶ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-323/2005.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 322 – 323.

naudos suteikimo būdus, kurių neapima pirmieji trys minėti vertimai (perduoti turta, suteikti turtinę teisę ar atleisti nuo turtinės pareigos). Tai vertintina kaip optimalus įstatymų leidėjo pasirinkimas, kadangi į įstatymo raidę neįmanoma sudėti visų galimų vertimo suteikti turtinę naudą būdų. Teisinėje literatūroje galima rasti pavyzdinį kitokių turtinės naudos suteikimo būdų sąrašą. Nurodoma, kad tai gali būti: a) vertimas apmokėti kaltininko sąskaitas; b) leisti naudotis gyvenamosiomis arba kitos paskirties patalpomis; c) suteikti nemokamai arba už mažesnę mokestį paslaugą arba atlikti kokį nors darbą, leisti naudotis mobiliojo ryšio telefonu nukentėjusiojo sąskaita; nusipirkti išankstinio mokėjimo telefono papildymo kortelę ir pranešti kaltininkui šių kortelių kodus; d) susilaikyti nuo turtinių veiksmų – nedalyvauti nekilnojamojo turto aukcione, neplėsti veiklos, nerengti sezoninio prekių išpardavimo mažesnėmis kainomis, nepaduoti civilinio ieškinio arba atsisakyti nuo dalies ieškinio ir panašiai; f) perduoti intelektinės veiklos rezultata, atskleisti komercinę paslaptį ir panašiai⁸⁸.

Pažymėtina, kad turto prievartavimo atveju tam tikras turtinio pobūdžio reikalavimas visuomet yra neteisėtas. Tai parodo ir turto prievartavimo normos formuluotė „neturėdamas teisėto pagrindo“. LAT pasisako, jog kvalifikuojant nusikalstamą veiką kaip turto prievartavimą pagal BK 181 str. neturi reikšmės, ar kaltininko nukentėjusiajam išsakytas neteisėtas reikalavimas galės būti realiai įvykdytas ar ne. Svarbiausia, kad toks reikalavimas yra neteisėtas, o grasinimas realus ir kaltininkas tai suvokia. Svarbiausias momentas, nulemiantis veikos kvalifikavimą kaip turto prievartavimą, yra reikalavimo neteisėtumas bei grasinimai dėl padarinių, neįvykdžius reikalavimo⁸⁹.

Kaip jau buvo minėta, vien tik vertimas kaltininkui ar trečiajam asmeniui suteikti turtinės naudos nesudaro turto prievartavimo nusikaltimo sudėties. Vertimas suteikti turtinę naudą turi būti paremtas atitinkamu grasinimu. Iš BK 181 str. 1 d. dispozicijos darytina išvada, kad visi išvardinti grasinimai yra psichinės prievartos panaudojimo būdai. Įstatymų leidėjas numato tokius psichinės prievartos panaudojimo būdus turto prievartavimo nusikaltime (BK 181 str. 1 d.):

1. *Grasinimas prieš nukentėjusįjį arba kitą asmenį panaudoti fizinį smurtą.* Grasinimu panaudoti fizinį smurtą pasireiškia apie 61,5% turto prievartavimo atvejų (žr. priedą Nr. 1). Apima grasinimą poveikiu į žmogaus organizmą, pavyzdžiui atlikti veiksmus, kurie padarytų tam tikrą žalą nukentėjusiojo ar kito žmogaus sveikatai (sunkų, nesunkų ar nežymų sveikatos sutrikdymą) ar sukeltų fizinį skausmą, fizinės kančias; grasinimą apriboti buvimo vietos pasirinkimą, judėjimo laisvę; grasinimą nužudyti nukentėjusįjį ar kitą asmenį. Jeigu grasinimas yra įvykdomas ir prieš nukentėjusįjį

⁸⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 323.

⁸⁹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-93/2010.

ar kitą asmenį panaudojamas fizinis smurtas, nusikalstama veika kvalifikuojama pagal BK 181 str. 2 d. (jeigu žmogus yra nužudomas ar jam padaromas sunkus sveikatos sutrikdymas, tuomet reikalinga papildoma nusikalstamos veikos kvalifikacija ir yra konstruojama nusikaltimų sutaptis). Smurtą grasinama panaudoti tuojau pat arba ateityje. Teismų praktikoje galima rasti įvairių grasinimų fiziniu smurtu atvejų, pavyzdžiui, grasinama „išvežti į Čėčėniją ir ten užmušti“⁹⁰, nužudyti ar padaryti kūno sužalojimus⁹¹.

2. *Grasinimas sunaikinti arba sugadinti turtą.* Grasinimu sunaikinti arba sugadinti turtą pasireiškia apie 6% turto prievartavimo atvejų (žr. priedą Nr. 1). Nukentėjusysis verčiamas suteikti turtinę naudą kaltininkui ar kitam asmeniui grasinant atlikti tokius veiksmus, kurių rezultatas būtų nukentėjusiojo turto ekonominės – ūkinės vertės visiškas sunaikinimas arba jos sumažinimas.

3. *Grasinimas paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas.* Teisinėje literatūroje nurodoma, kad kaltininkas šiuo atveju siekia sukelti nukentėjusiajam tam tikros informacijos paskelbimo baimę. Gali būti grasinama paskelbti tiek tikras, tiek išgalvotas žinias, kurios: a) neigiamai apibūdina nukentėjusiojo, jo artimojo ar kito žmogaus asmenybę; b) gali tapti pagrindu apkaltinti asmenį įstatymo pažeidimu; c) kurių atskleidimas gali pakenkti asmens ekonominiams, politiniams, asmeniniams interesams, pavyzdžiui, žinios apie sunkią finansinę įmonės padėtį, žinios apie įvaikinimo faktą, žinios apie santuokinę neištikimybę, žinios apie asmens homoseksualumą ir panašiai⁹². Baudžiamajai atsakomybei kilti pakanka grasinimo atskleisti minėtą informaciją bent vienam asmeniui, pavyzdžiui sutuoktiniui.

4. *Kitokios psichinės prievartos panaudojimas.* Kitokios psichinės prievartos panaudojimu pasireiškia apie 30,5% turto prievartavimo atvejų (žr. priedą Nr. 1). Apima tuos psichinės prievartos panaudojimo atvejus, kurių neapima grasinimas panaudoti fizinį smurtą, sunaikinti arba sugadinti turtą bei paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas. Kiekvienu atveju kitokios psichinės prievartos panaudojimo fakto buvimą arba nebuvimą konstatuoja teismas. Neįmanoma į normos dispoziciją sudėti visų galimų psichinės prievartos panaudojimo apraiškų, todėl tokia formuluotė („kitokios psichinės prievartos panaudojimas“) leidžia teismui įvertinti daugiau faktinių atvejų. Remiantis šia formuluote darytina išvada, kad BK 181 str. 1 d. nurodytas psichinės prievartos panaudojimo būdų sąrašas yra nebaigtinis, todėl teismas kiekvienu atveju

⁹⁰ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-122/2010.

⁹¹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-166/2004.

⁹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 324.

sprendžia, ar tam tikri veiksmai/poelgiai vertintini kaip psichinė prievarta. Pavyzdžiui, gali būti grasinama, kad nesumokėjus išpirkos nebus grąžintas pagrobtas automobilis⁹³, pavogtas generatorius bei dvi vibracinės plokštelės⁹⁴, nukentėjusysis neteks darbo⁹⁵, bus pagrobtas vaikas⁹⁶, bus sužlugdytas nukentėjusiojo verslas⁹⁷, ir pan. LAT konstatavo, kad jau pats turto pagrobimas yra tam tikra prievartos priemonė, įbauginanti turto turėtoją ir verčianti jį perduoti dalį savo turto pagrobėjui, kadangi nukentėjusysis ir be atviro „reikalavimo“ suvokia, kad nesumokėjęs išpirkos praras žymiai vertingesnį turtą⁹⁸. Kaip kitokia psichinė prievarta gali būti vertinama grasinamojo pobūdžio žodžių išsakymas bei bauginamojo pobūdžio situacijos sukūrimas⁹⁹. Vienoje iš bylų teismas konstatavo, kad psichinė prievarta reiškėsi tuo, kad nuteistasis skambindavo telefonu nukentėjusiajam, vaikščiodavo pas jį į namus. Šie veiksmai pagrįstai buvo įvertinti kaip psichinė prievarta, nes jais buvo sukurta situacija, kuri nukentėjusiajam kėlė nerimą, vertė jį bijoti, jog neperdavus turto atsiras žalingos pasekmės jo sveikatai. Veikos (turto prievartavimo) kvalifikacijai svarbu, kaip faktines bylos aplinkybes suprato nukentėjusysis, o jis nuteistųjų veiksmus suprato kaip turto prievartavimą ir dėl to kreipėsi į policiją¹⁰⁰. Kitu atveju nustatyta, kad A.D. kartu su ne mažiau kaip šešiais nenustatytais asmenimis, iš kurių vienas turėjo beisbolo lazda, atvyko į susitikimą su D. S. prie autoserviso pastato ir taip sukūrė situaciją, kuri vertė nukentėjusį bijoti, kad, neįvykdžius reikalavimo perduoti 3 000 litų, atsiras žalingos pasekmės, t. y. bus panaudotas fizinis smurtas¹⁰¹.

Turto prievartavimas visiškai apima bet kokias psichinės prievartos apraiškas, todėl grasinimo nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimo kaip atskiro nusikaltimo (BK 145 straipsnis) inkriminuoti nereikia¹⁰².

Atkreiptinas dėmesys, kad grasinimas turi būti konkretus ir realus. Konkretumas reiškia: a) kad grasinimas adresuotas konkrečiam žmogui ar konkrečiai asmenų grupei; b) kad grasinimas turi būti konkrečiai išreikštas, asmeniui turi būti nurodytas konkretus grasinimo turinys. Grasinimo realumas yra tada, kai visos aplinkybės liudija, jog grasinimas gali būti įvykdytas. Vertinant grasinimo realumą

⁹³ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-465/2004; 2K-640/2004.

⁹⁴ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-382/2007.

⁹⁵ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-279/2005.

⁹⁶ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-744/2007.

⁹⁷ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-167/2006.

⁹⁸ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-197/2004.

⁹⁹ LAT kasacinės nutartys Nr. 2K-432/2009; 2K-515/2009.

¹⁰⁰ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-67/2007.

¹⁰¹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-570/2009.

¹⁰² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 324.

reikia atsižvelgti į grasinimo motyvus bei santykius tarp grasintojo ir nukentėjusiojo. Vertinant grasinimo konkretumą ir realumą reikšmės taip pat turi tai, kaip tą grasinimą suprato nukentėjusysis. Pavyzdžiui, tai, kad grasinimas buvo realus, patvirtina ta aplinkybė, kad nukentėjusysis R.S. paskambino draugui ir paprašė jo paskolinti 1000 litų, ir tai, kad nukentėjusysis dėl šių įvykių kreipėsi į policiją¹⁰³. Grasinimai gali būti pareikšti raštu, žodžiu, užuominomis, tam tikrais veiksmais, pavyzdžiui, gestais, šaunamojo ginklo demonstravimu, nukentėjusiajam nesaugios aplinkos sudarymu ir panašiai.

Pažymėtina, kad tiek vertimo suteikti turtinę naudą, tiek psichinės prievartos naudojimo būdai BK 181 str. 1 d. dispozicijoje yra suformuluoti kaip alternatyvūs, todėl baudžiamajai atsakomybei kilti užtenka vieno vertimo suteikti turtinę naudą ir psichinės prievartos panaudojimo būdo derinio. Taip pat paminėtina, kad turto prievartavimas gali turėti ir apgaulės požymių. Kaip nurodoma teisinėje literatūroje, tais atvejais, kai prievartaujant turtą pareiškiamas grasinimas su apgaulės elementais, veika kvalifikuojama kaip turto prievartavimas, jeigu pagal kaltininko sumanymą apgaulė tik sustiprina pareikštą grasinimą ir neteisėtas turtinis reikalavimas pirmiausiai vykdomas iš baimės, kad grasinimas bus įvykdytas. Pavyzdžiui, kai reikalaujama sumokėti už tariamai pagrobto asmens paleidimą, veika kvalifikuojama kaip turto prievartavimas. Sukčiavimu galima pripažinti tik tuos atvejus, kai nukentėjusiojo disponavimo turtu akta pirmiausia lemia laida, o ne grasinimo įvykdymo baimė¹⁰⁴.

Turto prievartavimo nusikaltimas atliekamas aktyviais veiksmais (veikimu). Turto prievartavimo, numatyto BK 181 straipsnio 1 dalyje, sudėtis yra formali¹⁰⁵. Nusikaltimas laikomas baigtu nuo to momento, kai nukentėjusiajam pareiškiamas neteisėtas reikalavimas suteikti turtinę naudą, kuris yra paremtas atitinkamu grasinimu¹⁰⁶. Tai, ar nukentėjusysis patenkino neteisėtą kaltininko turtinę pretenziją, nusikaltimo kvalifikavimui reikšmės neturi, bet realus neteisėtos turtinės pretenzijos patenkinimas atskirai nuo turto prievartavimo nekvalifikuojamas. Realus neteisėtos turtinės pretenzijos patenkinimo faktas turto prievartavimo nusikaltimo kvalifikavimui turi reikšmės tada, jeigu materialinės pasekmės sudaro didelės žalos ar didelės turto vertės požymius. Esant tokiai situacijai turto prievartavimo nusikaltimas turi kvalifikuojantį ar itin kvalifikuojantį požymį ir yra kvalifikuojamas pagal straipsnio 2 arba 3 dalį. Teisinėje literatūroje išskiriamas atvejis, kai tretieji

¹⁰³ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-167/2006; 2-172/2005.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registru centras, 2009, p. 325.

¹⁰⁵ LAT kasacinės nutartys Nr. 2K-23/2008; 2K-601/2007.

¹⁰⁶ Nors pastebėtina, jog teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai turto prievartavimo baigtumo momentas įvardijamas kaip reikalavimo perduoti turtą pateikimo momentas, pavyzdžiui kasacinė nutartis Nr. 2K-510/2005.

asmenys iš baimės perduoda turtą turto prievartautojui be turto savininko žinios (pavyzdžiui sargas, kasininkas, pardavėjas). Nurodoma, kad asmuo, kuris taip veikė dėl fizinės prievartos, negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn (jo veika kvalifikuojama kaip būtinasis reikalingumas). Jeigu prieš asmenį buvo naudojama psichinė prievarta, tuomet galimi keli veikos teisinio įvertinimo variantai. Tais atvejais, kai asmuo padaro minėtus veiksmus dėl rafinuotos, žiaurios ir nenuspėjamos prievartautojo psichinės prievartos, jo veiksmai turėtų būti vertinami kaip būtinasis reikalingumas. Kitais atvejais psichinė prievarta turtą perdavusiam asmeniui skiriant bausmę teismo gali būti pripažinta baudžiamąją atsakomybę lengvinančia aplinkybe¹⁰⁷. Esant kvalifikuotai turto prievartavimo sudėčiai, kai prievartaujant turtą asmeniui atimama laisvė, sunaikinamas ar sugadinamas turtas ar kitokiu būdu nukentėjusiajam padaroma didelės turtinės žalos, nusikaltimo sudėtis yra materialinė. Šiuo atveju minėti požymiai vertintini kaip turto prievartavimo padariniai, todėl turi būti nustatytas priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių. Kitais kvalifikuoto turto prievartavimo atvejais nusikalstamos veikos sudėtis yra formali.

2.4.2. Savavaldžiavimo objektyvioji pusė

BK 294 str. numato dvi savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis: pirmoje dalyje pateikta savavaldžiavimo sudėtis, kai padaroma didelės žalos asmens teisės ar teisėtiems interesams; antroje dalyje – savavaldžiavimas padarytas panaudojant psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiajam ar jo artimam asmeniui¹⁰⁸. Nors teismų praktikoje savavaldžiavimo sudėtys tokia formuluote apibūdinamos gana dažnai, tačiau manytina, jog teisingiau būtų traktuoti, jog BK 294 str. 1 d. yra pagrindinė savavaldžiavimo sudėtis, o BK 294 str. 2 d. numato savavaldžiavimą kvalifikuojančius požymius.

Savavaldžiavimo, numatyto BK 294 str. 1 d., sudėtis yra materialinė. Šios veikos teisiškai reikšmingi objektyvieji požymiai yra veika, jos padariniai ir priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių. Pagal šio str. 1 d. veika pasireiškia kaip savavališkas ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuojamos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės vykdymas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos¹⁰⁹. Teismų praktikoje nurodoma, kad savavaldžiavimo, numatyto BK 294 str. 1 d., objektyvieji požymiai pasireiškia: 1) pavojinga veika – nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos savavališku savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės, kuri ginčijama arba pripažįstama, bet

¹⁰⁷ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 379.

¹⁰⁸ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-171/2005.

¹⁰⁹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-641/2007.

nerealizuojama, vykdymu; 2) pavojingais padariniais – didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams kilimu; 3) priežastinio ryšio tarp padarytos veikos ir kilusių padarinių buvimu. Subjektyvusis požymis – kaltė – gali pasireikšti tiesiogine ar netiesiogine tyčia. Jeigu nėra bent vieno iš šių požymių, baudžiamasis įstatymas, t. y. BK 294 str. 1 d., negali būti taikomas¹¹⁰. Teisės vykdymo savavališkumas reiškia tai, kad kaltininkas piktnaudžiauja savo teise arba pasirenka tokį teisės įgyvendinimo būdą, kuris neatitinka geros moralės, bendro gyvenimo taisyklių gerbimo, sąžiningumo, protingumo ar teisingumo principų. Taip veikdamas asmuo tarsi imasi pats vykdyti teisingumą, pavyzdžiui, be teismo sprendimo jėga iškeldina iš buto ten gyvenančius nuomininkus. Apie savavališkai įgyvendinamos turinės teisės dydį sprendžiama atsižvelgiant į CK normas, reguliuojančias civilinės atsakomybės klausimus. Kai asmuo savavališkai įgyvendina turtinę teisę, sąmoningai akivaizdžiai viršydamas šios teisės apimtį, kaltininkui inkriminuotinas atitinkamas BK straipsnis, numatantis atsakomybę už turtinį nusikaltimą¹¹¹. Tačiau jeigu asmuo savavališkai įgyvendino turtinę teisę, sąžiningai klysdamas dėl turinės teisės apimties ir manydamas, kad jos neviršija, tuomet jo veika gali būti pripažįstama savavaldžiavimu įgyvendinant tariamą teisę.

Kaip nurodoma teismų praktikoje, pagal šią nusikaltimo sudėtį gali būti savavališkai įgyvendinamos šios teisių rūšys: turtinės ir neturtinės, tikros ir tariamos, savo ir kitų asmenų, kito asmens ginčijamos ir pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės. Pastebėtina, jog asmuo vykdo tikrą teisę 51, 6% savavaldžiavimo atvejų, tariamą – 48,4% atvejų. Sava teisė yra vykdoma 58% savavaldžiavimo atvejų, o tariama – 42% atvejų (žr. priedą Nr. 1). Tikra yra tokia teisė, kuri realiai egzistuoja ir pagrįsta sandoriu ar kitu juridiniu faktu (teismų praktikoje taip pat teigiama, kad tikros teisės – tai tokios teisės, kurios numatytos įstatymuose ir kituose teisės aktuose ir gali būti įvykdytos atitinkamų tarnybų ar institucijų pagalba¹¹²), o tariama – tokia, kai asmuo, sąžiningai klysdamas, laiko teisę priklausančią jam ar kitam asmeniui, kurio interesams jis atstovauja, nors iš tikrųjų tokios teisės nėra. Pripažįstant tariamos teisės įgyvendinimo faktą, negalima vertinti vien tik kaltininko subjektyvų gyvenimo taisyklių ir teisingumo suvokimą, bet būtina nustatyti, kad jis negalėjo arba neturėjo suprasti, jog jokios realiai egzistuojančios teisės nėra¹¹³. LAT nurodo, jog objektyviais duomenimis nepagrįstas subjektyvaus manymo pagrindu panaudotas smurtas (psichinė ar fizinė prievarta) negali būti vertinamas kaip tikrų ar tariamų teisių

¹¹⁰ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-760/2007.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 493.

¹¹² LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-480/2006.

¹¹³ LAT kasacinės nutartys Nr. 2K-509/2008, 2K-65/2009; 2K-150/2010 ir t.t.

įgyvendinimas pažeidžiant įstatymais nustatytą tvarką¹¹⁴. Taigi teismų praktikoje laikomasi nuomonės, kad savavaldžiavimui yra būdinga tik sąžininga pateisinama klaida. Vienoje iš nutarčių LAT konstatavo, kad byloje nėra nustatytų faktų, kurie leistų manyti, kad L. S. galėjo pagrįstai susiformuoti įsitikinimas apie tokios subjektinės teisės turėjimą. Savavaldžiavimui būdinga tik pateisinama klaida, kai kaltininkas negalėjo ir neturėjo suprasti, kad realiai jokios subjektinės teisės neturi. Šiuo atveju L. S. klaidingas manymas yra nepateisinamas (jis turėjo, galėjo ir bylos duomenys rodo, kad suprato, jog iš tikrųjų neturėjo teisės sukeisti karstus)¹¹⁵. Nesant nei tikros, nei tariamos teisės, tam tikrais atvejais veika gali būti kvalifikuojama pagal kilusius padarinius¹¹⁶. Galimos klaidos tiek dėl pačios teisės buvimo, tiek ir dėl turtinių pretenzijų adresato¹¹⁷. Remiantis teismų praktika, ginčijamos teisės vykdymas būna tada, kai, kaltininko nuomone, adekvačią jo teisei prievolę turintis asmuo šios prievolės nepripažįsta arba pripažįsta tik iš dalies. Pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės vykdymas būna tuomet, kai kaltininko teisei adekvačią prievolę turintis asmuo neneigia prievolės egzistavimo fakto, tačiau atsisako ar delsia ją įvykdyti¹¹⁸. Vykdamt ginčijamą teisę, konflikto dalyviai turi būti ginčo subjektai¹¹⁹.

Tiek baudžiamosios teisės moksle, tiek teismų praktikoje pripažįstama, kad didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis yra vertinamasis, todėl nustatomas kiekvienu konkrečiu atveju atskirai. Pagal BK 294 str. didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams gali būti tiek turtinė, tiek ir neturtinė¹²⁰. Vienoje iš nutarčių LAT konstatavo, kad savavaldžiavimo padariniai nustatyti BK 294 str. 1 d. yra didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams padarymas. Šis požymis yra vertinamasis ir teismas, konstatuodamas jį, privalo nurodyti teisinius argumentus. Įstatymas nepateikia universalių kriterijų didelės žalos mastui nustatyti, todėl kiekvienu konkrečiu atveju apie jos dydį sprendžia teismas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes, t. y. padarytos veikos pobūdį: ar padaryti teisėti ar aiškiai neteisėti veiksmai, kokiais teisės aktais ginami interesai pažeidžiami, nukentėjusiųjų skaičių, nusikalstamos veikos trukmę ir pan. Neturtinio pobūdžio žala paprastai pripažįstama didele, jeigu ji patiriama dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimo. Be to, sprendžiant, ar kaltininkas savo neteisėtais veiksmais padarė didelę neturtinio pobūdžio žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams, reikia įvertinti ne tik objektyvius

¹¹⁴ LAT kasacinė nutartis NR. 2K-520/2006.

¹¹⁵ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-509/2008.

¹¹⁶ Žr. LAT kasacinės nutarties Nr. 2K-520/2006 motyvus.

¹¹⁷ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 203.

¹¹⁸ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-150/2010.

¹¹⁹ LAT kasacinė nutartis NR. 2K-520/2006.

¹²⁰ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-760/2007.

veikos padarinius, bet kaltininko galimybę šiuos padarinius suvokti¹²¹. Kitoje byloje LAT nurodo, kad baudžiamoji atsakomybė pagal minėtą įstatymą kyla, jeigu atsiranda jame numatyti padariniai – didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Teisinė kategorija didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams yra platesnė nei kategorija didelė turtinė žala ir apie tokios žalos mastą sprendžiama atsižvelgiant ne tik į padarytos turtinės žalos dydį, bet ir į pažeistų asmens teisėtą interesų svarbą, pažeidimo pobūdį, trukmę ir kitas aplinkybes¹²². Pavyzdžiui, teisėjų kolegija išvadą dėl didelės žalos padarymo pagrindė faktais, kad prievarta buvo suvaržyta nukentėjusiojo laisvė, paimtas automobilis ir pažeista jo nuosavybės teisė¹²³. Baudžiamosios teisės teorijoje pritariama išplėtotai teismų praktikai. Nurodoma, kad didelės žalos požymis yra vertinamasis ir kiekvienu konkrečiu atveju jis įrodinėjamas atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes: turtinę nukentėjusiojo padėtį ir jam padarytos žalos piniginę išraišką, pažeistų interesų svarbą, fizinės žalos padarymo buvimą ar nebuvimą, moralinį veikos aspektą ir kt¹²⁴.

Pastebėtina, kad teismų praktikoje kaltinamieji dažnai bando įrodyti didelės žalos nukentėjusiojo teisėms ar teisėtiems interesams nebuvimą. Tai suprantama, nes didelės žalos nukentėjusiojo teisėms ar teisėtiems interesams požymis yra skiriamasis norint nustatyti, ar asmeniui už savavaldžiavimą bus taikoma baudžiamoji, ar administracinė atsakomybė (ATPK naudojama sąvoka esminė žala, tačiau BK ir ATPK naudojamų sąvokų didelė žala ir esminė turinys savo prasme sutampa). Jeigu padaroma didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams, kyla baudžiamoji atsakomybė, o jeigu toks požymis nenustatomas, tuomet asmeniui taikoma administracinė atsakomybė. Kaip nurodoma teismų praktikoje, ATPK 188 ir BK 294 str. analizė leidžia manyti, kad baudžiamąja prasme savavaldžiavimas skiriasi nuo administracinės atsakomybės tuo, kad, kaip jau minėta, BK 294 str. yra numatytos dvi alternatyvios sąlygos – didelės žalos padarymas (BK 294 str. 1 d.) arba psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas (BK 294 str. 2 d.). Administracinė atsakomybė šių sąlygų nereikalauja, o kaip tik akcentuoja, kad administracine prasme savavaldžiavimas yra tada, kai nepadaroma esminė žala¹²⁵. ATPK 188 str. neapima fizinio ar psichinio smurto panaudojimo savavaldžiavimo atveju¹²⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis gali būti būdingas tiek pagrindinei savavaldžiavimo sudėčiai (BK 294 str. 1 d.), tiek kvalifikuotai

¹²¹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-215/2009.

¹²² LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-137/2005.

¹²³ LAT kasacinė nutartis NR. 2K-778/2007.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 494.

¹²⁵ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-279/2005.

¹²⁶ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-831/2007.

savavaldžiavimo sudėčiai (BK 294 str. 2 d.). Skirtumas tas, jog esant pagrindinei savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčiai, didelės žalos požymis yra būtinas ir yra įrodinėtinas kiekvienu atveju, o esant kvalifikuotai sudėčiai šis požymis gali būti, bet gali ir nebūti, nes pagrindinė ir kvalifikuota sudėtis atibojama pagal psichinės ar fizinės prievartos panaudojimą. Teismų praktikoje pasitaiko šio požymio taikymo klaidų. Vienoje kasacinėje byloje nagrinėta situacija, kai apeliacinės instancijos teismas priėmė nutartį perduoti baudžiamąją bylą prokurorui nurodant, kad ikiteisminio tyrimo metu buvo surašytas iš esmės BPK 219 straipsnio reikalavimų neatitinkantis kaltinamasis aktas, šio pažeidimo negalima ištaisyti teisme ir jis trukdo nagrinėti bylą. Nutartyje konstatuota, kad BPK 294 str. 2 d. numato kvalifikuotą savavaldžiavimą, t.y. kai jis padaromas panaudojant psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiajam, tačiau tai nereiškia, kad BK 294 str. 2 d. nenumato BK 294 str. 1 d. numatytų pasekmių – didelės žalos padarymo asmens teisėms ar teisėtiems interesams, o kadangi kaltinamajame akte nebuvo nurodyta nusikalstamos veikos – savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties būtinos sąlygos – didelės žalos, todėl pagal V. G. pareikštą kaltinimą jis galėjo būti nubaustas tik administracine tvarka. LAT konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas, įvertinęs byloje ištirtus įrodymus, teisingai pripažino, kad V. Gedmino veikoje yra savavaldžiavimo objektyviųjų bei subjektyviųjų požymių ir nors didelės žalos požymio nėra, tačiau jo veikoje yra savavaldžiavimo požymis - „psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas nukentėjusiajam“, o Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 29 d. nutartyje padarytos išvados, kad BK 294 str. 2 d. reikalauja ir to paties straipsnio pirmojoje dalyje numatytų pasekmių – didelės žalos padarymo asmens teisėms ar teisėtiems interesams, yra neteisingos ir prieštarauja baudžiamosios teisės teorijai¹²⁷.

Baudžiamajai atsakomybei pagal BK 294 str. 1 d. reikia nustatyti priežastinį ryšį tarp veikos ir kilusių padarinių. Baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma, jog priežastinis ryšys tarp veikos ir nusikalstamų pasekmių yra toks santykis, kuriam esant veika sukelia ir nulemia nusikalstamas pasekmes¹²⁸. Kaip nurodo prof. habil. dr. V. Piesliakas, priežastinis pavojingos veikos ir baudžiamajame įstatyme numatytų pavojingų padarinių ryšys yra objektyvusis nusikalstamos veikos sudėties požymis, įrodinėtinas tiriant nusikalstamų veikų, kurių sudėtys yra materialios, bylas. Išvada dėl priežastinio ryšio yra teisinė, ją daro savarankiškai prokuroras ar teismas¹²⁹. Baudžiamajai atsakomybei kilti turi būti nustatytas tiesioginis priežastinis ryšys, t.y. turi būti nustatyta, kad

¹²⁷ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-279/2005.

¹²⁸ Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 181.

¹²⁹ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2009, p. 291.

nusikalstama veika tiesiogiai sukėlė padarinius. Taigi visais atvejais privalu nustatyti, kad padarinius – didelę žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams sukėlė būtent savavališkas tikros ar tariamos teisės vykdymas.

Savavaldžiavimas padaromas aktyviais veiksmais. Savavaldžiavimas pagal BK 294 straipsnio 1 dalį yra baigtas tuomet, kai dėl kaltininko savavališkai vykdomos tikros ar tariamos teisės buvo padaryta didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams.

Savavaldžiavimo, numatyto BK 294 str. 2 d., sudėtis yra formali, todėl didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams požymis nėra būtinas. Pagal teismų praktiką savavaldžiavimas, padarytas panaudojant fizinę ar psichinę prievartą, pripažįstamas nusikalstama veika ir kvalifikuojamas pagal BK 294 str. 2 d., net ir formaliai nenustačius didelės žalos požymio¹³⁰. Byloje nustatyta, kad K. S. ir D. B., bendrai veikdami su M. Ž., savavaldžiavo panaudodami psichinę prievartą, todėl tai, kad apeliacinės instancijos teismo sprendimu iš nuosprendžio pašalintas didelės žalos požymis, nėra pagrindas konstatuoti, kad nuteistųjų padaryta veika neatitinka BK 294 str. 2 d. numatyto nusikaltimo sudėties¹³¹. Nusikaltimas laikomas baigtu kaltinamajam pradėjus vykdyti veiksmus, nukreiptus savo ar kito asmens tikrai ar tariamai teisei įgyvendinti¹³².

2.4.3. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo objektyviųjų pusių panašumai ir skirtumai

Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų sudėtys turi tiek panašumų, tiek skirtumų. Abu nusikaltimai padaromi aktyviais veiksmais¹³³; reikalaujama perduoti tam tikrą turtą, atlikti turtinį veiksma ar nuo jo susilaikyti; būdingas psichinės ir fizinės prievartos panaudojimas; abiejų nusikaltimų atvejais užfiksuojamas neteisėtumo momentas, tik turto prievartavimo atveju neteisėtas yra pats turtinis reikalavimas, o savavaldžiavimo atveju teisėtas reikalavimas vykdomas neteisėtais būdais. Išoriškai labai panašūs veiksmai dažnai gali būti įvertinti tiek pagal turto prievartavimo, tiek pagal savavaldžiavimo normas. Todėl pagrindinis uždavinys – išsiaiškinti turto prievartavimo ir savavaldžiavimo objektyviųjų pusių skirtumus. Pagrindinis šių dviejų nusikaltimų atribojimo kriterijus – pareikšto reikalavimo teisėtumas.

¹³⁰ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-171/2005, 2K-464/2007, 2K-778/2007, 2K-167/2008.

¹³¹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-223/2009.

¹³² LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-309/2006.

¹³³ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-480/2006.

Pažymėtina, kad turto prievartavimo atveju tam tikras turtinio pobūdžio reikalavimas visuomet yra neteisėtas – kaltininkas siekia gauti neteisėtos turtinės naudos¹³⁴. Tai parodo ir turto prievartavimo normos formuluotė „neturėdamas teisėto pagrindo“. LAT senatas nurodė, jog reikalavimas turto prievartavimo atveju visada yra neteisėtas. Jis nėra susijęs su reikalaujančiojo, ar asmens, kurio interesais reikalaujantysis veikia, ir nukentėjusiojo ankstesniais turtiniais santykiais (paskolos davimu, investicijomis į bendrą verslą, materialinės žalos padarymu) ar kitomis aplinkybėmis, kurios, suinteresuoto asmens manymu, suteikia jam tokią teisę¹³⁵. Tuo tarpu savavaldžiavimas yra savo ar kito asmens turimos (tikros ar tariamos) subjektinės teisės vykdymas neteisėtomis priemonėmis. Su tokiais turto prievartavimo ir savavaldžiavimo atribojimo kriterijumi sutinkama teismų praktikoje¹³⁶. Šiai nuomonei pritariama ir teisinėje literatūroje. Teigiama, kad pagrindinis kriterijus, lemiantis prievartiniuose veiksmuose savavaldžiavimo sudėties buvimą, yra kaltininko subjektinės teisės vykdymas. Tuo tarpu turto prievartavimui būdingas vertimas suteikti neteisėtą turtinę naudą, kai turtinės kaltininko pretenzijos nepagrįstos jokia įstatymo ginama teise. Šio juridinio pagrindo buvimas ar nebuvimas yra lemiamas sprendžiant klausimą, kokią normą taikyti, - turto prievartavimo ar savavaldžiavimo¹³⁷. Taigi sprendžiant, kurią normą taikyti, ar turto prievartavimo, ar savavaldžiavimo, būtina nustatyti, ar kaltininkas, ar asmuo, kurio interesais jis veikė, turėjo tikrą ar tariamą teisę. Turtinių teisių ir pareigų atsiradimo pagrindus numato CK. Kaip nurodyta CK 1.136 straipsnio 1 dalyje, civilinės teisės ir pareigos atsiranda CK ir kitų įstatymų numatytais pagrindais, taip pat iš fizinių asmenų ir organizacijų veiksmų, kurie nors ir nėra įstatymų numatyti, bet pagal civilinių įstatymų bendruosius pradmenis bei prasmę sukuria civilines teises ir pareigas. To pačio straipsnio 2 dalyje detalizuota, jog civilinės teisės ir pareigos atsiranda: 1) iš CK ir kitų įstatymų numatytų sutarčių ir kitokių sandorių, taip pat, nors įstatymų ir nenumatytų, bet jiems neprieštaraujančių sandorių; 2) iš teismų sprendimų; 3) iš administracinių aktų, turinčių civilines teises pasekmes; 4) kaip intelektinės

¹³⁴ LAT kasacinės nutartys Nr. 2K-99/2010; 2K-607/2004; 2K-422/2004; 2K-670/2004.

¹³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. 1996. Nr. 3-4. P.91.

¹³⁶ LAT kasacinės nutarties 2K-641/2007 motyvai: T. L. ir V. J. reikalavo nukentėjusiosios perduoti jiems turta, tai yra sumokėti 7000 Lt, ne išgalvotais motyvais, o jų manymu, turėdami pagrindą, nes jų žiniomis nukentėjusiosios žentas V. G. sumušė nuteistųjų draugą A. K., šiam sulaužydamas žandikaulį. Kadangi bylos duomenys patvirtina, jog kaltinamieji pagrįstai įtarė, kad jų draugą sužalojo V. G., bet pasirinko neteisėtą būdą spręsti iškilusius teisinius santykius, teismas padarė teisingą išvadą, kad padaryta veika negali būti kvalifikuota pagal BK 181 straipsnio 2 d. LAT kasacinėje nutartyje Nr. 2K-570/2009 nurodoma, jog esminis požymis, skiriantis savavaldžiavimą, numatytą BK 294 str., nuo turto prievartavimo, numatyto BK 181 str., yra tai, kad turto prievartavimo atveju kaltininkas neturi jokių teisėtų turtinių pretenzijų ir reikalauja jam nepriklausančio svetimo turto, o savavaldžiavimo atveju kaltininkas turi teisėtų tikrų ar tariamų turtinių pretenzijų, kildinamų iš civilinės teisės.

¹³⁷ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 202.

veiklos rezultatai; 5) dėl žalos padarymo, taip pat dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo; 6) dėl įvykių ar veiksmų (veikimo, neveikimo), su kuriais įstatymai sieja civilines teises pasekmes. Teisinėje literatūroje nurodoma, jog esminis kriterijus, leidžiantis teisę laikyti turtine, yra jos objekto ekonominis turinys (galimybė įvertinti jį pinigais), ir/arba pačios teisės prekinė pinigine išraiška¹³⁸. Žinoma, asmuo gali ir klysti dėl turimos turtinės teisės ar jos apimties, tačiau savavaldžiavime galima tik pateisinama klaida. Esant pateisinamai klaidai asmuo vykdo tariamą teisę, tačiau jeigu yra viršijama turimos teisės apimtis, veikos kvalifikavimui vien savavaldžiavimo normos nepakanka. LAT teisėjų senatas išaiškino, jog kai toks reikalavimas yra nelygiavertis prievolei, sprendžiamas, ar veikoje nėra turto prievartavimo nusikaltimo sudėties. Tuomet turto prievartavimo dalykas yra ta reikalaujama perduoti turto dalis, kuri aiškiai viršija prievolės apimtį, apibrėžtą įstatymų ar sutarties nurodymų¹³⁹. Pastebėtina, kad ši nuostata nuprantama nevienareikšmiškai. Vienu atveju teigiama, kad tais atvejais, kai prievarta pareikšta turtinė pretenzija peržengia turimos teisės ribas, šioje dalyje veika gali būti pripažinta turto prievartavimu¹⁴⁰. Kitu atveju manoma, jog nelygiavertis prievolei prievartinis reikalavimas perduoti turtą kvalifikuojamas kaip turto prievartavimas, nes tokiu atveju reikalaujama perduoti svetimą turtą¹⁴¹. Todėl darytina išvada, jog kai pareikšta turtinė pretenzija viršija turimos teisės ribas, galimi du veikos kvalifikavimo variantai: pirma, kaip savavaldžiavimo ir turto prievartavimo sutaptis; antra, kaip turto prievartavimas.

2.5. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo subjektai

Nusikalstamos veikos subjektas – tai:

1. Tai fizinis asmuo, kuris yra sukakęs baudžiamajame įstatyme nustatytą amžių¹⁴² ir yra pakaltinamas¹⁴³. Amžius ir pakaltinamumus atskleidžiami BK Bendrosios dalies straipsniuose.

¹³⁸ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 202.

¹³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. 1996. Nr. 3-4. P.91.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 322.

¹⁴¹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-259/2004.

¹⁴² Nusikalstamos veikos subjekto amžius – tai konkreti amžiaus riba, kurios sulaukus pripažįstama, kad asmuo gali suvokti savo veiksmų pavojingumą ir kartu būti atsakingas už juos (Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 186). Lietuvos Respublikos BK nustato tik žemutinę amžiaus, nuo kada fiziniam asmeniui gali būti pritaikoma baudžiamoji atsakomybė, ribą. Maksimali nusikalstamos veikos subjekto amžiaus riba nėra nustatoma. Lietuvoje baudžiamasis įstatymas numato dvi amžiaus ribas, nuo kurių fiziniam asmeniui galima taikyti baudžiamąją atsakomybę. Pirmoji amžiaus riba yra 16 metų. Nuo 16 metų amžiaus pagal baudžiamąjį įstatymą už visas nusikalstamas veikas atsako

Subjektas gali turėti ir specialiųjų požymių. Pastarieji yra nurodomi BK Specialios dalies straipsnio dispozicijoje.

2. Tai juridinis asmuo. Juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė gali kilti tik įstatymų numatytais atvejais.

Turto prievartavimo nusikaltimo subjektu gali būti pakaltinamas, sulaukęs 14 metų amžiaus fizinis asmuo. Savavaldžiavimo nusikaltimo subjektu gali būti pakaltinamas, sulaukęs 16 metų fizinis asmuo. Taigi, amžiaus riba, nuo kada fizinis asmuo gali būti patrauktas baudžiamajon atsakomybėn už turto prievartavimo ar savavaldžiavimo nusikaltimus, skiriasi. Manytina, kad įstatymų leidėjas, numatydamas mažesnę amžiaus ribą kilti baudžiamajai atsakomybei už turto prievartavimą, minėtą nusikaltimą laiko pavojingesniu nei savavaldžiavimą.

Kad asmuo būtų patrauktas baudžiamajon atsakomybėn ir taptų savavaldžiavimo pagal BK 294 straipsnio 1 dalį subjektu, BK 294 straipsnio 3 dalyje yra numatyta papildoma sąlyga. Ši sąlyga yra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo, ar prokuroro reikalavimo pateikimas. Tik esant minėtiems proceso dokumentams gali būti pradėtas baudžiamasis procesas prieš asmenį, įtariamą

visi fiziniai asmenys, išskyrus nusikalstamas veikas, numatytas BK 13 straipsnio 2 dalyje. Taigi antroji amžiaus riba yra 14 metų (asmuo pagal baudžiamuosius įstatymus atsako nuo 14 metų amžiaus BK 13 str. 2 d. numatytais atvejais). Teismas privalo tiksliai nustatyti nepilnamečio, traukiamo baudžiamajon atsakomybėn, amžių – gimimo metus, mėnesį ir dieną. Nepilnamečio amžius nustatomas pagal dokumentus, o jeigu dokumentų nėra – teismo medicinos ekspertizę. Užsienio šalių autoriai (Burkhard Madea ir Reinhard Dettmeyer) nurodo, kad Vokietijos teisės medicinos bendrijos teismo amžiaus nustatymo darbuotojų sąjunga yra sudariusi rekomendacijų sąrašą, pagal kurį baudžiamosios teisės procese atliekamas amžiaus nustatymo tyrimas. Vaikams, paaugliams ir jaunesnio amžiaus žmonėms taikomi šie metodai: kūno apžiūra; radiologinis rankos tyrimas; dantų būklės nustatymas, taip pat žandikaulio rentgenografija; lytinės brandos požymių nustatymas; dantų asparagino rūgšties recemizacijos laipsnio nustatymas. Nurodoma, kad vienas iš svarbiausių tyrimų yra stomatologo atliekamas žandikaulio ir dantų išsivystymo tyrimas, nes jo duomenys (prasikalimas, mineralizacija) tiksliau nusako žmogaus amžių negu skeleto tyrimo duomenys (Madea, Burkhard; Dettmeyer, Reinhard. Teisės medicinos pagrindai: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 66).

¹⁴³ Pakaltinamumas – tai asmens gebėjimas suprasti savo veiksmus ir juos valdyti. Pakaltinamumas yra kaltės ir atsakomybės prielaida. Tik pakaltinamas asmuo, kuris suvokia tikrovę ir jos vystymosi dėsningumus, gali veikti laisvai, t.y. pasirinkti tikslą bei jo siekiantį elgesio variantą (Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 188 – 189). Pastebėtina, jog BK nenurodo pakaltinamumo sąvokos, tačiau išskiria nepakaltinamumą ir ribotą pakaltinamumą. Teisinėje literatūroje nurodoma, jog yra skiriami du nepakaltinamumo ir riboto pakaltinamumo kriterijai: 1) medicininis (biologinis) ir 2) juridinis (psichologinis). Nepakaltinamu ar ribotai pakaltinamu asmuo tampa tik nustačius abu kriterijus. Medicininį nepakaltinamumo (riboto pakaltinamumo) kriterijų sudaro tik psichikos sutrikimai. Jeigu psichinė veikla sutrinka dėl kitokių priežasčių, pavyzdžiui, dėl susijaudinimo, gimdymo, apsvaigimo nuo narkotikų, alkoholio ir pan., tokia būseną nelaikoma medicininio nepakaltinamumo kriterijumi, tačiau gali turėti įtakos veikos kvalifikavimui (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 114). Tokios pozicijos yra laikomasi ir LAT praktikoje. Vienoje iš bylų LAT konstatavo, jog negali būti pripažįstamas nepakaltinamu asmuo, kuris negalėjo suprasti savo veiksmų esmės arba jų valdyti dėl fiziologinio girtumo (LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-538/2001). Tam, kad būtų nustatytas medicininis nepakaltinamumo (riboto pakaltinamumo) kriterijus, kiekvienu atveju turi būti paskirta teismo psichiatrinė ekspertizė. Literatūroje nurodoma, kad juridinis (psichologinis) nepakaltinamumo kriterijus apibūdina tokį asmens psichikos sutrikimą, kuris atima jam sugebėjimą suvokti savo veiksmų esmę (intelektualinis požymis) arba suvokiant tą esmę juos valdyti (valinis požymis). Juridiniams kriterijui pripažinti alternatyviai pakanka vieno iš šių požymių (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 115).

savavaldžiovimu pagal BK 294 straipsnio 1 dalį. Priešingai, tapti subjektu pagal BK 294 straipsnio 2 dalį bei BK 181 straipsnį, nereikalingas nei nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, nei prokuroro reikalavimas. Tokios bylos priskiriamos prie viešojo kaltinimo bylų ir minėtų papildomų sąlygų baudžiamajam procesui pradėti nėra.

Paminėtina ir tai, jog savavaldžiovimo nusikaltime tarp nusikaltimo subjekto ar asmens, kurio interesais jis veikia ir nukentėjusiojo ar jam artimo asmens prieš padarant nusikalstamą veiką buvo susiklostę teisiniai santykiai arba subjektas manė juos esat, t.y. subjektas vykdė tikrą arba tariamą savo ar kito asmens teisę. Turto prievartavimo nusikaltime subjektas jokio teisinio santykio dalyviu anksčiau nebuvo. Jeigu turtą reikalaujama perduoti išgalvotais motyvais, kurių nepatvirtina anksčiau susiklostę teisiniai santykiai, veika kvalifikuojama kaip turto prievartavimas.¹⁴⁴ Byloje nustatyta, kad tarp nukentėjusiojo A.R. ir nuteistojo V.Š. jokių skolinių santykių nebuvo. Todėl reikalavimą perduoti pinigus teismas teisingai kvalifikavo kaip turto prievartavimą.

Pastebėtina, kad turto prievartavimo ir savavaldžiovimo subjektui būdinga ir bendrų bruožų:

-šiuos nusikaltimus gali padaryti tik fiziniai pakaltinami asmenys. Nei už turto prievartavimo, nei už savavaldžiovimo nusikaltimus juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė nėra numatyta.

-tiek turto prievartavimo, tiek savavaldžiovimo subjektai veikia tiek savo, tiek kitų asmenų interesais. LAT savo jurisprudencijoje nurodo, jog pagal savavaldžiovimo nusikalstamos veikos dispoziciją savavališkai, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos asmens subjektinę teisę gali vykdyti ne tik teisės turėtojas, bet ir kitas asmuo¹⁴⁵. Taip pat teigiama, jog kam faktiškai atstovauja kaltininkas, savavaldžiovimo kvalifikavimui reikšmės neturi¹⁴⁶. Ta pati mintis buvo išsakyta ir dėl turto prievartavimo: LAT nurodė, jog teismų praktikoje turto prievartavimo sudėtis yra ir tada, kai kaltininkas reikalauja perduoti turtą ne tik savo paties, bet ir kitų asmenų naudai¹⁴⁷. Veikos kvalifikavimui pagal BK 181 str. pakanka, kad asmuo, veikdamas kito asmens interesais kaip bendrininkas, perduotų nukentėjusiajam to asmens grasinimą, priimtų iš nukentėjusiųjų turtą ir jį

¹⁴⁴ LAT kasacinėje nutartyje Nr. 2K-641/2007 nurodoma, kad reikalavimas perduoti turtą išgalvotais motyvais yra turto prievartavimo sudėties požymis. Tokią nuomonę patvirtina teismų praktika. LAT vienoje byloje nurodė, kad kaltininkų veika atitinka BK 294 straipsnyje sumatytą savavaldžiovimo, o ne turto prievartavimo pagal BK 181 straipsnį, sudėtį, kadangi T.L. ir V.J. reikalavo nukentėjusiosios perduoti jiems turtą ne išgalvotais motyvais, o jų manymu, turėdami teisėtą pagrindą, bet pasirinko neteisėtą būdą spręsti iškilusius teisinius santykius, todėl apeliacinės instancijos teismas padarė teisingą išvadą, kad padaryta veika negali būti kvalifikuota pagal BK 181 straipsnio 2 dalį, kadangi nagrinėjamu atveju nėra nei vieno iš BK 181 straipsnio 2 dalyje numatytų nusikaltimo sudėties elementų „neturint teisinio pagrindo“. LAT kasacinėje nutartyje Nr. 2K-25/2006 nurodyta: byloje nustatyta, kad tarp nukentėjusiojo A.R. ir nuteistojo V.Š. jokių skolinių santykių nebuvo. Todėl reikalavimą perduoti pinigus teismas teisingai kvalifikavo kaip turto prievartavimą.

¹⁴⁵ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-432/2009.

¹⁴⁶ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-65/2009; 2K-167/2008.

¹⁴⁷ LAT kasacinė nutartis NR. 2K-447/2008

perduotų¹⁴⁸. Šioje situacijoje išskirtinas vienas probleminis aspektas. Ne itin retos situacijos, kai subjektinę teisę vykdo ne jos turėtojas, bet kitas asmuo. Kai tai daro teisės turėtojo artimi asmenys ar pažištami su teisės turėtojo žinia, abejonių dėl veikos kvalifikavimo teisingumo nekyla. Tačiau kyla klausimas, kaip kvalifikuoti tuos atvejus, kai teisės turėtojas pasamdo trečiuosius asmenis, pavyzdžiui, atgauti savo skolą. Toks įstatyminis reglamentavimas, koks yra dabar, atveria kelią nelegalaus „verslo“ nišoms, kadangi tokie teisės „vykdytojai“ traukiami švelnesnėn baudžiamojon atsakomybėn nei būtų turto prievartavimo atveju. Dažnai tokie asmenys elgiasi pakankamai brutaliai ir jaučiasi praktiškai nebaudžiami. Tos prisidengimas kito asmens subjektinės teisės vykdymu, autorės nuomone, prasilenkia su teisingumo principu.

-tiek turto prievartavimo, tiek savavaldžiavimo nusikaltimų dispozicijų analizė rodo, kad specialaus subjekto požymiai nei nurodyti straipsnių dispozicijose, nei išplaukia iš jų aiškinimo, todėl darytina išvada, kad šių nusikaltimų subjektams specialieji požymiai nėra būdingi. Šių nusikaltimų subjektams būdingi tik būtinieji požymiai (amžius ir pakaltinamumas).

2.6. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo subjektyviosios pusės

Teisinėje literatūroje nurodoma, kad nusikalstamos veikos subjektyvioji pusė – tai subjektyvių požymių, apibūdinančių pavojingą veiką ir pasekmes, visuma¹⁴⁹. Taip pat subjektyvieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai apibrėžiami kaip požymiai, kurie apibūdina žmogaus vidinę – psichinę, savo elgesį suvokiančią, pateisinančią, nukreipiančią ir kontroliuojančią pusę¹⁵⁰. Prie subjektyviąją nusikaltimo pusę sudarančių požymių priskiriami kaltė, nusikaltimo padarymo motyvas ir tikslas¹⁵¹. Teisingas subjektyviosios nusikaltimo pusės požymių nustatymas turi didelę reikšmę kvalifikuojant nusikaltimus, atirbojant panašius objektyviąją pusę nusikaltimus, taip pat parenkant bausmės rūšį ir dydį¹⁵². Pavyzdžiui, BK 54 straipsnio 2 dalies 2 ir 3 punktuose nurodyta, jog skirdamas bausmę, teismas atsižvelgia į kaltės formą ir rūšį bei padarytos nusikalstamos veikos motyvus ir tikslus.

BK 2 straipsnio 3 dalyje yra nurodyta, kad asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką. Pagal šią įstatyminę nuostatą darytina išvada, kad

¹⁴⁸ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-640/2004.

¹⁴⁹ Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 197.

¹⁵⁰ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2009, p. 335.

¹⁵¹ Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 197.

¹⁵² Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 198.

Lietuvos baudžiamoji teisė nepripažįsta objektyvaus pakaltinimo, t.y. baudžiamosios atsakomybės asmeniui pritaikymo nesant jo kaltės. Atkreiptinas dėmesys, kad tokia BK 2 straipsnio 3 dalies formuluotė baudžiamajame įstatyme atsirado tik nuo 2003 metų gegužės 1 dienos, kai įsigaliojo 2000 metų rugsėjo 26 dienos įstatymu Nr. VIII-1968 priimtas BK¹⁵³. Iki tol galiojusioje BK redakcijoje prie baudžiamosios atsakomybės pagrindų būdavo nurodoma, jog pagal baudžiamuosius įstatymus atsako ir baudžiamas tik toks fizinis asmuo, kuris kaltas nusikaltimo padarymu, tai yra tyčia ar dėl neatsargumo padarė baudžiamojo įstatymo numatytą veiką¹⁵⁴, taigi prie bendrųjų asmens patraukimo baudžiamajon atsakomybės nuostatų buvo nurodomos ir kaltės formos – tyčia ir neatsargumas. O tyčios ir neatsargumo turinys atskleidžiamas atskiruose BK bendrosios dalies straipsniuose.

Būtinasis kiekvienos nusikalstamos veikos subjektyviosios pusės požymis yra kaltė. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimams bendra tai, kad jie gali būti padaryti tik viena kaltės forma – tyčia. Dėl neatsargumo negali būti padarytas nei vienas iš šių nusikaltimų. Remiantis BK 15 straipsnio 1 dalimi, nusikaltimas yra tyčinis, jeigu padarytas tiesiogine arba netiesiogine tyčia. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų sudėtys skiriasi tuo, jog turto prievartavimas gali būti padaromas tik tiesiogine tyčia, o savavaldžiavimas – tiek tiesiogine, tiek netiesiogine tyčia¹⁵⁵. Šį skirtumą nulemia tai, kad turto prievartavimas baudžiamajame įstatyme yra aprašytas formalia sudėtimi, kuriai būdinga tik tiesioginė tyčia, o savavaldžiavimo sudėtis gali būti tiek formali, tiek materialinė. Nusikaltimas padaromas tiesiogine tyčia, jeigu jį darydamas asmuo suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį ir norėjo taip veikti (BK 15 straipsnio 2 dalies 1 punktas). Taigi turto prievartavimo atveju kaltininkas suvokia, kad verčia kitą asmenį suteikti jam turtinės naudos panaudodamas psichinę prievartą ir nori taip veikti. Doc. dr. Oleg Fedosiuk nurodo, kad konstatuojant tyčinę turto prievartautojo kaltę, būtina nustatyti, kad jis suvokė savo elgesio pavojingą visuomenei pobūdį (intelektualinis momentas) ir norėjo taip elgtis (valinis momentas). Ypač sudėtingas yra įrodinėtinas intelektualinis turto prievartavimo kaltės aspektas – kaltininkas turi suvokti savo reikalavimo neteisėtumą, jo turtinį ir prievartinį pobūdį. Jei nėra nors vieno iš šių trijų požymių suvokimo, nėra ir tyčios prievartauti turtą¹⁵⁶. Doc. dr. Oleg Fedosiuk pasisako ir dėl valinio tyčios momento. Jo nuomone, nors formalioje sudėtyse tiesioginės tyčios valinis momentas pasireškia noru padaryti pavojingą visuomenei veiką, valinis turto prievartavimo tyčios momentas pasireškia ne vien tik noru reikšti turtines pretenzijas ir grasinti, bet ir

¹⁵³ Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=211457&p_query=&p_tr2=

¹⁵⁴ Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=203576&p_query=&p_tr2=

¹⁵⁵ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-113/2005.

¹⁵⁶ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 149.

noru realiai priversti nukentėjusį įvykdyti reikalavimą¹⁵⁷. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad savavaldžiavimo nusikaltimo atveju veikdamas tiesiogine tyčia kaltininkas suvokia, kad savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, vykdo savo ar kito asmens teisę, numato, kad dėl to bus padaryta didelės žalos nukentėjusiojo teisėms ir teisėtiems interesams, ir šių padarinių nori. Esant netiesioginei tyčiai, kaltininkas, numatydamas didelės žalos atsiradimo galimybę, jo nenori, tačiau sąmoningai leidžia jai atsirasti¹⁵⁸. Tokios nuomonės laikomasi ir teismų praktikoje. Nurodoma, kad inkriminuojant savavaldžiavimą būtina nustatyti ir subjektyviuosius požymius, t. y. kad asmuo suvokė savo veiksmų neteisėtą ir savavališką pobūdį, numatė, kad dėl to bus padaryta didelės žalos kito asmens teisėms ir interesams, ir šių padarinių norėjo (tiesioginė tyčia), arba jų nenorėjo, bet sąmoningai leido jiems atsirasti (netiesioginė tyčia)¹⁵⁹. Jeigu norima kaltininkui inkriminuoti kvalifikuojantį požymį, tiek turto prievartavimo, tiek savavaldžiavimo atveju būtina nustatyti, kad fizinis asmuo veikė suvokdamas šio požymio buvimą.

Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų atbigojimai pagal subjektyviąją nusikalstamos veikos pusę labai svarbus klaidos institutas. Baudžiamosios teisės teorijoje nurodoma, kad klaida – tai asmens neteisingas padarytos veikos ar jos pasekmių teisinis arba faktinis vertinimas¹⁶⁰. Nagrinėjamų dviejų nusikaltimų atbigojimai labai reikšminga pateisinama klaida. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų pirmosios instancijos teismas nuteisė asmenis už savavaldžiavimą, apeliacinėje instancijoje veika perkvalifikuota į turto prievartavimą, o kasacinėje instancijoje vėl į savavaldžiavimą, kai nukentėjusysis A.B., panaudojant psichinę prievartą, buvo verčiamas sumokėti 20000 litų už tariamą išžaginimą. Nuteistoji tuo metu buvusi nepilnametė E. J. (buvusi K.) apie jos išžaginimą, prašydama padėti, pasisakė savo draugui D. A. I., o vėliau apie tai sužinojo kiti jų pažįstami – R. K. ir V. B. Šiems asmenims pagal E. J. (buvusios K.) pasakojimą buvo žinoma, kad ją išžagino nukentėjusysis A. B. Nors vėliau iškelus baudžiamąją bylą A. B. dėl E. J. (buvusios K.) išžaginimo, paaiškėjo, kad A. B. neįvykdė šios nusikalstamos veikos, numatytos BK 149 straipsnio 3 dalyje (priimtas prokuroro nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą), tačiau, kaip matyti iš faktinių bylos aplinkybių, nepilnametė E. J. (buvusi K.), pasakodama apie įvykį kitiems nuteistiesiems, manė, kad vis dėlto buvo išžaginta, o kiti nuteistieji

¹⁵⁷ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 151.

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 494.

¹⁵⁹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-323/2009.

¹⁶⁰ Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 210-211.

neturėjo jokio pagrindo netikėti tokiais E. J. (buvusios K.) teiginiais¹⁶¹. Tokia klaida kasacinės instancijos teismo buvo pripažinta pateisinama, todėl veika kvalifikuota kaip savavaldžiavimas. Turto prievartavimo atveju pateisinama klaida bus tuomet, kai kaltininkas negalėjo ir neturėjo suvokti, kad neteisėtai verčia nukentėjusįjį jam ar kitam asmeniui suteikti turtinės naudos. Jeigu klaida pripažintina pateisinama, tuomet laikoma, kad asmuo nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos vykdė savo ar kito asmens tariamą teisę ir tokia jo veika kvalifikuotina kaip savavaldžiavimas. Tais atvejais, kai savavaldžiavimui būdingos kaltės dėl tariamos teisės vykdymo nėra, veika turi būti kvalifikuojama pagal kitus BK straipsnius¹⁶².

Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų padarymo motyvas ir tikslas nusikaltimo kvalifikavimui reikšmės neturi, bet gali būti reikšmingi individualizuojant bausmę. Teismų praktikoje nurodoma, kad tiek tikslas, tiek motyvas nėra turto prievartavimo nusikalstamo sudėties privalomi objektyvieji požymiai, todėl veikos kvalifikacijai jie neturi jokios įtakos, ir teismas neprivalo jų nustatinėti. Tuo tarpu kaltės forma (tyčia, neatsargumas) yra kiekvienoje baudžiamojoje byloje įrodinėtinas nusikalstamos veikos sudėties subjektyvusis požymis¹⁶³. Sutiktina su teisinėje literatūroje palaikoma pozicija, kad norint užtikrinti nusikaltimo sudėties įrodomumą, jei įmanoma, reikėtų vengti dispozicijose nurodyti motyvus ir tikslus¹⁶⁴. Aptariant šį klausimą paminėtinas savanaudiškumas kaip turto prievartavimo sudėties požymis. Teisinėje literatūroje tvirtinama, jog absoliuti dauguma teisininkų, rašiusių turto prievartavimo tematika tarybiniais laikais, tvirtino, kad turto prievartavimo būtinuoju subjektyviosios pusės požymiu laikytinas savanaudiškumas¹⁶⁵. Tačiau Oleg Fedosiuk teigia, kad vargu ar turto prievartavimo subjektyviajai pusei reikėtų kelti papildomą savanaudiško motyvo ar tikslo įrodinėjimo reikalavimą. Žymiai svarbesnis yra faktas, kad kaltininkas suvokia savo veikos žalingumą nukentėjusiojo turtui, turtinėms teisėms ir interesams. Toks suvokimas yra būtina tyčinės kaltės sąlyga. Taigi savanaudiškas motyvas lieka už sudėties ribų. Antra, kaltininkas gali siekti naudos kitam, o ne sau. Tuomet visuomet liktų galimybė ginčyti kaltinimą argumentais, kad teisinamasis neturėjo tikslo pagerinti savo turtinę padėtį¹⁶⁶. Su tokia nuomone sutiktina. Jeigu įvardintume savanaudiškumą kaip

¹⁶¹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-432/2009.

¹⁶² LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-509/2008.

¹⁶³ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-167/2006.

¹⁶⁴ Cituojama Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 154, kuris šią mintį pacitavo iš Piesliakas V. Baudžiamųjų įstatymų principinės nuostatos ir jų įgyvendinimas naujajame LR BK. V., 1995, p.16.

¹⁶⁵ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 152.

¹⁶⁶ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 153-154.

būtinąjį turto prievartavimo subjektyviosios pusės požymį, tai gerokai apsinkintų turto prievartavimo įrodinėjimą. Antra, savanaudiškumas vertintinas kaip savaime suprantama turto prievartavimo savybė, o ne būtinasis subjektyviosios pusės požymis. Vargu ar galima teigti, kad fizinis asmuo, prievartaudamas turtą, suprasdamas savo veiksmų pavojingą pobūdį ir norėdamas taip veikti, turi pozityvius motyvus. Bet kokių atveju jis tikisi turtinės naudos. Argumentas, kad turto prievartavime buvo veikiamas nesiekiant sau materialinės naudos, o veikiant nukentėjusiojo interesais, kaltės nešalina¹⁶⁷. Trečia, turtiniuose nusikaltimuose (baudžiamuosiuose nusižengimuose) nėra svarbu, ką kaltininkas darys su turtu pabaigęs nusikalstamą veiką. Jis gali tą turtą perduoti, dovanoti, atiduoti labdarai ir t.t. Svarbiausias yra pirminis turto paėmimas (pagrobimas) savo naudai. LAT nurodė, kad paskesnis turto gražinimas neapsprendžia turto prievartavimo kvalifikavimo, nes ji baigta pareikalavus turto¹⁶⁸. Galiausiai reikėtų pasakyti, kad turto prievartavimo nusikaltimo pagrindinė sudėtis (ir kai kurios kvalifikuotos sudėty) yra formali, o formalių sudėčių atveju motyvai ir tikslai nusikalstamos veikos kvalifikavimui reikšmės neturi. Nors teismų praktikoje vis dar laikomasi nuomonės, jog savanaudiškumas yra turto prievartavimo būtinasis požymis: vienoje iš LAT nutarčių nurodyta, kad Marijampolės rajono apylinkės teismo 2006 m. rugsėjo 14 d. nuosprendžiu M. R. atsakomybę sunkinančia aplinkybe pripažinta tai, kad jis padarė nusikaltimą dėl savanaudiškų paskatų. LAT pasisakė, kad pagal BK 60 str. 1 d. 3 p. nuostatą savanaudiškos paskatos priskirtos prie atsakomybę sunkinančių aplinkybių. Tačiau ši aplinkybė netaikytina tais atvejais, kai ji, nors ir nurodyta įstatyme, bet sudaro būtinąjį nusikaltimo sudėties požymį. Tokie nusikaltimai kaip vagystė, plėšimas, sukčiavimas ir kiti, kurie susiję su nusikalstamu praturtėjimu, yra savanaudiški¹⁶⁹.

3. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimus kvalifikuojantys požymiai

Pabrėžtina, kad tiek turto prievartavimo, tiek savavaldžiavimo atveju numatyti kvalifikuojantys požymiai yra alternatyvūs. Pavyzdžiui vienoje iš bylų teismas nurodo, kad teisės normos dispozicijoje nurodyti kvalifikuojantys požymiai yra alternatyvūs, nustačius bent vieną iš jų inkriminuojama BK 181 str. 2 d.¹⁷⁰. Kitoje byloje LAT nurodė, jog savavaldžiavimą kvalifikuojantys požymiai yra alternatyvūs. Tai reiškia, kad pagal BK 294 str. 2 d. kvalifikuojami tokie savavaldžiavimo veiksmai, kuriuose

¹⁶⁷ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-447/2008.

¹⁶⁸ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-93/2010.

¹⁶⁹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-357/2007.

¹⁷⁰ LAT kasacinė nutartis NR. 2K-386/2004.

nustatytas bent vienas iš kvalifikuojančių požymių¹⁷¹. Taigi baudžiamajai atsakomybei kilti turi būti konstatuojamas bent vienas iš kvalifikuojančių požymių.

Turto prievartavimą kvalifikuojantys požymiai, nurodyti BK 181 str. 2 d., yra fizinio smurto panaudojimas, laisvės atėmimas, turto sunaikinimas ar sugadinimas, didelės turtinės žalos padarymas. Turto prievartavimą itin kvalifikuojantys požymiai, įvardinti BK 181 str. 3 d., yra didelės vertės turto prievartavimas, didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčių vertybių prievartavimas, turto prievartavimas, padarytas organizuotoje grupėje. Savavaldžiavimą kvalifikuojantys požymiai yra psichinės prievartos panaudojimas bei fizinės prievartos panaudojimas (BK 294 str. 2 d.).

Idomu pastebėti tai, jog tiek BK 181 str. 2 d., tiek 3 d. vartojama formuluotė „, prievartaudamas (prievartavo) turta“. Aiškinant šią įstatymo formuluotę siejant ją su BK 181 str. 1 d., sąvoka „turtas“ turėtų apimti tik materialų kilnojamąjį turta (pinigus), kadangi BK 181 str. 1 d. materialaus kilnojamojo turto prievartavimas išskiriamas atskirai ir neapima vertimo suteikti turtinę teisę ar atleisti nuo turtinės pareigos arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus arba nuo jų susilaikyti. Šis įstatymo netobulumas teismų praktikoje kompensuojamas plečiamuoju baudžiamojo įstatymo aiškinimu, t.y. pripažįstant, jog vertimo perduoti turta sąvoka apima vertimą suteikti turtinę teisę ar atleisti nuo turtinės pareigos arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus arba nuo jų susilaikyti.

3.1.Fizinio smurto (prievartos) panaudojimas

Fizinis smurtas buvo panaudotas 40,38 % turto prievartavimo atvejų, o fizinė prievarta – 25,8% visų savavaldžiavimo atvejų (16,13% atvejų buvo panaudota tiek psichinė, tiek fizinė prievarta, žr. priedą Nr. 1). Rusijos mokslininkas L. Gaufmanas fizinį smurtą apibrėžia kaip pavojingą visuomenei bei priešingą teisei poveikį kito žmogaus organizmui, padarytą prieš jo valią. Anot šio mokslininko, fizinio smurto samprata apima veiksmus, kuriais pažeidžiama kito žmogaus kūno neliečiamybė, daroma žala sveikatai arba atimama gyvybė, taip pat veiksmus, kurie nukreipti tokiai žalai daryti. Lietuvių mokslininkas O. Fedosiuk atkreipia dėmesį į tai, kad turint galvoje tokią fizinio smurto sampratą, gali kilti abejonių dėl kai kurių laisvės apribojimo formų vertinimo turto prievartavimo byloje. Fiziniu smurtu siūloma pripažinti tik tuos laisvės apribojimo būdus, kurie susiję su tiesioginiu poveikiu žmogaus organizmui, pavyzdžiui surišimas¹⁷².

¹⁷¹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-499/2009.

¹⁷² Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 161.

1961 m. LTSR BK¹⁷³ turto prievartavimo nusikaltimui įvertinti buvo skirti du BK straipsniai¹⁷⁴, priklausomai į kokį turtą buvo kėsinama – valstybinį ar visuomeninį arba asmeninį. Abiejose normose yra minimas tik grasinimas fiziniu smurtu, o kvalifikuojanti aplinkybė smurto panaudojimas neminama. Apie fizinio smurto panaudojimą neužsimenama ir savavaldžiavimo normoje¹⁷⁵. Smurto panaudojimas darant nusikaltimą nebuvo laikoma ir atsakomybę sunkinančia aplinkybe¹⁷⁶. „Naujajame“ BK¹⁷⁷ fizinio smurto panaudojimas yra tiek turto prievartavimo, tiek savavaldžiavimo nusikaltimus kvalifikuojantis požymis. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad turto prievartavimo normoje yra vartojama sąvoka „fizinis smurtas“, o savavaldžiavimo – „fizinė prievarta“. Nors įstatymų leidėjas vartoja skirtingas formuluotes, tačiau analizuojant teismų praktiką turto prievartavimo ir savavaldžiavimo bylose galima padaryti išvadą, jog šių sąvokų turinys suprantamas vienodai¹⁷⁸. Sąvokų skirtumo neįvardina bei nenagrinėja ir baudžiamosios teisės teorija¹⁷⁹. Remiantis Dabartinės lietuvių kalbos žodynu, prievarta įvardijama kaip jėgos vartojimas, vertimas ką daryti¹⁸⁰, o smurtas – kaip šiurkšti prievarta¹⁸¹. Darytina išvada, jog įstatymų leidėjas fizinės prievartos apraiškas turto prievartavimo nusikaltime laiko gerokai grubesnėmis nei savavaldžiavime. Tačiau toks traktavimas visiškai paneigtas teismų praktikoje, kadangi sutariama, jog tiek turto prievartavimas, tiek savavaldžiavimas apima vienodas pasekmes fizinio asmens sveikatai – fizinio skausmo sukėlimą, nežymų ir nesunkų sveikatos sutrikdymą, taigi ir prievartos pobūdis abiejuose aptariamuose nusikaltimuose negali būti šiurkštesnis nei sukeliantis minėtas pasekmes žmogaus sveikatai. Todėl siūlytina, kad abiejuose straipsniuose fizinio poveikio sąvoka būtų suvienodinta, pasirenkant arba fizinį smurtą, arba fizinę prievartą.

¹⁷³ Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=20465&p_query=&p_tr2=

¹⁷⁴ LTSR BK 96 ir 150 straipsniai.

¹⁷⁵ BK 214 straipsnis.

¹⁷⁶ BK 41 straipsnis.

¹⁷⁷ Įsigaliojusiam 2003 metų gegužės 1 dieną.

¹⁷⁸ Pirmiausiai turima omenyje, jog fizinis smurtas ir fizinė prievarta turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimuose, pagal teismų praktiką, apima vienodus padarinius žmogaus sveikatai. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog kartais savavaldžiavimą kvalifikuojantys požymiai netgi tiesiogiai įvardinami kaip fizinis ar psichinis smurtas, pavyzdžiui žr. LAT kasacinės nutartis Nr. 2K-104/2004; 2K-831/2007.

¹⁷⁹ Pavyzdys palyginimui Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 325-326; Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 495; Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 381; Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 95-101 – šiame šaltinyje apskritai nerandame vartojamos sąvokos fizinis smurtas ar fizinė prievarta, tik įvardinama, kokia turėtų būtų nusikalstamos veikos kvalifikacija savavaldžiavimu padarius tam tikrą sužalojimą (sveikatos sutrikdymą).

¹⁸⁰ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Lietuvių kalbos institutas; redaktorių kolegija. 4-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 603.

¹⁸¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Lietuvių kalbos institutas; redaktorių kolegija. 4-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 719.

Baudžiamosios teisės teorijoje teigiama, kad savavaldžiavimą kvalifikuojantis požymis fizinės prievartos panaudojimas apima ir neteisėtą laisvės atėmimą, kurio atskirai kvalifikuoti nereikia¹⁸². Pagal šią nuomonę reikėtų daryti išvadą, kad fizinės prievartos sąvoka yra platesnė nei fizinio smurto, apimanti ir turto prievartavimą kvalifikuojantį požymį neteisėtą laisvės atėmimą. Su tokia nuomone nesutiktina. Pavyzdžiui, vienoje byloje fiziniai asmenys buvo nuteisti už tai, kad prievarta neteisėtai atėmė laisvę nukentėjusiajam R.B. Tuo pat metu ir toje pačioje vietoje nuteistieji, nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdydami nukentėjusiojo ginčijamą teisę, naudodami psichinę ir fizinę prievartą, reikalavo grąžinti paskolintus ir verslui duotus pinigus, taip padarė didelę žalą nukentėjusiojo asmeninėms teisėms, savavaldžiavo. Tokia nuteistųjų veika teisiškai buvo įvertinta pagal BK 294 ir 146 str.¹⁸³. Daugiau motyvų pagrįsti šiai nuomonei pateikiama skyriuje „laisvės atėmimas“.

Tai, ar fizinio smurto panaudojimas bus turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis, ar bus vertinamas pagal kitus BK straipsnius, priklauso nuo fizinio smurto panaudojimo laiko ir aplinkybių. Jeigu fizinis smurtas panaudojamas prieš prievartaujant turta, reikia išsiaiškinti, koku pagrindu jis buvo naudojamas. Jeigu smurtauta dėl priežasčių, nesusijusių su turto prievartavimu, tuomet veika kvalifikuojama pagal kitus BK straipsnius atsižvelgiant į kilusius padarinius nukentėjusiojo sveikatai. Jeigu fizinė prievarta vartota prieš turto prievartavimo aktą ir smurtas buvo naudotas kaip bauginimo priemonė paveikti nukentėjusiajam, tuomet nusikalstama veika kvalifikuotina kaip turto prievartavimas panaudojant fizinį smurtą (pagal BK 181 str. 2 d.). Jeigu fizinis smurtas naudojamas turto prievartavimo metu siekiant „užtikrinti“ pareikšto turtinio reikalavimo įvykdymą, tuomet veika kvalifikuojama kaip turto prievartavimas panaudojant fizinį smurtą (pagal BK 181 str. 2 d.). Remiantis LAT senato išaiškinimais, fizinis smurtas turto prievartavimo atveju naudojamas kaip nukentėjusiojo įbauginimo forma¹⁸⁴. Įvairiose turto prievartavimo situacijose fizinio smurto bauginamoji esmė pasireiškia skirtingai. Dažniausiai šios priemonės naudojamos siekiant „svariais argumentais“ sustiprinti patį grasinimą, kad mažiau liktų tikimybės, kad nukentėjusysis atsisakys vykdyti reikalavimą¹⁸⁵. Sutiktina su teisinėje literatūroje pateikta nuomone, jog jeigu fizinis smurtas naudojamas kaip kerštas už neįvykdytą reikalavimą, galimi du nusikalstamos veikos kvalifikavimo

¹⁸² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 495.

¹⁸³ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-447/2004.

¹⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. 1996. Nr. 3-4. P.92.

¹⁸⁵ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 160.

variantai: pirma, jeigu fizinė prievarta naudota atkeršyti už neįvykdytą reikalavimą, tačiau turint tikslą toliau bauginti nukentėjusį, kad reikalavimas vis tik būtų įvykdytas, tuomet nusikalstama veika kvalifikuojama kaip turto prievartavimas esant kvalifikuojančiam požymiui – fizinio smurto panaudojimui; antra, jeigu fizinė prievarta naudota tik kaip keršto aktas dėl nepavykusio turto prievartavimo neketinant jo tęsti, tokie veiksmai yra vertinami kaip atskira nusikalstama veika pagal kilusius padarinius žmogaus sveikatai, netaikant fizinio smurto panaudojimo kvalifikuojančio požymio¹⁸⁶. Minėtos kvalifikavimo taisyklės, įvertinus visas bylos aplinkybes, taikytinos ir savavaldžiavimo nusikaltimui, nes, kaip minėta, fizinio smurto ir fizinės prievartos požymiai teismų praktikoje taikomi vienodai suprantant jų turinį. Teismų praktikoje galima rasti įvairių faktinių pavyzdžių, pritariančių siūlomam nusikalstamos veikos kvalifikavimui. Pavyzdžiui, vienoje iš LAT kasacinių nutarčių padaryta išvada, jog nesant BK 294 str. 2 d. sudėties, fizinis smurtas kvalifikuojamas pagal kilusius padarinius¹⁸⁷.

Aptartina ir tai, kokio pobūdžio veiksmus ir kokias pasekmes apima kvalifikuojantis požymis fizinis smurtas (fizinė prievarta). Pačiame BK nerandame paaiškinimo, kokio pobūdžio fizinę prievartą apima turto prievartavimas ir savavaldžiavimo nagrinėjamas kvalifikuojantis požymis (fizinio smurto ir fizinės prievartos panaudojimas). Atsakymo į šį klausimą reikia ieškoti teismų praktikoje bei baudžiamosios teisės moksle. Remiantis LAT senato išaiškinimu, turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis - fizinio smurto panaudojimas - apima smūgių sudavimą, kitokius veiksmus, dėl kurių asmuo kenčia fizines kančias ar apribojama jo laisvė, taip pat lengvo ar apysunkio kūno sužalojimo padarymą (pagal dabartinę BK redakciją atitinka fizinio skausmo sukėlimą, nežymų ir nesunkų sveikatos sutrikdymus – aut. pastaba). Kai panaudojus fizinį smurtą padaromas sunkesnis nusikaltimas, veika kvalifikuojama ir pagal straipsnius, numatančius atsakomybę už šiuos nusikaltimus¹⁸⁸. Tokiam išaiškinimui pritariama ne tik teismų praktikoje¹⁸⁹, bet ir baudžiamosios teisės moksle¹⁹⁰. Minėta taisyklė analogiškai taikoma ir kvalifikuojant savavaldžiavimą panaudojant fizinę prievartą¹⁹¹.

¹⁸⁶ Tokios išvados padarytos remiantis Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 161.

¹⁸⁷ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-167/2008.

¹⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. 1996. Nr. 3-4. P.92.

¹⁸⁹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-147/2008.

¹⁹⁰ Pavyzdžiui Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 326; Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 162.

¹⁹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 495.

Pavyzdžiui A.B. buvo nuteistas pagal BK 294 str. 2 d. už tai, kad nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė savo ginčijamą, bet nerealizuotą teisę atgauti iš V.J. 30 litų, padarė nukentėjusiajam nesunkų sveikatos sutrikdymą¹⁹². Kaip nurodoma teisinėje literatūroje, toki išaiškinimą diktuoja normų konkurencijos įveikimo taisyklės. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo panaudojant fizinį smurtą (prievartą) sudėtys konkuruoja su kitomis nusikaltimų sudėtimis, kuriose numatyta atsakomybė už atskirus fizinio smurto panaudojimo aktus. Ši konkurencija žinoma kaip visumos ir dalies konkurencija. Esant tokiai konkurencijai, veika kvalifikuojama taikant normą – visumą (nagrinėjamu atveju tai turto prievartavimo ar savavaldžiavimo panaudojant fizinį smurtą (prievartą) sudėtis). Norma – dalis taikoma tik tada, kai numato sunkesnę nusikaltimą nei norma – visuma. Jei taip atsitinka, veika kvalifikuojama kaip idealioji nusikaltimų sutaptis¹⁹³. Taigi turto prievartavimas ir savavaldžiavimas panaudojant fizinį smurtą (fizinę prievartą) apima fizinio skausmo sukėlimą, nesunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą. Sunkus sveikatos sutrikdymas ar nužudymas darant turto prievartavimą ir savavaldžiavimą kvalifikuojami atskirai. LAT senato nutarime nurodyta, kad nužudymas, padarytas turto prievartavimo metu, kvalifikuojamas pagal BK 129 straipsnio 2 dalies 9 punktą ir atitinkamas BK 181 straipsnio dalį priklausomai nuo kvalifikuočių požymių arba pagal BK 254 straipsnio 2 dalį, 256 straipsnį ar 263 straipsnio 2 dalį, jei turto prievartavimo dalykas yra daiktai, numatyti šiose normose, ir veikos, padarytos dėl savanaudiškų paskatų¹⁹⁴. Įdomu pastebėti tai, jog turto prievartavimo atveju dažniausiai padaromas nežymus sveikatos sutrikdymas (23,07% turto prievartavimo atveju), o savavaldžiavimo atveju – nesunkus sveikatos sutrikdymas (22,6% savavaldžiavimo atveju, žr. priedą Nr. 1).

Jeigu prievartaujant turtą ar savavaldžiaujant yra panaudojama lytinė prievarta prieš nukentėjusį ar jam artimą asmenį, lytinės prievartos aktas visuomet kvalifikuojamas atskirai nuo šių nusikaltimų, nepriklausomai nuo to, jog lytinė prievarta buvo naudojama kaip bauginimo priemonė. Nors nagrinėjant teismų praktiką, neteko sutikti tokio atvejo, kad prievartaujant turtą ar savavaldžiaujant, siekiant įbauginti nukentėjusį būtų panaudota lytinė prievarta, tačiau šiuo klausimu pasisakoma baudžiamosios teisės moksle. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad, jeigu kaltininkas nukentėjusiojo bauginimo tikslais panaudojo lytinę prievartą prieš jį, jo artimuosius ar kitą asmenį, ši nusikalstama

¹⁹² LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-65/2009.

¹⁹³ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 162.

¹⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato 2004 metų birželio 18 dienos nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“. Žr. http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26548

veika inkriminuojama kaltininkui kaip atskiras nusikaltimas (BK 149- 151 straipsniai) kartu su turto prievartavimu (savavaldžiavimu – aut.)¹⁹⁵.

3.2.Psichinės prievartos panaudojimas

Psichinės prievartos panaudojimas BK 294 straipsnio 2 dalyje įvardijamas kaip savavaldžiavimą kvalifikuojantis požymis. Psichinės prievartos panaudojimas pasireiškia 41,9% savavaldžiavimo atveju (16,13% atvejų panaudojama tiek psichinė, tiek fizinė prievarta, žr. priedą Nr. 1). Turto prievartavimo atveju psichinės prievartos panaudojimas yra būtinas nusikaltimo objektyviosios pusės požymis. Psichinė prievarta gali būti įvairūs grasinimai nukentėjusiajam ar jam artimam asmeniui¹⁹⁶. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad faktas, jog kaltininkas įgyvendina teisę, gali sumažinti tam tikrų grasinimų pavojingumą, nors kitomis aplinkybėmis (pavyzdžiui, esant turto prievartavimui) šie grasinimai galėtų būti vertinami kaip psichinė prievarta. Siūloma, kad mažiau pavojingų grasinimų (pavyzdžiui, paskelbti kompromituojančią informaciją) pripažinimas savavaldžiavimą kvalifikuojančia aplinkybe būtų pagrįstas įvertinant visas bylos aplinkybes ir veikos kontekstą¹⁹⁷. Su tokia nuomone nesutiktina. Visų pirma, BK yra vientisas baudžiamasis įstatymas (BK 1 straipsnio 1 dalis), todėl psichinės prievartos turinys turi būti vienodai suprantamas tiek turto prievartavime, tiek savavaldžiavime. Taigi pavyzdžiui grasinimas paskleisti kompromituojančią informaciją yra vienodai pavojingas abiejuose nusikaltimuose. Faktas, kad buvo daromos skirtingo pavojingumo nusikalstamos veikos, nesudaro pagrindo manyti, kad tas pats grasinimas vieną kartą yra labai pavojingas, o kitą kartą mažiau pavojingas. Antra, kadangi psichinės prievartos požymis abiejuose nagrinėjamuose nusikaltimuose yra tokio pačio turinio, todėl manytina, kad savavaldžiavimas apima visus grasinimus, numatytus turto prievartavimo dispozicijoje. Todėl grasinimai yra vienodai pavojingi abiejuose nusikaltimuose. Trečia, pagal turto prievartavimo dispoziciją, teismas konstatuoja tam tikro grasinimo fakto buvimą arba nebuvimą, o ne to grasinimo pavojingumą. Taigi ir savavaldžiavimo normoje inkriminuojant psichinės prievartos kvalifikuojantį požymį turėtų būti apsiribojama grasinimo konstatavimo faktu. Jeigu įstatymas reikalautų nustatyti, kiek konkrečiu atveju panaudota psichinė prievarta buvo pavojinga, kvalifikuojantis požymis būtų įvardintas kaip pavojinga psichinė prievarta. Galiausiai pastebėtina, kad,

¹⁹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 326.

¹⁹⁶ Plačiau psichinės prievartos požymis yra aptariamas nagrinėjant turto prievartavimo objektyviąją pusę.

¹⁹⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 495.

kaip ir turto prievartavimo nusikaltimas, taip ir savavaldžiavimas apima bet kokias psichinės prievartos apraiškas, todėl veikos atskirai pagal BK 145 straipsnį kvalifikuoti nereikia. Pavyzdžiui, V.J. ir T.L. nuteisti už tai, kad nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė ginčijamą kito asmens tariamą teisę, panaudojo psichinę prievartą – grasino jai nužudymu bei turto sunaikinimu. Šie nusikalstami veiksmai buvo įvertinti kaip savavaldžiavimas panaudojant psichinę prievartą (be nuorodos į BK 145 straipsnį)¹⁹⁸.

3.3.Laisvės atėmimas

Laisvės atėmimas yra nurodomas BK 181 str. 2 d. kaip turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis. Laisvės atėmimas turto prievartavimo metu yra gana dažnai pasitaikantis atvejis (sudaro apie 23% visų turto prievartavimo atvejų, žr. priedą Nr. 1). Šis kvalifikuojantis požymis atsirado tik su „naujojo“ BK įsigaliojimu¹⁹⁹, o iki tol galiojusi BK redakcija šio požymio nenumatė²⁰⁰. Papildyti turto prievartavimo normą nauju kvalifikuojančiu požymiu paskatino praktika, kuri, nesant įstatyminio aiškumo, nuėjo trim turto prievartavimo, susijusio su laisvės atėmimu, kvalifikavimo keliais. Kaip nurodoma teisinėje literatūroje, vieni teismai laisvės atėmimo faktą turto prievartavimo byloje įvertino kaip atskirą nusikaltimą (kvalifikuota kaip turto prievartavimo ir neteisėto laisvės atėmimo ar vaiko pagrobimo sutaptis), kiti teismai vaiko pagrobimo ir neteisėto laisvės atėmimo atskirai nekvalifikavo, laikydami pozicijas, kad juos apima kvalifikuojanti aplinkybė – fizinio smurto panaudojimas²⁰¹. Manytina, kad tokia dvilypė situacija susiklostė dėl neaiškaus sąvokų „laisvės apribojimas“ ir „laisvės atėmimas“ santykio, kurio nepaiškino ir LAT senatas, savo pateiktame išaiškinime paminėjęs tik tiek, jog fizinio smurto požymis apima laisvės apribojimą²⁰². Trečiu atveju teismai laisvės atėmimą vertino kaip tuo metu turto prievartavimo normos dispozicijoje numatytą kvalifikuojantį požymį „kitokia prievarta“. Aiškumo tokioje situacijoje įvedė „naujasis“ BK²⁰³, kuriame laisvės atėmimas buvo įtvirtintas kaip turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis. Tapo aišku, kad visi laisvės atėmimo aktai kvalifikuotini tik pagal turto prievartavimo su kvalifikuojančiu požymiu laisvės atėmimas normą, o ne

¹⁹⁸ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-641/2007.

¹⁹⁹ http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=111555&p_query=&p_tr2=, patvirtinta 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968.

²⁰⁰ Palyginimui - http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=109475&p_query=&p_tr2=

²⁰¹ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 163.

²⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. 1996. Nr. 3-4. P.92.

²⁰³ Patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968.

kaip atskira nusikalstama veika ar kaip kitas turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis (pavyzdžiui fizinio smurto panaudojimas).

Teisinėje literatūroje nurodoma, kad laisvės atėmimas turėtų būti suprantamas kaip tyčinis atėmimas nukentėjusiajam fizinės galimybės lemti savo buvimo vietą. Kai kalbama apie laisvės atėmimą vaikams, turima galvoje neteisėtą jų paėmimą savo žinion iš tėvų, globėjų ar vaikų įstaigos ir atėmimą būtent iš jų galimybės lemti vaiko buvimo vietą²⁰⁴. Mažametis šiuo atveju yra specifinis nukentėjusysis, kadangi iki tam tikro amžiaus jis bet koku atveju negali lemti savo buvimo vietos, tai už jį daro tėvai ar kiti už vaiko globą atsakingi asmenys. Nors apribojama šių asmenų laisvė nuspręsti vaiko buvimo vietą, tačiau nukentėjusiuoju vis tiek pripažįstamas mažametis.

Šiuo metu sutariama, kad turto prievartavimas, susijęs su laisvės atėmimu, visiškai apima tiek neteisėtą laisvės atėmimą (BK 146 str.), tiek vaiko grobimą (BK 156 str.) ir jų atskirai kvalifikuoti nereikia²⁰⁵. Pavyzdžiui M. N. pagal BK 181 str. 2 d. nuteistas už tai, kad, veikdamas grupė su D. S., įrėmus nukentėjusiajam G. V. į šoną peilį, prievarta išodino pastarąjį į taksi automobilį, nugabeno į A.V. priklausantį butą, ten prievarta laikė nukentėjusįjį ir reikalavo perduoti pinigų²⁰⁶. Pastebėtina, kad teismų praktikoje vis tik pasitaiko klaidų, kai prievartaujant turta atimama žmogaus laisvė. Pavyzdžiui, kaltinamieji pirmosios instancijos teismo buvo nuteisti pagal BK 146 str. 2 d. ir BK 181 str. 2 d. už tai, kad sutuoktinius S.Z. ir D.Z. įvilko į automobilį, suguldė juos ant grindų, tuomet nugabeno į tyrimo nenustatytą vietą Kauno mieste, laikė ten 7 valandas, kurių metu grasindami sutuoktiniams fiziniu susidorojimu, o prie S.Z. panaudodami fizinį smurtą vertė perduoti didelės vertės turta ir suteikti turtinę teisę dėl 52000 litų perdavimo. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad laisvės atėmimas yra vienas iš BK 181 str. 2 d. nustatytos nusikalstamos veikos – turto prievartavimo kvalifikuojančių požymių, todėl pirmosios instancijos teismas netinkamai papildomai kvalifikavo nuteistųjų veika pagal BK 146 str. 2 d. ir pagal šį straipsnį išteisino, jiems nepadarius veikos, turinčios šio nusikaltimo požymių²⁰⁷. Vaiko grobimas išskirtas atskirai, nes nukentėjusysis pagal BK 156 str. yra tik mažametis, t.y. neturintis 14 m. amuo, taip pat naujagimis. Sulaukusio 14 m. vaiko pagrobimas yra neteisėtas laisvės atėmimas (BK 146 str.)²⁰⁸. Laisvės atėmimas kaip turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis

²⁰⁴ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 165.

²⁰⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 327.

²⁰⁶ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-194/2007.

²⁰⁷ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-323/2005.

²⁰⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 201.

taikomas tada, kai tai sudaro sąlygas efektyviau įbauginti nukentėjusįjį arba kitaip palengvina kaltininko siekiamų tikslų įgyvendinimą²⁰⁹, taigi ši kvalifikuojantis požymis apima žmogaus pagrobimą ir žmogaus laisvės apribojimą. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad laisvės atėmimas prievartaujant turtą gali pasireikšti: a) kaip priemonė pristatyti nukentėjusįjį į tam tikrą vietą reikalavimui išsakyti ir kartu jį įbauginti; b) kaip žmogaus laikymas nelaisvėje ilgesnį laiką bauginimo ar kankinimo tikslais; c) kaip žmogaus pagrobimas siekiant priversti kitą asmenį sumokėti išpirką už jo paleidimą ar atlikti kitą turtinį veiksma; d) kaip žmogaus laikymas nelaisvėje, tokiu neleidžiant jam atlikti tam tikrą turtinį veiksma po to, kai jis nesutiko susilaikyti nuo šio veiksmo „geruoju“; e) kaip priemonė apriboti nukentėjusiojo galimybes užkirsti kelią nusikaltėlių tikslams ir panašiai²¹⁰. Žmogaus laisvę galima atimti įvairiais būdais: naudojant fizinę ar psichinę prievartą, apgaule, piktnaudžiaujant pasitikėjimu arba pasinaudojant žmogaus bejėgiškumu.

Teisinėje literatūroje yra pateikiama keletas turto prievartavimo atimant asmeniui laisvę kvalifikavimo taisyklių: a) kaip jau minėta, turto prievartavimas, susijęs su laisvės atėmimu, visiškai apima tiek neteisėtą laisvės atėmimą, tiek vaiko grobimą, kurių atskirai kvalifikuoti nereikia; b) kai asmuo buvo pagrobtas ar jam buvo kitaip atimta laisvė, turint tikslą iš kitų asmenų prievartauti turtą už jo paleidimą, tačiau tokio reikalavimo nusikaltėlis pareikšti nespėjo, veika kvalifikuojama kaip neteisėto laisvės atėmimo (BK 146 str.) arba vaiko pagrobimo (BK 156 str.) ir rengimosi prievartauti turtą sutaptis. Tokiu atveju visiškai įgyvendinama BK 146 str. ar BK 156 str. sudėtis, o šios sudėties realizavimas sudaro palankias sąlygas padaryti turto prievartavimo nusikaltimą toks pasiruošimas vertintinas kaip rengimasis (pastebėtina, kad ši kvalifikavimo taisyklė gali būti taikoma tik tuomet, kai rengiamasi daryti turto prievartavimą, turintį kvalifikuojančių požymių, nes pagal BK 21 str. 1 d. asmuo atsako tik rengimąsi padaryti sunkų ar labai sunkų nusikaltimą – aut. pastaba); c) kai nusikaltimas pasireiškė kaip žmogaus pagrobimas įkaitu verčiant tarptautinę viešąją organizaciją, valstybę ar jos instituciją atlikti turtinio pobūdžio veiksma arba nuo jo susilaikyti kaltininko ar kitų asmenų naudai kaip įkaito paleidimo sąlyga, veika kvalifikuojama kaip turto prievartavimo, susijusio su laisvės atėmimu (BK 181 str. 2 d.) ir žmogaus pagrobimo įkaitu (BK 252 str.) sutaptis²¹¹.

²⁰⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 326.

²¹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 326 – 327.

²¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 327.

Savavaldžiavimo normoje tokio kvalifikuojančio požymio kaip laisvės atėmimas nenumatyta. Todėl kyla klausimas, kaip kvalifikuoti nusikalstamą veiką, kai savavaldžiaujant asmeniui buvo atimta laisvė. Baudžiamosios teisės teorijoje galima rasti teiginį, jog kaip savavaldžiavimo kvalifikuojamasis požymis, fizinė prievarta apima ir neteisėtą laisvės atėmimą, kurio atskirai kvalifikuoti nereikia²¹². Tokiai nuomonei susidaryti viena iš priežasčių galimai buvo teismų praktika iki turto prievartavimo normoje atsirandant kvalifikuojančiam požymiui laisvės atėmimas, kadangi, kaip minėta, nesant šio kvalifikuojančio požymio teismai įvairiai traktavo turto prievartavimą, susijusį su laisvės atėmimo aktu. Šiuo atveju remtasi nuomone, kad kvalifikuojantis turto prievartavimą požymis fizinio smurto panaudojimas apima ir neteisėtą laisvės atėmimą. Pagal analogiją baudžiamosios teisės teorijoje paašškintas ir savavaldžiavimą kvalifikuojantis požymis fizinė prievarta. Su tokia nuomone nesutiktina, nes:

1. Teisinėje literatūroje dažniausiai teigiama, kad fiziniu smurtu pripažintini tik tie laisvės apribojimo būdai, kurie susiję su tiesioginiu poveikiu žmogaus organizmui – įstūmimas arba įtempimas į patalpas, automobilį, surišimas ir panašiai²¹³. O laisvė žmogui gali būti atimta naudojant įvairius būdus – ne tik fizinę prievartą, bet ir psichinę prievartą, apgaule, pasinaudojant pasitikėjimu ar bejėgiška žmogaus būkle ir panašiai. Asmuo, buvęs patalpoje, gali būti tiesiog užrakintas joje, kad negalėtų išeiti ir atlikti tam tikrų veiksmų. Toks užrakinimas visiškai nesusijęs su fizinio smurto panaudojimu ta prasme, kokia smurtas apibūdinamas baudžiamosios teisės teorijoje. Darytina išvada, laisvės atėmimo savavaldžiavimas apimti negali, nes turi tik kvalifikuojantį požymį „fizinė prievarta“, bet neturi požymio „laisvės atėmimas“.

2. Kaip jau minėta, teismų praktikoje turto prievartavimą ir savavaldžiavimą kvalifikuojantys požymiai „fizinis smurtas“ ir „fizinė prievarta“ traktuojami vienodai, taigi vienodai suprantamas ir jų turinys: kokius veiksmus šie požymiai apima, kokias pasekmes fizinio asmens sveikatai apima ir panašiai²¹⁴. Įsigaliojus „naujamam“ BK²¹⁵, turto prievartavimo normoje atsirado kvalifikuojantis požymis laisvės atėmimas. Normos papildymas šiuo kvalifikuojančiu požymiu suponuoja tai, kad fizinio smurto panaudojimas neapima neteisėto laisvės atėmimo. Jeigu laisvės atėmimui teisiškai įvertinti būtų pakakę fizinio smurto požymio, įstatymų leidėjas turto prievartavimo

²¹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 495.

²¹³ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 161.

²¹⁴ Tai darbo autorės išvada, padaryta remiantis teismų praktikos analize.

²¹⁵ Patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968.

normos nebūtų pildęs požymiu laisvės atėmimas. Kadangi teismų praktikoje fizinė prievarta ir fizinis smurtas suprantama vienodai, darytina išvada, kad ir fizinė prievarta negali apimti neteisėto laisvės atėmimo.

3. Fizinio smurto (fizinės prievartos) turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimuose pagrindinis tikslas yra įbauginti nukentėjusį. Tuo tarpu laisvės atėmimas be bauginamojo pobūdžio gali turėti ir kitų tikslų, pavyzdžiui perkelti asmenį iš jo buvimo vietos į kitą vietą, kad būtų galima išsakyti jam turtinį reikalavimą, savavališkai įvykdyti savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę. Pastebėtina ir tai, kad savo ar kito asmens tikrai ar tariamai teisei įvykdyti kaltininkas gali pagrobtį žmogų. Tam fizinės prievartos požymio neužtenka, nes laisvės atėmimas įgauna savarankišką pobūdį.

4. Literatūroje galima rasti teigiant, kad jeigu laisvės atėmimo metu buvo naudojamas fizinis smurtas arba laisvė buvo atimta panaudojant fizinį smurtą, taikytini abu šie požymiai²¹⁶. Kadangi savavaldžiavimo norma neturi kvalifikuojančio požymio laisvės atėmimas, darytina išvada, kad tokiu atveju reikalinga papildoma veikos kvalifikacija pagal BK 146 str.(BK 156 str.).

5. Galiausiai reikėtų pastebėti, jog ir teismų praktikoje laikomasi nuomonės, jog, jeigu savavaldžiaujant asmeniui buvo atimta laisvė, nusikalstama veika kvalifikuojama kaip BK 146 ir 294 str. sutaptis. Nurodoma, jog M. N. kartu su bendrininkais padarytos veikos – savavaldžiavimas (BK 294 str. 2 d.) ir neteisėtas laisvės atėmimas (BK 146 str. 2 d.) – sudaro idealiąją nusikalstamų veikų sutaptį. Iš teismo nuosprendžio turinio matyti, kad šias nusikalstamas veikas, numatytas skirtinguose Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsniuose, M. N. kartu su bendrininkais padarė viena veika ir tuo pačiu metu²¹⁷.

Siūlytina savavaldžiavimo normą papildyti nauju kvalifikuojančiu požymiu (laisvės atėmimo požymiu), tuomet kiltų mažesnių praktinių kvalifikavimo problemų.

3.4. Turto sunaikinimas ar sugadinimas

Už turto sunaikinimą ar sugadinimą baudžiamoji atsakomybė numatyta BK 187 str., o BK 181 str. 2 d. turto sunaikinimas ar sugadinimas nurodytas kaip turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis.

²¹⁶ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 166.

²¹⁷ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-126/2007.

Esant turto prievartavimui, turto sunaikinimo ar sugadinimo kvalifikuojantis požymis taikytinas tuomet, kai turtas sunaikinamas ar sugadinamas siekiant įbauginimo tikslų. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad turto sunaikinimu priimta vadinti kilnojamojo ar nekilnojamojo turto suniokojimą, kai jis netenka savo ekonominės ir ūkinės vertės, negali būti naudojamas pagal paskirtį ir jo negalima atstatyti ar suremontuoti. Turto sugadinimas reiškia turto ūkinės ar kitokios vertės sumažinimą, kai jis tik iš dalies tampa netinkamas naudoti, bet gali būti atstatytas ar suremontuotas²¹⁸. Pavyzdžiui, tai gali būti padegtos lauko durys, rūšys, išdaužtas langas²¹⁹. Baudžiamosios teisės teorijoje taip pat galima aptikti įdomią mintį, kad paprastai į nukentėjusiojo turtą kėsinamasi tais atvejais, kai kaltininkas nesugeba kitokiu būdu jo įbauginti ir palaužti jo nenorą vykdyti pateiktus reikalavimus²²⁰.

Nusikalstamos veikos kvalifikavimui turi reikšmės turto sunaikinimo ar sugadinimo momentas ir motyvas. Jeigu turtas sunaikinamas ar sugadinamas iki turtinio reikalavimo pareiškimo fakto, nors ir siekiant įbauginti nukentėjusį, kad tai palengvintų ateityje turtinės naudos gavimą, manytina, kad nesant kitų veika kvalifikuojančių požymių, veika kvalifikuotina tik pagal BK 187 str. Taip manytina todėl, kad nepareiškus turtinio reikalavimo nėra pilnos nusikalstamos veikos sudėties. Tokiu atveju galimas tik rengimasis ar pasikėsinimas. Rengimasis daryti turto prievartavimą, numatytą BK 181 str. 1 d., negalimas, kadangi asmuo atsako tik už rengimąsi padaryti sunkų ar labai sunkų nusikaltimą (BK 21 str. 1 d.), o turto prievartavimas, numatytas BK 181 str. 1 d., priskirtinas prie apysunkių nusikaltimų (BK 11 str. 4 d.). Turto prievartavimo sudėtis daugeliu atvejų yra formali, todėl pasikėsinimas padaryti šį nusikaltimą nėra galimas. Jeigu buvo planuojama padaryti turto prievartavimą esant kvalifikuojančiam požymiui, tuomet galimas ir rengimasis. Jeigu turtas buvo sunaikintas ar sugadintas turto prievartavimo metu bauginimo tikslais, veika kvalifikuojama tik pagal BK 181 str. 2 d. Jeigu turtas buvo sunaikintas ar sugadintas po turto prievartavimo akto, galimi du kvalifikavimo variantai: pirma, jeigu kaltininkas sunaikino ar sugadino nukentėjusiojo turtą iš keršto dėl nepavykusio turto prievartavimo ir akivaizdu, kad nusikaltimo jis neketina tęsti, tokia veika kvalifikuotina tik pagal BK 187 str. atitinkamą dalį; antra, jeigu po turto sunaikinimo ar sugadinimo yra akivaizdu, kad kaltininkas ateityje planuoja vėl pareikšti nukentėjusiajam turtinius reikalavimus, veika traktuotina kaip tęstinis turto prievartavimas. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad keršto aktas tik tada atitinka turto

²¹⁸ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 168.

²¹⁹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-470/2007.

²²⁰ Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 382.

prievartavimo kvalifikuojančią aplinkybę, kai jis kartu yra ir tolesnio spaudimo priemonė, kai ne vien kerštaujiama, bet ir bauginama²²¹.

Pastebėtina, kad su turto sunaikinimu ar sugadinimu yra susijęs ne vien tik BK 187 str. Tokios pasekmės galimos ir pagal BK 188 (turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo), 250 (teroro aktas), 310 str(žiaurus elgesys su gyvūnais). Šiuo atveju klausimą, kokias veikas apima ir kokių neapima turto sunaikinimo ar sugadinimo kvalifikuojantis požymis, padeda išspręsti visumos ir dalies normų konkurencijos įveikimo taisyklės. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad kvalifikuota turto prievartavimo sudėtis gali apimti tik tas veikas, už kurių padarymą nenumatyta griežtesnė atsakomybė²²². Taigi šiuo atveju turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis apims turto sunaikinimą ar sugadinimą dėl neatsargumo bei žiaurų elgesį su gyvūnais, bet neapims teroro akto.

Aptartinas atvejis, kai turto prievartavimo metu yra sunaikinamas ar sugadinamas turtas, kurio vertė neviršija 1 MGL sumos. Jeigu vertintume tokią veiką atskirai BK 187 str. kontekstu, tuomet net nekiltų baudžiamoji atsakomybė už tokios vertės turto sunaikinimą ar sugadinimą, kadangi turto, kurio vertė yra iki 1 MGL, sunaikinimas ar sugadinimas baustinas administracine tvarka pagal ATPK 50⁽³⁾ str. Jeigu už tokios vertės turto sunaikinimą ar sugadinimą nenumatyta baudžiamoji atsakomybė pagal BK 187 str., analogiškai neturėtų būti taikomas ir turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis (turto sunaikinimas ar sugadinimas), nepaisant to, kad tai daryta įbauginimo tikslais, nes pagal BK 181 str. 1 d. psichinės prievartos panaudojimas yra būtinas turto prievartavimo objektyviosios pusės požymis.

Savavaldžiavimo normoje kvalifikuojantis požymis turto sunaikinimas ar sugadinimas nėra numatytas, todėl tokia veika turi būti kvalifikuojama atskirai nuo savavaldžiavimo nusikaltimo. Dėl tokios nusikalstamos veikos kvalifikacijos nesiginčijama ir baudžiamosios teisės teorijoje²²³ bei teismų praktikoje. Pavyzdžiui, V.J. ir T.L., tęsdami savavaldžiavimą, siekdami įbauginti nukentėjusiąją, atvažiavo prie jos namo, kur V.J. 4 kartus šovė į S.G. priklausančio namo 1-ojo aukšto svečių salės ir poilsio kambario bei 2-ojo aukšto poilsio kambario langus, taip visuotinai pavojingu būdu – šaudydami – tyčia sugadino S.G. 15000 litų vertės turtą, o tokie nusikalstami veiksmai be savavaldžiavimo normos papildomai kvalifikuoti pagal BK 187 str. 2 d²²⁴. LAT nurodo, jog svetimo turto sunaikinimas ar sugadinimas visuotinai pavojingu būdu nėra sudedamoji dalis veikos, numatytos BK 294 str., vadinasi,

²²¹ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 169.

²²² Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 169.

²²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 495.

²²⁴ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-641/2007.

jei kaltininkas savavaldžiaudamas visuotinai pavojingu būdu sunaikina ar sugadina svetimą turtą, tai yra nusikalstamų veikų idealioji sutaptis, asmens veika kvalifikuojama ne tik pagal BK 294 str. atitinkamą dalį, bet ir pagal BK 187 str. 2 d.²²⁵.

3.5. Didelės turtinės žalos padarymas

Tai dar vienas turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis, numatytas BK 181 str. 2 d.

Pagal CK 6.249 str. 1 d., žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Nurodoma, kad žalos dydis paprastai nustatomas prekinė – pinigine daikto verte. Prekinė – pinigine daikto vertė (arba kaina) – objektyvi daikto vertės išraiška piniginiiais vienetais, nustatoma pagal atitinkamą vertinimo metodiką. Nusikalstamos veikos dalyko vertės nustatymui specialios metodikos nėra²²⁶. BK žalos sąvoka nepaaiškinama. Kaip nurodo LAT senatas, kiekvienu konkrečiu atveju apie žalos dydį sprendžiama atsižvelgiant ne tik į žalos piniginę išraišką, bet ir į nukentėjusiojo materialinę padėtį, išlaikytinių buvimą ir kitas aplinkybes (teisinėje literatūroje papildomai nurodoma, kad sprendžiant didelės turtinės žalos klausimą, atsižvelgiama į turto kiekį, jo reikalingumą nukentėjusiajam konkrečiu atveju, nusikalstamos veikos dalyko reikšmingumą nukentėjusiajam, pagrobtų daiktų kiekį, dydį ir panašiai²²⁷. Taip pat reikėtų atsižvelgti į teisės pažeidimo trukmę, nuostolius, iš daikto gaunamas pajamas, moralinę žalą²²⁸). Į žalos dydį įskaičiuojama ne tik prievartautojui perduoto, perrašyto ar kitaip jo interesams apiforminto turto kaina, bet ir žala, kuri padaryta turtą sunaikinant ar sužalojant, žala, atsiradusi dėl to, kad buvo skolintasi perduodamus pinigus ir už tai mokamos palūkanos, ir panašios turėtos išlaidos ar patirti nuostoliai. Veika kvalifikuojama kaip turto prievartavimas, pasikėsinant padaryti didelę materialinę žalą, tais atvejais, kai kaltininkas siekė tokią žalą padaryti, bet pasekmės neatsirado dėl ne nuo jo priklausančių

²²⁵ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-470/2007.

²²⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 391. Turto vertė paprastai nustatoma pagal ją patvirtinančius dokumentus. BK 190 straipsnio komentare nurodoma, jog kai nėra nusikalstamos veikos dalyko vertę patvirtinančių dokumentų, paprastai remiamasi 1996 m. vasario 14 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 244 patvirtinta „Turto vertinimo metodika“. Tokiu atveju yra nustatinėjama veikos padarymo momentu buvusi turto rinkos vertė. Akcijų vertei būtų galima naudoti 1999 m. balandžio 8 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 384 patvirtintą metodiką.

²²⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 390.

²²⁸ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-490/2002.

aplinkybių (perduota “lėlė”, pažymėti banknotai, policijos pasala ir pan.)²²⁹. Taigi iš esmės didelė turtinė žala yra vertinamasis požymis, kurį teismas nustato kiekvienu atveju remdamasis konkrečiomis bylos aplinkybėmis. Teisinėje literatūroje galima rasti nuomonę, jog tokia nuostata nesiderina su teisingumo principu ir pateikiamas pavyzdys, kad vienu atveju 1000 litų vertės turto prievartavimas gali užtraukti atsakomybę pagal BK 181 str. 1 d., o kitu atveju, pavyzdžiui prievartaujant turtą iš daugiavaikio žmogaus, - pagal BK 181 str. 2 d. Nurodoma, kad didelės žalos kriterijus turėtų būti pakankamai konkretus ir sietinas su 250 MGL vertės dydžiu kaip ir kituose turtiniuose nusikaltimuose²³⁰. Su tokia nuomone nesutiktina. Žinoma, sutiktina, kad prievartavus tokią pačią pinigų sumą galima skirtinga baudžiamoji atsakomybė, tačiau tokios pačios pinigų sumos netekimas skirtingiems nukentėjusiesiems gali padaryti nevienodą turtinę žalą ir tai turi būti įvertinta įstatymiškai. Vienoki praradimai bus žinomai pasiturinčiam verslininkui netekus 1000 litų sumos, o kitokie – minimalią algą uždirbančiam ir iš jos šeimą išlaikančiam asmeniui. Kadangi didelės turtinės žalos požymis yra vertinamasis, tai leidžia teismui, įvertinus visas faktines bylos aplinkybes, efektyviau siekti socialinio teisingumo. Pastebėtina, kad nors didelės žalos požymis yra vertinamasis, tačiau teismas nėra visiškai laisvas jį konstatuodamas, tą padaryti suformuluoti orientaciniai kriterijai, kurių sąrašas nėra baigtinis (kaip minėta, tai žalos pinigine išraiška, nukentėjusiojo materialinė padėtis, išlaikytinių buvimas, kitos aplinkybės). Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad norint kaltininkui inkriminuoti nagrinėjamą kvalifikuojantį požymį, būtina nustatyti, kad būtent dėl jo veikos ši žala atsirado bei kaltininko tyčia, tiesiogiai ar netiesiogiai apimančią didelės žalos atsiradimą. Tai vertintina kaip tam tikras saugiklis siekiant priimti teisingą sprendimą. Be to, jeigu susietume didelės turtinės žalos požymį su 250 MGL dydžio suma, netektų prasmės kitas turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis – didelė turto vertė.

Teisinėje literatūroje nurodoma, jog taikant didelės turtinės žalos požymį būtinos šios sąlygos: a) žala turi būti iš tikrųjų patirta nukentėjusiojo ar jo artimųjų; b) tarp turto prievartautojo veiksmų ir žalos atsiradimo turi būti juridiskai reikšmingas priežastinis ryšys; c) kaltininko tyčia (tiesioginė ar netiesioginė) turi apimti didelės žalos atsiradimą²³¹. Jeigu nebūtų įrodytas teisiškai reikšmingas priežastinis ryšys bei kaltininko tyčia didelei žalai atsirasti, turto prievartavimo nusikaltimas būtų

²²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. 1996. Nr. 3-4. P.92.

²³⁰ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 189.

²³¹ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 190.

kvalifikuojamas pagal BK 181 str. 1 d. Pagal BK 181 str. 1 d. turto prievartavimo baigtumui užtenka to, kad kaltininkas vertė nukentėjusįjį jam suteikti jam turtinės naudos, dėl ko nukentėjusysis galimai būtų patyręs didelę turtinę žalą, jeigu būtų įvykdęs reikalavimą. Jeigu nukentėjusysis įvykdė kaltininko turtinį reikalavimą ir patirta turtinė žala įvertinta kaip didelė, tuomet kaltininkui inkriminuojamas minėtas kvalifikuojantis požymis. Teisinėje literatūroje pabrėžiama būtinybė nustatyti teisiškai reikšmingą priežastinį ryšį tarp kaltininko veikos ir kilusios žalos, taip pat ir kaltininko tyčią, tiesiogiai ar netiesiogiai apimančią didelės žalos atsiradimą²³². Taip pat nurodoma, kad faktinis nukentėjusiojo pinigų perdavimas kaltininkui ar kitokios turtinės pretenzijos patenkinimas atskirai nuo turto prievartavimo nekvalifikuojamas. Toks faktas įgauna juridinę reikšmę kvalifikuojant turto prievartavimą, jeigu atitinka didelės žalos ar didelės turto vertės kvalifikuojančius požymius (BK 181 str. 2 ir 3 d)²³³.

3.6. Didelės vertės turtas

Didelės vertės turto prievartavimas numatytas BK 181 str. 3 d. kaip itin turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis. Didelės vertės turtas prievartaujamas gana dažnai – tokie atvejai sudaro 19,2% visų turto prievartavimo atvejų (žr. priedą Nr. 1). Priešingai nei didelės turtinės žalos padarymo požymis, didelės vertės turto požymis nėra vertinamasis ir yra griežtai apibrėžtas BK. Remiantis BK 190 str. pateiktu turto vertės išaiškinimu, turtas yra didelės vertės, kai jo vertė viršija 250 MGL dydžio sumą. Suformuota teismų praktika, kad turto, kurio vertė viršija 250 MGL dydžio sumą, prievartavimas, kvalifikuojamas pagal BK 181 str. 3 d. ir tais atvejais, kai nusikaltimas padarytas iki 2003 m. gegužės 1 d²³⁴. Nurodoma, kad turto vertė, kuri yra pagrindas nusikalstamai veikai kvalifikuoti, nustatoma pagal MGL dydį, kuris galiojo nusikalstamos veikos padarymo metu. MGL dydis 2008 m. sausio 1 d. buvo lygus 130 litų, dydis stabilus išliko iki šiol²³⁵. Socialinės apsaugos išmokų atskaitos rodiklių ir bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio nustatymo įstatymo 3 str. numatyta, kad bazinis bausmių ir nuobaudų dydis – rodiklis, taikomas nusikalstamoms veikoms ir administraciniams teisės pažeidimams kvalifikuoti bei bausmių ir nuobaudų dydžiams apibrėžti ir

²³² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 327.

²³³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 325.

²³⁴ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-223/2008.

²³⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 392.

apskaičiuoti. Bazinių bausmių ir nuobaudų dydį tvirtina LR Vyriausybė. Remiantis minėto įstatymo 4 str. 2 d., teisės aktuose, reglamentuojančiuose nusikalstamų veikų ir administracinių teisės pažeidimų kvalifikavimą bei bausmių ir nuobaudų dydžių apibrėžimą ir apskaičiavimą, vartojamas rodiklis minimalusis gyvenimo lygis arba MGL yra tapatus ir lygus baziniam bausmių ir nuobaudų dydžiui²³⁶. Vadovaudamasi socialinės apsaugos išmokų atskaitos rodiklių ir bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio nustatymo įstatymo 2 str. 4 d., LR Vyriausybė patvirtino bazinės socialinės išmokos dydį – 130 litų²³⁷.

Nusikalstamu būdu įgyto turto vertė nustatoma kiekvieną kartą, kai yra padaryta nusikalstama veika nuosavybei ar turtinėms asmens teisėms. Pažymėtina, kad kelių atskirų pavienių nusikalstamų veikų nuosavybei ar turtinėms asmens teisėms metu įgytas turtas negali būti sumuojamas. Išimtį, kaip nurodoma teisinėje literatūroje, sudaro tęstinės veikos, kurios susideda iš panašių ar net tapačių kaltininko veiksmų, esant vienodai tyčiai. Tokiais atvejais atskirų nusikalstamos veikos epizodų metu užvaldyto turto vertė turi būti sudedama²³⁸. Tam pritariama ir teismų praktikoje. Pavyzdžiui vienoje iš bylų LAT nurodė, jog nustatyta, kad darydami tęstinį nusikaltimą nuteistieji per kelis kartus pareikalavo iš nukentėjusiojo turto, kurio bendra vertė 61400 litų. Tai žymiai viršija 250 MGL dydžio sumą. Todėl nusikalstama veika kvalifikuotina pagal BK 181 str. 3 d. kaip didelės vertės turto prievartavimas²³⁹. Taip pat atkreiptinas dėmesys į nusikalstamas veikas, padarytas bendrininkaujant. Tokiu atveju kiekvieno iš bendrininkų užvaldyto svetimo turto vertė yra sumuojama.

BK 181 str. 3 d. įtvirtinta formuluotė „tas, kas prievartavo didelės vertės turtą“. Analizuojant šią įstatymo formuluotę, gali kilti probleminis klausimas, kurį kaltininko reikalavimą lyginti su didelės vertės turto požymiu ir spręsti dėl baudžiamosios atsakomybės: ar pradinį turtinį reikalavimą, ar tokį, kuris realiai buvo įvykdytas? Labai dažnai turto prievartavimo bylose turtinio reikalavimo dydis keičiamas. Pavyzdžiui, pradžioje nukentėjusiajam pateikiamas reikalavimas perduoti kaltininkui 100 000 litų sumą. Nusikaltimo eigoje šis reikalavimas gali mažėti (pavyzdžiui dėl to, kad kaltininkas realiai įvertina nukentėjusiojo galimybes sumokėti tam tikrą pinigų sumą) arba didėti (pavyzdžiui kaip „bauda“ už tai, kad nurodytu laiku nebuvo visiškai patenkintas pradinis turtinis reikalavimas). Inkriminuojant šį požymį siūlytina nustatyti kaltininko tyčią išreikalauti didelės vertės turtą, t.y. kokios vertės turtinę naudą kaltininkas tikėjosi realiai gauti. Su tokia pozicija sutinka ir LAT, nurodydamas,

²³⁶ Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=334467&p_query=bazinis%20bausmi%F8%20ir%20nuobaud%F8%20dydis&p_tr2=2

²³⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 metų gruodžio 30 dienos nutarimas Nr. 1366 „Dėl bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio patvirtinimo“, žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=334705&p_query=&p_tr2=

²³⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 392.

²³⁹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-301/2007.

kad didelės vertės turto prievartavimo nusikaltimuose būtina atsižvelgti į kaltininko tyčią – kokį turtą jis iš tikrųjų realiai ketino išreikalauti²⁴⁰.

Savavaldžiavimo atveju reikalaujamo turto vertė nusikalstamos veikos kvalifikavimui gali turėti reikšmės tuomet, kai turimos teisės apimtis yra mažesnė už reikalaujamą įgyvendinti teisę. Tiek LAT senato 1996 m. birželio 21 d. nutarime Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“, tiek teismų praktikoje yra pažymima, kad nelygiavertis prievolei prievartinis reikalavimas perduoti turtą kvalifikuojamas kaip turto prievartavimas, nes tokiu atveju reikalaujama perduoti svetimą turtą²⁴¹. Pažymėtina, kad tam, jog kaltininko veika būtų kvalifikuojama kaip turto prievartavimas, turi būti sąmoningai reikalaujama perduoti turtą (suteikti turtinę teisę ir panašiai), viršijantį turtinės teisės apimtį. Jeigu kaltininkas sąžiningai klydo dėl neteisėtai įgyvendinamos teisės apimties, jo veika gali būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas įgyvendinant tariamą teisę. Darytina išvada, kad, jeigu kaltininkas sąmoningai reikalavo nukentėjusįjį perduoti turtą (turtinę teisę ir t.t.), kurio vertė yra didesnė nei jo turimos teisės apimtis, o reikalavimo apimtis yra didesnė nei 250 MGL dydžio suma, tokia veika kvalifikuotina kaip didelės vertės turto prievartavimas.

3.7. Didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčios vertybės

Didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčių vertybių (toliau – vertybės) prievartavimas numatytas BK 181 str. 3 d. kaip itin turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis. Šis kvalifikuojantis požymis turto prievartavimo normoje yra pats „šviežiausias“, atsiradęs tik po 2007 m. birželio 28 d. BK pakeitimų ir papildymų²⁴². Inkriminuojant šį požymį svarbiausią vaidmenį vaidina dalyko reikšmė, o ne vertė. Dalyko vertė įgauna reikšmės nusikalstamos veikos kvalifikavimui tuomet, kai vertybė nepripažįstama turinti didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės. Tuomet veika kvalifikuojama pagal dalyko vertę ir kitus kvalifikuojančius požymius. Priešingai nei vagystės ir plėšimo atvejais, turto prievartavimo atveju gali būti neteisėtai reikalaujama perduoti tiek kilnojamąsias, tiek nekilnojamąsias vertybes. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad bendriausiu požiūriu vertybės – tai tokie materialūs mokslo, istorijos ir kultūros objektai, kurie yra susiję su fizinių ar juridinių asmenų tam tikrais pasiekimais (atradimai, išradimai, monografijos ir panašiai), arba istoriniai

²⁴⁰ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-462/2006.

²⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. 1996. Nr. 3-4. P.92; LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-259/2004.

²⁴² Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301997

šalies ar joje gyvenančios tautos įvykiai, turintys istorinės, mokslinės, meninės ar kitokios kultūrinės vertės bei įtraukti į istorijos ir kultūros paminklų sąvadą. Šiuo atveju dalyku gali būti ne tik tam tikri pavieniai daiktai (dokumentai, knygos, paveikslai ir kita), bet ir tam tikros vertybių kolekcijos, ansambliai, kurių visuma yra itin reikšminga mokslo, istorijos, kultūros požiūriu²⁴³. Pagal kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo²⁴⁴ 2 str. 2 d., kilnojamosios kultūros vertybės – pagal paskirtį ir prigimtį kilnojamieji žmogaus veiklos medžiaginiai kūriniai ir kiti kilnojamieji daiktai, turintys kultūrinę vertę ir įtraukti į valstybinę kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitą. Pastebėtina, kad naujausia įstatymo redakcija kilnojamųjų kultūros vertybių sąvoka išoriškai susiaurinta. Iki 2009 m. liepos 1 d. galiojusioje įstatymo redakcijoje buvo plačiau paaiškintas didelės kultūrinės vertės turinys. Remiantis iki 2009 m. liepos 1 d. galiojusia įstatymo redakcija, teisinėje literatūroje buvo teigiama, kad tokia pakankamai plati sąvoka apima ir įstatymų leidėjo nurodytas mokslinės ir istorinės reikšmės turinčias vertybes²⁴⁵. Nors įstatymų leidėjas pačią sąvoką susiaurino, tačiau minėto įstatymo 3 str. išvardintas kultūros vertybių sąrašas liko iš esmės nepakitęs. Todėl ir šiame darbe bus laikomasi nuostatos, jog kilnojamųjų kultūros vertybių sąvoka savo turiniu apima ir mokslinės ir istorinės reikšmės turinčias vertybes. Pagal nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo²⁴⁶ 2 str. 21 d., nekilnojamoji kultūros vertybė – kultūros paveldo objekto ar vietovės reikšmingumą lemiančių vertingųjų savybių, visuomenei svarbių kaip jos kultūrinis turtas, visuma, neatsižvelgiant į tai, kam nuosavybės teise objektas ar vietovė priklauso. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2005 m. balandžio 15 d. įsakymu Nr. IV-150 patvirtintas Nekilnojamųjų kultūros vertybių vertinimo ir atrankos kriterijų aprašas reglamentuoja nekilnojamųjų kultūros vertybių vertinimą, atranką, jų kriterijus bei šių kriterijų taikymą nustatant kultūros paveldo objektų ar vietovių vertingąsias savybes ir jų reikšmingumą, atrenkant nekilnojamasias kultūros vertybes, kurioms reikalinga teisinė apsauga, apibrėžiant kultūros paveldo objektų ar vietovių teritorijų ribas ir teikiant juos įregistruoti į Kultūros vertybių registrą²⁴⁷.

Taikant šį kvalifikuojantį požymį, galimos praktinės problemos. Pirmiausiai atkreiptinas dėmesys į kultūrinės reikšmės turinčių šaunamųjų ginklų prievartavimą, jo kvalifikavimas iki naujos ginklų ir

²⁴³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 318.

²⁴⁴ Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=371810&p_query=&p_tr2=

²⁴⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 298.

²⁴⁶ Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320782&p_query=&p_tr2=

²⁴⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 394.

šaudmenų kontrolės įstatymo redakcijos²⁴⁸ buvo nevienareikšmis. Dėl to teisinėje literatūroje buvo nurodoma, kad senoviniai šaunamieji ginklai²⁴⁹ neregistruojami, jie laikomi ir nešiojami be leidimų, todėl jų prievartavimą reikėtų kvalifikuoti tik pagal BK 181 str. Kitų, turinčių didelės mokslinės, istorinės ir kultūrinės reikšmės ginklų, neatitinkančių senovinių šaunamųjų ginklų kriterijų, kuriems įsigyti ir jais disponuoti nustatytos specialios taisyklės, prievartavimas turėtų būti kvalifikuojamas pagal nusikaltimų sutapties taisyklės – BK 181 str. 3 d. ir BK 254 st²⁵⁰. Įsigaliojus naujai minėto įstatymo redakcijai situacija pasikeitė. Dabar senoviniai šaunamieji ginklai pagal įstatymą priskiriami C kategorijai, jie privalomai registruojami Ginklų registre, norint juos įsigyti ir jais disponuoti reikalingas leidimas. Kolekcijoms sudaryti senovinius šaunamuosius ginklus, jų šaudmenis, perdirbtus taip, kad jų nebūtų galima panaudoti pagal paskirtį, gali įsigyti ir turėti ne jaunesni kaip 23 m. LR nuolatiniai gyventojai, išlaikę egzaminą ir gavę leidimą, ir LR įregistruoti juridiniai asmenys, gavę leidimą. Taigi gerokai sugriežtinus senovinių šaunamųjų ginklų apyvartą, jų turto prievartavimas kvalifikuotinas iš sutapties su BK 254 str.

Šiuo metu aktuali problema yra kaltininko kaltės prievartauti vertybes nustatymas. Teoriškai tam, kad kaltininkui būtų galima inkriminuoti šį kvalifikuojantį požymį, turi būti nustatyta, kad jis iš tikrųjų suvokė, kokias vertybes prievartauja. Jeigu kaltininkas sąmoningai reikalavo perduoti būtent vertybes (t.y. žinojo, kokias vertybes reikalauja perduoti), tuomet veikos kvalifikavimo problemų neturėtų kilti. Tai, ar nusikaltimo dalykas yra vertybė, kiekvienu atveju nusprendžia ekspertai. Pavyzdžiui kokie daiktai pripažįstami kilnojamosiomis kultūros vertybėmis, turinčiomis didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės, nustato Kilnojamųjų kultūros vertybių vertinimo ekspertų komisija²⁵¹. Netgi ekspertai ne visuomet būna vieningos nuomonės, ar tam tikrą objektą pripažinti vertybe, tuomet kyla natūralus klausimas, koku būdu specialaus išsilavinimo neturintis kaltininkas gali suvokti, kad jo prievartaujamas turtas pripažintinas vertybe. Todėl susidaro situacija, kai praktiškai didesnė reikšmė suteikiama ne kaltės klausimui, nustatymui, ar nusikaltimo dalykas yra vertybė. Nustatoma, kad kaltininkas suprato savo veiksmų pavojingą pobūdį ir norėjo taip veikti, o kvalifikuojantis požymis iš esmės inkriminuojamas remiantis ekspertų išvada, kad nusikaltimo dalykas

²⁴⁸ Nauja redakcija nuo 2011 metų kovo 1 dienos.
Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=388004&p_query=&p_tr2=

²⁴⁹ Pagal ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymą senovinis ginklas – šaunamasis ginklas, kurio modelis sukurtas iki 1870 metų.

²⁵⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 299.

²⁵¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 299.

priskirtinas prie vertybių, o ne kaltininko kaltės pagrindimu. Todėl tokiu būdu sudaroma objektyvaus pakaltinimo situacija, nors pagal baudžiamosios teisės teoriją tokia praktika netoleruotina.

3.8. Organizuota grupė

Organizuota grupė numatyta BK 181 str. 3 d. kaip itin turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis. Šiuo kvalifikuojančiu požymiu turto prievartavimo norma buvo papildyta 2003 m. liepos 4 d.²⁵², jau po 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymo Nr. VIII-1968 įsigaliojimo. Taigi buvo susidariusi situacija, kai du mėnesius po BK įsigaliojimo tokiai pačiai nusikalstamai veikai buvo reikalingas skirtingas kvalifikavimas. Tą laikotarpį kvalifikuojant turto prievartavimą, padarytą organizuotoje grupėje, buvo reikalinga papildoma nuoroda į BK bendrąją dalį, t.y. 25 straipsnio 3 dalį. Pavyzdžiui, vienoje iš LAT kasacinių nutarčių randame aprašytą situaciją, kai 2003 m. gegužės mėnesį organizuota grupė prievartavo turtą (1500 JAV dolerių) ir visuotinai pavojingu būdu sugadino svetimą turtą (padegė automobilį), o jų veika buvo kvalifikuota pagal BK 25 str. 3 d. ir 181 str. 2 d.²⁵³. Nuo 2004 m. liepos 4 d. organizuotos grupės padarytas turto prievartavimas kvalifikuojamas tik pagal BK 181 str. 3 d.

Pagal BK 25 str. 3 d. organizuota grupė yra tada, kai bet kurioje nusikalstamos veikos stadijoje du ar daugiau asmenų susitaria daryti kelis nusikaltimus arba vieną sunkų ar labai sunkų nusikaltimą ir kiekvienas grupės narys, darydamas nusikaltimą, atlieka tam tikrą užduotį ar turi skirtingą vaidmenį. Organizuotos grupės narys turi suvokti priklausąs šiai grupei. LAT jurisprudencijoje nurodoma, jog nukentėjusiųjų parodymai ir kiti byloje surinkti įrodymai patvirtina, kad kiekvienas nuteistasis suprato, kad dalyvauja organizuotos grupės veikloje, siekė bendrų tikslų, žinojo ir suprato apie grupės narių nusikalstamus veiksmus. Kiekvieno grupės nario aktyvumo laipsnis gali būti skirtingas, priklausomai nuo atliekamos užduoties ar vaidmens²⁵⁴. Dėl išankstinio susitarimo prievartauti turtą nebuvimo pasakytina, kad organizuota grupė gali susidaryti ir susitarti daryti nusikaltimą bet kurioje nusikalstamos veikos stadijoje. Taigi ir pačios veikos darymo metu, prie ją darančių asmenų prisidėjus kitiems asmenims, siekiantiems veikti kartu²⁵⁵. Remiantis įstatymo nuostata, norėdami inkriminuoti kaltininkams turto prievartavimą, padarytą organizuotoje grupėje, turime nustatyti tokias aplinkybes: a) tarp dviejų ar daugiau asmenų buvo susitarta daryti 2 ir daugiau turto prievartavimų (neribotą skaičių)

²⁵² Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=215815

²⁵³ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-744/2007.

²⁵⁴ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-431/2006.

²⁵⁵ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-323/2005.

arba turto prievartavimą ir neribotą kitų nusikaltimų skaičių, arba kaltininkai susitarė padaryti ne mažiau kaip vieną kvalifikuotą turto prievartavimą (pagal BK 181 str. 2 ar 3 d.), nes pagal BK 11 str. 5 d. tai jau yra sunkūs nusikaltimai; b) tarp kaltininkų galima nustatyti užduočių ar vaidmenų pasiskirstymą; c) remiantis tokia įstatymo formuluote susitarimas gali būti tiek išankstinis, tiek neišankstinis. Tokia įstatymo formuluotė, kai organizuota grupė bus galimai pripažinta asmenų grupė, susiformavusi tiek iš anksto ir apgalvojusi savo veiksmų planą, tiek spontaniškai, yra kritikuotina. Pagrindinis argumentas šiai kritikai yra tas, kad spontaniškai susiformavusi grupė tikrai neturės tokio organizuotumo laipsnio, koks turėtų būti remiantis organizuotos grupės požymiais. O remiantis tokia įstatymo formuluote pasidaro teisiškai nebesvarbu, ar organizuotos grupės nariai iš anksto derino savo veiksmų planą, ar kruopščiai planavo savo nusikaltimus, t.y. atmetamas organizuotumo laipsnio kriterijus bei būtinas kaltininkų tarpusavio ryšių susiformavimas, o priskyrimą prie organizuotos grupės iš esmės lemia susitartų padaryti nusikaltimų kiekis ir sunkumas. Jeigu visiškai remtumėmės šiais kriterijais, tam tikrais atvejais organizuota grupė taptų panaši į bendrininkų grupę. Todėl siūlytina, kad, inkriminuojant organizuotos grupės požymį, būtų labiau akcentuojamas organizuotumo laipsnis. Tokia įstatyminė organizuotos grupės koncepcija kritikuojama ir teisinėje literatūroje. Teigiama, jog BK įtvirtinta organizuotos grupės koncepcija neturi nieko bendra nei su organizuotu nusikalstamumu, nei su „didesnio organizuotumo“ nuostata, yra tarsi „pakibusi“ tarp įvairių bendrininkavimo formų. Šioje organizuotos grupės sampratoje nesimato tvirto teorinio pamato - tai tam tikras anksčiau žinomų bendrininkavimo formų mišinys, atsiradęs kaip skirtingų mokslininkų pozicijų kompromisas. Taip pat kritikuojama tai, kad teisiniu požiūriu nėra skirtumo, ar grupės nariai kruopščiai apgalvojo savo veiksmus ir pasiskirstė vaidmenimis iš anksto, ar tai padarė jau darant nusikaltimą²⁵⁶. Tačiau teismų praktikos analizė leidžia teigti, jog teismai, inkriminuodami organizuotos grupės požymį, yra atsargūs ir jį konstatuoja tik kruopščiai įvertinę visas aplinkybes (organizuota grupė konstatuota beveik 6% visų nagrinėtų turto prievartavimo atvejų, žr. priedą Nr. 1). Be formalių kriterijų įvertinimo (dėl susitarimo daryti tam tikrą kiekį atitinkamo sunkumo nusikaltimų), didelis dėmesys yra skiriamas asmenų organizuotumo laipsnio nustatymui ir įrodymui. Todėl įstatymo netobulumas ir prieštaravimas yra kompensuojamas teismų praktika.

Įmanomos situacijos, kad: a) organizuotoje grupėje visi jos nariai atlieka vykdytojo funkcijas, tačiau yra pasiskirstę užduotis; b) yra keli organizatoriai; c) atskiruose to paties nusikaltimo epizoduose

²⁵⁶ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 186.

ar darant kitus nusikaltimus tam pačiam dalyviui tenka skirtingi vaidmenys²⁵⁷. Literatūroje nurodoma, kad pasiskirstymas vaidmenimis ar užduotimis apima tiek paprastą, tiek sudėtinį bendrininkavimą²⁵⁸. Taigi teismo sprendime turi būti konstatuota, kokį vaidmenį kuris bendrininkas atliko (kokią užduotį atliko), nes pagal BK 26 str. 4 d., organizatorius, kurstytojas ar padėjėjas atsako pagal BK straipsnį, numatantį atsakomybę už vykdytojo padarytą veiką, ir BK 24 str. 4, 5 ar 6 d. Itin svarbus subjektyvusis organizuotos grupės kriterijus – visi grupės nariai turi suprasti, kad jie priklauso organizuotai grupei, kurią sukūrė patys arba prisijungė prie jau sukurtos.

Pažymėtina, jog jeigu turtą prievartauja organizuota grupė, nusikalstama veika kvalifikuojama tik pagal BK 181 str. 3 d., o sunkinanti aplinkybė, numatyta BK 60 str. 1 d. 2 p., netaikoma.

Aptartinas ir nusikalstamo susivienijimo daromas turto prievartavimas. Pagal BK 25 str. 4 d. nusikalstamas susivienijimas yra tada, kai bendrai nusikalstamai veiklai – vienam ar keliems sunkiems ar labai sunkiems nusikaltimams daryti – susivienija trys ar daugiau asmenų, kuriuos sieja pastovūs tarpusavio ryšiai bei vaidmenų ar užduočių pasiskirstymas. Baudžiamoji atsakomybė už nusikalstamo susivienijimo organizavimą ir dalyvavimą jo veikloje numatyta BK 249 str. O BK 26 str. 5 d. nurodyta, jog nusikalstamo susivienijimo dalyviai, nesvarbu, koks jų vaidmuo darant nusikalstamą veiką, kurią apėmė jų tyčia, atsako pagal BK 249 str. kaip vykdytojai. Taigi kyla klausimas, koks yra nusikalstamo susivienijimo ir turto prievartavimą kvalifikuojančio požymio organizuota grupė santykis. Manytina, jog jeigu turto prievartavimą padarė nusikalstamo susivienijimo nariai, organizuotos grupės požymis neinkriminuojamas ir veika kvalifikuojama pagal BK 181 str. 1 d. (jeigu yra kitų veiką kvalifikuojančių požymių – ir pagal kitas dalis) ir BK 249 str. atitinkamas dalis. Pirma, nusikalstamo susivienijimo narių veikos kvalifikuojamos pagal BK straipsnius, numatančius atsakomybę už tas nusikalstamas veikas, iš sutapties su BK 249 str. Taigi teisiškai ypač didelis organizuotumo laipsnis, glaudūs nusikalstami ryšiai jau įvertinami atskira BK norma. Todėl, inkriminavus nusikalstamo susivienijimo nariams organizuotos grupės požymį, jie būtų antrą kartą baudžiami už glaudžius nusikalstamus tarpusavio ryšius. Tokiu būdu būtų pažeidžiamas *non bis in idem* principas ir pabloginama kaltininkų teisinė padėtis. Antra, kaip jau minėta, BK 26 str. 5 d. nurodyta, jog nusikalstamo susivienijimo dalyviai, nesvarbu, koks jų vaidmuo darant nusikalstamą veiką, kurią apėmė jų tyčia, atsako pagal BK 249 str. kaip vykdytojai. Organizuotos grupės narių baudžiamajai

²⁵⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 166.

²⁵⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 328.

atsakomybei įvertinti daroma nuoroda ir į BK 24 st (išskyrus vykdytoją). Taigi jeigu nusikalstamo susivienijimo nariams inkriminuojamas ir organizuotos grupės požymis, tuomet veikos kvalifikavimui reikalinga nuoroda ir į BK bendrąją dalį. Tokiu atveju susidurtume su pertekliniu neoptimaliu nusikalstamos veikos kvalifikavimu, o nusikalstamos veikos kvalifikavimo modelis prieštarautų BK 26 str. 5 d. Teismų praktikoje nurodoma, jog nusikalstamo susivienijimo dalyvio veiksmai darant nusikaltimą, kurį apėmė jo tyčia, kvalifikuojami be nuorodos į BK 24 str. nepriklausomai nuo konkretaus jo vaidmens to nusikaltimo padaryme²⁵⁹. Pastebėtina, kad ir teismų praktikoje pritariama tokiam kvalifikavimo modeliui²⁶⁰. Tačiau teisinėje literatūroje galima rasti pavyzdžių iš teismų praktikos, kai organizuotos grupės požymis inkriminuojamas kartu su nusikalstamo susivienijimo sudėtimi. Nurodoma, kad pavyzdžiui garsioje Šiaulių miesto gaujos byloje pats vadeiva (A. Kibildis) ir kiti teisiajieji vienu metu buvo pripažinti kaltais ir dėl vagystės, padarytos grupėje iš anksto susitarusių asmenų, ir dėl turto prievartavimo, padaryto organizuotoje grupėje, ir dėl nusikalstamo susivienijimo. Tokie pat kaltinimai yra ir „Baublių“ nusikalstamo susivienijimo byloje²⁶¹.

Savavaldžiavimo sudėtyje nėra įtvirtinta organizuotos grupės kvalifikuojančio požymio. Todėl savavaldžiavimas, padarytas organizuotos grupės, turi būti kvalifikuojamas su nuoroda į BK 25 str. 3 d. Pažymėtina, jog minimalus reikalavimas tam, kad būtų galima pripažinti, jog savavaldžiavimą padarė organizuota grupė, turi būti nustatytas išankstinis susitarimas padaryti kelis savavaldžiavimo nusikaltimus arba vieną savavaldžiavimo nusikaltimą ir bet kokį kitą nusikaltimą. Taip yra todėl, kad BK 294 str. 1 d. numatytas savavaldžiavimas yra nesunkus nusikaltimas (BK 11 str. 3 d.), o antroje dalyje – apysunkis nusikaltimas (BK 11 str. 4 d.).

4. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo atribojimas nuo kitų nusikalstamų veikų

4.1. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo atribojimas nuo plėšimo

Su turto prievartavimo ir plėšimo nusikaltimų atribojimo problema susiduriama seniai²⁶². Kvalifikavimą problemišku daro tam tikrais atvejais labai panašūs šių nusikaltimų požymiai. Sunkumų

²⁵⁹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-25/2006.

²⁶⁰ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-177/2008.

²⁶¹ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 186.

²⁶² Apibendrinęs turto prievartavimo ir plėšimo atribojimo koncepcijas, O. Fedosiuk išskyrė 4 konceptualius požiūrius į turto prievartavimo ir plėšimo santykį ir į jų skirtumus:

atribuojant šiuos du nusikaltimus kyla todėl, kad tiek turto prievartavimo, tiek plėšimo atvejais nukentėjusiajam yra pareiškiamas turtinis reikalavimas, grasinama fiziniu smurtu ar panaudojamas fizinis smurtas. Apibendrinus teisinę literatūrą ir teismų praktiką šių nusikaltimų atribojimo klausimu, tikslinga išskirti pagrindinius atribojimo kriterijus.

Nusikaltimo dalykas. Pirma, plėšimo nusikaltimo dalyku gali būti tik materialus kilnojamasis turtas, taip pat ir pinigai, o turto prievartavimo atveju gali būti reikalaujama ne tik materialus turto (pinigų), bet ir apskritai turtinės naudos. Turtinė nauda gali būti tiek materialinė, tiek nematerialinė. Antra, turto prievartavimo atveju yra pateikiamas reikalavimas perduoti apibrėžtą turtą, t.y. konkretų kilnojamąjį daiktą ar tam tikrą pinigų sumą. Reikalavimas, paremtas atitinkamu grasinimu, gali keistis per tam tikrą laiko tarpą (bet vis tiek tiksliai įvardijama, ką nukentėjusysis turi perduoti kaltininkui, pavyzdžiui, kokį daiktą ar pinigų sumą). Plėšimo atveju reikalavimas yra abstraktesnis, pavyzdžiui staigiai pribėgęs ir išsitraukęs peilį kaltininkas gali reikalauti perduoti pinigus, o kiek pinigų nukentėjusysis tuo metu turi piniginėje, kaltininkas nežino. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad pasitaiko atvejų, kai turtinio reikalavimo turinį sudaro vienu metu ir reikalavimas materialaus turto, ir kitokios turtinės naudos. Tais atvejais, kai tokius reikalavimus sieja vieninga tyčia, veika kvalifikuojama kaip turto prievartavimas²⁶³. Paminėtina, kad plėšimo atveju kaltininkas dažniausiai pats atskiria nusikaltimo dalyką nuo nukentėjusiojo, o turto prievartavimo atveju kaltininkas siekia, kad nukentėjusysis pats jam perduotų turtą. Nors gali pasitaikyti ir plėšimo atvejų, kai nukentėjusysis dėl kaltininko veiksmų pats jam perduoda turtą, pavyzdžiui kaltininko reikalavimu nulipa nuo dviračio ir perduoda jį kaltininkui.

1)Pirma koncepcija nurodo, kad pagrindinis šių nusikaltimų skirtumas yra turto užvaldymo metodas: turto prievartavimas yra vertimas kitą asmenį išduoti daiktą, plėšimas – daikto paėmimas. Iš čia skirtingos turto užvaldymo priemonės – vertimas išduoti daiktą susijęs su psichine, o daikto atėmimas – su fizine prievarta. Turto prievartautojas užvaldo turtą išgavęs nukentėjusiojo sutikimą, o plėšikas – be jokio sutikimo.

2)Antra koncepcija kaip pagrindinį šių nusikaltimų skirtumą nurodo laiką, kada kaltininkas ketina įvykdyti grasinimą. Turto prievartautojo grasinimas nukreiptas į ateitį, tuo tarpu plėšikas grasina blogiu tuoj pat. Vėliau ši koncepcija šiek tiek modifikuota, nurodant, kad pagrindinis skirtumas yra ne grasinimo įvykdymo laike, bet turto užvaldymo laike kriterijus. Nurodoma, kad turto prievartautojo tyčia turi būti nukreipta į turto užvaldymą ateityje, tuo tarpu plėšikas užvaldo turtą kartu su prievartos veiksmais arba po jų.

3)Trečia koncepcija pagrindiniu skirtumu įvardina kėsinosi objektą. Nurodoma, kad turto prievartavimo objektas yra platesnis – tai turtas plačiau prasme, tuo tarpu plėšimas nukreiptas prieš nuosavybę.

4)Ketvirta koncepcija turto prievartavimą ir plėšimą atriboja pagal naudojamos prievartos pobūdį. Turto prievartavimui būdingas platus prievartos spektras, plėšimui – siauras, tik fizinis smurtas ir grasinimas tuoj pat imtis smurto.

Visos šios koncepcijos atspindi tik po nedidelę dalį galimų turto prievartavimo ir plėšimo skirtumų, todėl kiekviena atskirai yra nepakankama išbaigtam šių nusikaltimų atribojimui. Minėtos keturios koncepcijos aprašytos Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 193 – 195.

²⁶³ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 196.

Naudojamos psichinės prievartos pobūdis. Plėšimo atveju grasinama tik fizinio smurto panaudojimu, o turto prievartavimo atveju gali būti grasinama panaudoti daug platesnio pobūdžio prievartą: gali būti grasinama ne tik panaudoti fizinį smurtą, bet ir sunaikinti ar sugadinti asmens turtą, paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas. Be to, turto prievartavimo dispozicijoje naudojama formuluotė „panaudodamas kitokią psichinę prievartą“. Todėl turto prievartavimo atveju galimos panaudoti psichinės prievartos būdų sąrašas nėra baigtinis. Ar tam tikrus veiksmus, tam tikros situacijos sukūrimą galima vertinti kaip psichinės prievartos išraišką, kiekvienu atveju sprendžia teismas.

Laikas, kada kaltininkas ketina užvaldyti turtą ir įvykdyti savo grasinimą. Nusikalstama veika kvalifikuojama kaip plėšimas, kai reikalaujamą turtą siekiama užvaldyti nedelsiant, o fizinį smurtą grasinama panaudoti tuoj pat. Literatūroje nurodoma, kad turto prievartavimo sudėtis neribojama laiko požymiu, todėl kaltininko ketinimai gali būti nukreipti tiek į esamą laiką, tiek į ateitį²⁶⁴. LAT senatas nurodo, jog kai pareikalavus perduoti konkretų turtą, nurodant reikalavimo motyvą ar pagrindą, iškart pavartojamas smurtas ir dėl to nukentėjusysis tuoj pat perduoda reikalaujamą turtą ar jo dalį, tokia veika kvalifikuojama tik kaip turto prievartavimas. Kai pareikalavęs perduoti vienokią turtą ir jo negavęs, kaltininkas tuo pačiu pretekstu, pavartojęs smurtą ar jo nepavartojęs, tuoj pat pats paima kitokią turtą, veika kvalifikuojama iš sutapties ir kaip plėšimas ar vagystė, priklausomai nuo turto užvaldymo būdo²⁶⁵. Plėšimo atveju iš karto yra pagrobiamas visas nusikaltimo dalykas, t.y. tam tikras kilnojamas daiktas ar tam tikra pinigų suma. Turto prievartavimo atveju gali būti perleidžiamas arba visas reikalaujamas turtas iš karto, arba tam tikromis dalimis per atitinkamą laiko tarpą. Kaip nurodo O. Fedosiuk, galima teigti, kad turto užvaldymo nusikaltimo padarymo metu faktai nebūtinai rodo plėšimą, jei yra aplinkybių, rodančių, kad turtinis reikalavimas pagal kaltininko sumanymą neapsiriboja vien tik esamuoju laiku, bet ir buvo nukreiptas į ateitį²⁶⁶. Teisinėje literatūroje taip pat išskiriamas atvejis, kai nusikaltėliai turi tikslą užvaldyti turtą tuoj pat, tačiau dėl tam tikrų kliūčių turto perdavimas užtrunka ilgesnį laiką (pavyzdžiui, nukentėjusiajam reikia pasiskolinti pinigų). Tokiais atvejais būna sunku atsakyti į klausimą, ar reikalaujama perduoti turtą ir grasinama smurtauti tuoj pat, ar ateityje. Šiuo atveju du nusikaltimus siūloma atriboti atsižvelgiant į kaltininko kontrolės nukentėjusiojo

²⁶⁴Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 329.

²⁶⁵Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. 1996. Nr. 3-4. P.91.

²⁶⁶Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 197.

atžvilgiu intensyvumą. Ištisa nukentėjusiojo veiksmų kontrolė gali rodyti plėšimo požymius, tuo tarpu didesnė laisvė, suteikta nukentėjusiajam, gali rodyti, kad jis vykdo reikalavimą iš baimės dėl smurto ateityje²⁶⁷.

Reikalavimo motyvas (priežastis). Kaip nurodo LAT senatas, atribodami turto prievartavimą nuo plėšimo, teismai turi atsižvelgti ir į tai, kad turto prievartavimo atveju reikalaujamas perduoti turta kaltininkas paprastai nurodo reikalavimo motyvą, priežastį. Tos priežasties esmė yra mokėti už kažką, pavyzdžiui: už netrukdytą įmonės veiklą ar individualiam verslui, už tai, kad turi pajamas, gerai uždirba, išpirka už pagrobtą turta, vaiką ar artimą asmenį, už nepalankių nukentėjusiajam žinių nepaskelbimą, už buvimą kameroje²⁶⁸ ir panašiai²⁶⁹. Pavyzdžiui nukentėjusysis buvo verčiamas perduoti didelės vertės turta ir suteikti turtinę teisę dėl 52000 litų perdavimo, nes gerai, pasiturinčiai gyvena, turi naktinį klubą²⁷⁰. R.K. pareikalavo iš A.B. už E.J. išžaginimą sumokėti 20000 litų, nes kitaip bus kreiptasi į policiją²⁷¹. Plėšimo atveju reikalavimo perduoti turta priežastis dažniausiai nenurodoma. Žinoma, tokios išvados padarytos dėl dažniausiai susiklostančių situacijų, tačiau ir plėšimo atveju kartais gali būti nurodoma priežastis, kodėl nukentėjusysis turėtų atiduoti plėšikui tam tikrą turta, pavyzdžiui, kad nukentėjusysis per daug gerai apsirengęs ir turėtų pasidalinti savo pinigais su nepasiturinčiu asmeniu. Vis tik plėšimas yra daugiau momentinis nusikaltimas, kai kaltininkas, panaudodamas fizinį smurtą arba grasindamas tuoj pat jį panaudoti arba kitaip atimdamas nukentėjusiam asmeniui galimybę priešintis, atskiria tam tikrą daiktą ar pinigus nuo nukentėjusiojo ir pasišalina iš įvykio vietos.

Galimai naudojamo fizinio smurto tikslas. Plėšimo metu kaltininkas fizinį smurtą ar grasinimus panaudoti fizinį smurtą naudoja tam, kad pašalintų ir neutralizuotų asmenį kaip kliūtį, trukdančią pagrobtį turta, o turto prievartavimo atveju minėtus veiksmus kaltininkas naudoja tam, kad priverstų asmenį perduoti turta²⁷².

Teisinėje literatūroje nurodoma, kad plėšimo norma negali būti taikoma, jeigu yra aplinkybių, rodančių, kad kaltininkas: a) vertė nukentėjusiųjų suteikti nematerialinės naudos; b) siekė užvaldyti turta

²⁶⁷ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 198.

²⁶⁸ LAT kasacinė nutartis NR. 2K-481/2007.

²⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1996 m. birželio 21 d. nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. 1996. Nr. 3-4. P.91.

²⁷⁰ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-323/2005.

²⁷¹ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-432/2009.

²⁷² LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-278/2006.

ne tuoj pat, o ateityje; c) grasino fiziniu smurtu ateityje; d) grasino ne fiziniu smurtu, o kitokiomis neigiamomis pasekmėmis. Šiomis aplinkybėmis veika kvalifikuojama kaip turto prievartavimas²⁷³.

Turto prievartavimas gali peraugti į plėšimą ir atvirkščiai. Tuomet veika kvalifikuojama kaip realioji nusikaltimų sutaptis (idealiosios nusikaltimų sutapties šiuo atveju objektyviai būti negali). Teisinėje literatūroje nurodoma, kad paprastai plėšimas į turto prievartavimą perauga tuomet, kai plėšikų netenkina užvaldyto turto vertė ir jie dar pareiškia nukentėjusiajam turtinį reikalavimą, kuris turi būti įvykdytas ateityje arba tada, kai plėšimu sudaromos sąlygos prievartauti turtą (kai plėšimas yra turto prievartavimo schemos dalis, pavyzdžiui plėšimo būdu užvaldomas automobilis, o vėliau reikalaujama išpirkos už jo gražinimą)²⁷⁴. Pavyzdžiui, byloje nustatyta, kad M. A. nukentėjusiajam D. V. skustuvu ėmė grasinti (įrėmė jį į nukentėjusiojo šoną), nukentėjusiajam vos spėjus atverti buto duris. Abu nuteistieji tuoj pat pareikalavo iš nukentėjusiojo pinigų: pareikalavo mokėti S. P. po 500 litų per mėnesį už teisę gyventi tame name. Tokie veiksmai atitiktų BK 181 straipsnyje numatyto nusikaltimo (turto prievartavimas) sudėtį. Tačiau vėlesni nuteistųjų veiksmai patvirtina, kad jų nusikalstama veika peraugo į plėšimą. Nukentėjusiajam atsakius, kad jokių pinigų jis nemokės, M. A. su S. P. pradėjo nukentėjusį mušti, pagrobė jo mobiliojo ryšio telefoną, spintoje pradėjo ieškoti vertingų daiktų²⁷⁵. LAT senatas nurodo, kad jei plėšimo būdu pagrobus ar pasikėsinus pagrobti turtą, be to, asmuo verčiamas perduoti kitą turtą, suteikti turtinę teisę ar atleisti nuo turtinės pareigos arba atlikti kitokius turtinio pobūdžio veiksmus ar susilaikyti nuo jų, tokie veiksmai kvalifikuojami kaip BK 180 ir 181 str. sutaptis²⁷⁶.

Teisinėje literatūroje galima rasti teiginį, jog turto prievartavimo sudėtis visais požymiais (tiek turtiniu, tiek ir prievartos aspektais) yra platesnė nei plėšimo sudėtis. Netgi teigiama, jog tiek nusikaltimo dalyką, tiek prievartos priemonės detalizuojanti plėšimo norma gali būti traktuojama tarsi specialioji turto prievartavimo normos atžvilgiu, bet vėliau paaiškinama, jog plėšimo norma specialiaja gali būti tik tuomet, kai reikalaujama atiduoti tam tikrą turtą. Jeigu turtą kaltininkas užvaldo pats, normų konkurencijos nėra²⁷⁷.

²⁷³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialiojo dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 329.

²⁷⁴ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 200.

²⁷⁵ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-559/2007.

²⁷⁶ LAT senato 2005 metų birželio 23 dienos nutarimas Nr. 52 „Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose“, žr. http://www.lat.lt/4_tpiuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=29259

²⁷⁷ Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 197, 199.

Teismų praktikoje kalbama ir apie savavaldžiavimo ir plėšimo atribojimą. Pavyzdžiui, nurodoma, kad byloje nėra jokių duomenų apie tai, kad kasatorius iki nusikalstamos veikos padarymo būtų pareiškęs reikalavimus nukentėjusiajam L.Š. dėl nerealizuotos tikros ar tariamos teisės įvykdymo, t.y. 30 litų grąžinimo, todėl veika negali būti kvalifikuojama kaip savavaldžiavimas²⁷⁸. Kitu atveju LAT nurodo, jog pagal BK 294 str. veika, atsižvelgiant į kitas aplinkybes, kvalifikuojama tuomet, kai paimdamas svetimą turtą nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos kaltininkas mano, kad atsiima savo turtą, ar yra įsitikinęs, kad jog veikia vykdydamas kito asmens turtines teises²⁷⁹. Taigi šiuo atveju svarbūs ir subjektyvieji veikos požymiai²⁸⁰.

Darytina išvada, kad nors ir išskiriami tam tikri turto prievartavimo ir plėšimo atribojimo kriterijai, tačiau praktikoje vis tiek nelengva atriboti šiuos du nusikaltimus. Šie du nusikaltimai retai atribojami remiantis vienu kriterijumi, dažniausiai prireikia bent kelių ar netgi visumos.

4.2. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo atribojimas nuo žmogaus veiksmų laisvės varžymo

Tiek turto prievartavimo, tiek žmogaus veiksmų laisvės varžymo nusikalstamomis veikomis nukentėjusysis yra verčiamas atlikti tam tikrus veiksmus arba nuo jų susilaikyti. Taip pat abiejų nusikalstamų veikų dispozicijose numatytas psichinės prievartos panaudojimas kaip būtinas objektyviosios pusės požymis. Pagrindinis požymis, pagal kurį yra atribojamos šie du nusikaltimai, yra reikalaujamų atlikti ar nuo jų susilaikyti veiksmų pobūdis. Jeigu reikalaujama atlikti turtinius veiksmus ar nuo jų susilaikyti, nusikaltimas bus kvalifikuojamas kaip turto prievartavimas. Jeigu verčiama atlikti kitokio pobūdžio veiksmus (pavyzdžiui, suteikti tam tikrą apdovanojimą, parašyti gerą pažymį ir panašiai), tuomet veika kvalifikuojama kaip žmogaus veiksmų laisvės varžymas pagal BK 148 str.

Savavaldžiavimo atveju taip pat suvaržoma nukentėjusio asmens galimybė laisvai pasirinkti savo elgesio variantą. Esminis savavaldžiavimo ir žmogaus veiksmų laisvės varžymo atribojimo kriterijus

²⁷⁸ LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-476/2006.

²⁷⁹ LAT kasacinės nutartys Nr. 2K-83/2007; 2K-776/2007..

²⁸⁰ Psichinė ir fizinė prievarta yra būdinga ne tik savavaldžiavimui, bet ir turto prievartavimui bei plėšimui, tačiau pastariesiems dviems nusikaltimams būdinga tai, kad panaudojęs psichinį ar fizinį smurtą kaltininkas užvaldo svetimą turtą (plėšimas) ar reikalauja perduoti svetimą turtą, teisę į turtą, ar atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus ar nuo jų susilaikyti (turto prievartavimas). Savavaldžiaudamas kaltininkas yra įsitikinęs, kad vykdo ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas 2005 m. birželio 23 d. nutarime Nr. 52 yra išaiškinęs, kad jeigu paimdamas svetimą turtą nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, kaltininkas mano, kad atsiima savo turtą, ar yra įsitikinęs, jog veikia vykdydamas kito asmens turtines teises, tokioje veikoje nėra BK 178 ar 180 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų sudėties. Minėti veiksmai vertintini, atsižvelgiant į subjektyviuosius veikos požymius bei kitas veikos aplinkybes, ir gali būti kvalifikuojami pagal BK 228 ar 294 straipsnį (LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-524/2006).

yra tai, ar kaltininkas (asmuo, kurio interesais kaltininkas veikia) turi teisę reikalauti nukentėjusiojo elgtis tam tikru būdu (t.y. ar jis turi tikrą ar tariamą teisę), ar ne. Jeigu kaltininkas, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, vykdo savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę, tuomet nusikalstama veika kvalifikuotina kaip savavaldžiavimas. Jeigu tokios teisės nėra, tuomet kaltininko nusikalstami veiksmai yra vertinami pagal BK 148 str. kaip žmogaus veiksmų laisvės varžymas. Pagal BK 148 str. nukentėjusysis visuomet yra verčiamas atlikti neteisėtus veiksmus arba susilaikyti nuo teisėtų veiksmų atlikimo.

IŠVADOS

1. Turto prievartavimas suprantamas kaip neteisėtas vertimas kitą asmenį perduoti turta, suteikti turtinę teisę ar atleisti nuo turtinės pareigos arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus, arba nuo jų susilaikyti grasinant prieš nukentėjusį ar kitą asmenį panaudoti fizinį smurtą, sunaikinti ar sugadinti jo turta, paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas, arba panaudojant kitokią psichinę prievartą.
2. Savavaldžiavimas reiškia savavališką ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuojamos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės vykdymą, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos.
3. Pagrindiniu turto prievartavimo objektu yra nuosavybės ir kitos daiktinės, prievolinės ar kitos kilmės turtinės teisės, taip pat turtiniai interesai, kurie pažeidžiami verčiant nukentėjusį atlikti turtinį veiksma ar nuo jo susilaikyti kaltininko ar kito asmens naudai. Papildomais objektas gali būti sveikata, laisvė, garbė ir orumas. Savavaldžiavimo tiesioginis objektas yra valstybėje įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyta asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarka, o papildomas objektas – konkrečios asmenų teisės ir teisėti interesai (nuosavybė, sveikata ir kita).
4. Turto prievartavimo dalykas yra turtinė nauda. Savavaldžiavimo nusikaltimas dalyko neturi.
5. Turto prievartavimo nusikaltimas atliekamas aktyviais veiksmais (veikimu). Turto prievartavimo, numatyto BK 181 str. 1 d., sudėtis yra formali. Nusikaltimas laikomas baigtu nuo to momento, kai nukentėjusiajam pareiškiamas neteisėtas reikalavimas suteikti turtinę naudą, kuris yra paremtas atitinkamu grasinimu.
6. BK 294 str. numato dvi savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis: pirmoje dalyje pateikta savavaldžiavimo sudėtis, kai padaroma didelės žalos asmens teisės ar teisėtiems interesams; antroje dalyje – savavaldžiavimas padarytas panaudojant psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiajam ar jo artimam asmeniui. Savavaldžiavimo, numatyto BK 294 str. 1 d., sudėtis yra materialinė. Šios veikos teisiškai reikšmingi objektyvieji požymiai yra veika, jos padariniai ir priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių.
7. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų sudėtys turi tiek panašumų, tiek skirtumų. Abu nusikaltimai padaromi aktyviais veiksmais; reikalaujama perduoti tam tikrą turta, atlikti turtinį veiksma ar nuo jo susilaikyti; būdingas psichinės ir fizinės prievartos panaudojimas; abiejų nusikaltimų atvejais užfiksuojamas neteisėtumo momentas, tik turto prievartavimo atveju neteisėtas yra pats turtinis reikalavimas, o savavaldžiavimo atveju teisėtas reikalavimas

vykdomas neteisėtais būdais. Pagrindinis šių dviejų nusikaltimų atirbojimo kriterijus – pareikšto reikalavimo teisėtumas. Pagrindinis kriterijus, lemiantis prievartiniuose veiksmuose savavaldžiavimo sudėties buvimą, yra kaltininko subjektinės teisės vykdymas. Turto prievartavimui būdingas vertimas suteikti neteisėtą turtinę naudą, kai turtinės kaltininko pretenzijos nepagrįstos jokia įstatymo ginama teise. Šio juridinio pagrindo buvimas ar nebuvimas yra lemiamas sprendžiant klausimą, kokią normą taikyti, - turto prievartavimo ar savavaldžiavimo.

8. Turto prievartavimo nusikaltimo subjektu gali būti pakaltinamas, sulaukęs 14 metų amžiaus fizinis asmuo. Savavaldžiavimo nusikaltimo subjektu gali būti pakaltinamas, sulaukęs 16 metų fizinis asmuo.
9. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimams bendra tai, kad jie gali būti padaryti tik viena kaltės forma – tyčia. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų sudėty skiriasi tuo, jog turto prievartavimas gali būti padaromas tik tiesiogine tyčia, o savavaldžiavimas – tiek tiesiogine, tiek netiesiogine tyčia. Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų padarymo motyvas ir tikslas nusikaltimo kvalifikavimui reikšmės neturi.
10. Tiek turto prievartavimo, tiek savavaldžiavimo atveju numatyti kvalifikuojantys požymiai yra alternatyvūs. Baudžiamajai atsakomybei kilti turi būti konstatuojamas bent vienas iš kvalifikuojančių požymių. Turto prievartavimą kvalifikuojantys požymiai, nurodyti BK 181 str. 2 d., yra fizinio smurto panaudojimas, laisvės atėmimas, turto sunaikinimas ar sugadinimas, didelės turtinės žalos padarymas. Turto prievartavimą itin kvalifikuojantys požymiai, įvardinti BK 181 str. 3 d., yra didelės vertės turto prievartavimas, didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčių vertybių prievartavimas, turto prievartavimas, padarytas organizuotoje grupėje. Savavaldžiavimą kvalifikuojantys požymiai yra psichinės prievartos panaudojimas bei fizinės prievartos panaudojimas.
11. Nagrinėjamus nusikaltimus kvalifikuojantys požymiai fizinis smurtas ir fizinė prievarta traktuotini vienodai, todėl siūlytina šias BK 181 ir 294 str. vartojamas sąvokas suvienodinti. Fizinis smurtas naudojamas kaip įbauginimo priemonė ir apima tokias pasekmes žmogaus sveikatai: fizinio skausmo sukėlimą, nežymų ir sunkių sveikatos sutrikdymus. Nužudymas ar sunkus sveikatos sutrikdymas, padarytas turto prievartavimo ar savavaldžiavimo metu, kvalifikuojamas pagal BK 129 str. 2 d. 9 p. ar BK 135 str. 2 d. 9 p. ir atitinkamą BK 181 str.

dalį priklausomai nuo kvalifikuojamųjų požymių ar BK 294 str. 2 d. Nesutiktina su nuomone, jog minėti kvalifikuojantys požymiai gali apimti neteisėtą laisvės atėmimą.

12. Psichinės prievartos panaudojimas BK 294 str. 2 d. įvardijamas kaip nusikaltimą kvalifikuojantis požymis. Turto prievartavimo atveju psichinės prievartos panaudojimas yra būtinas nusikaltimo objektyviosios pusės požymis. Kaip ir turto prievartavimo nusikaltimas, taip ir savavaldžiavimas apima bet kokias psichinės prievartos apraiškas, todėl veikos atskirai pagal BK 145 str. kvalifikuoti nereikia.
13. Laisvės atėmimas turėtų būti suprantamas kaip tyčinis atėmimas nukentėjusiajam fizinės galimybės lemti savo buvimo vietą. turto prievartavimas, susijęs su laisvės atėmimu, visiškai apima tiek neteisėtą laisvės atėmimą (BK 146 str.), tiek vaiko grobimą (BK 156 str.) ir jų atskirai kvalifikuoti nereikia. Jeigu asmeniui buvo atimta laisvė savavaldžiaujant, nusikalstama veika kvalifikuojama kaip BK 146 (156) ir 294 str. sutaptis.
14. Jeigu turtas buvo sunaikintas ar sugadintas turto prievartavimo metu bauginimo tikslais, veika kvalifikuojama tik pagal BK 181 str. 2 d. Savavaldžiavimo normoje kvalifikuojantis požymis turto sunaikinimas ar sugadinimas nėra numatytas, todėl tokia veika turi būti kvalifikuojama iš sutapties su BK 187 str.
15. Turtinė žala yra vertinamasis požymis, kurį teismas nustato kiekvienu atveju remdamasis konkrečiomis bylos aplinkybėmis. Taikant didelės turtinės žalos požymį būtinos šios sąlygos: a) žala turi būti iš tikrųjų patirta nukentėjusiojo ar jo artimųjų; b) tarp turto prievartautojo veiksmų ir žalos atsiradimo turi būti juridiskai reikšmingas priežastinis ryšys; c) kaltininko tyčia turi apimti didelės žalos atsiradimą.
16. Turto prievartavimą kvalifikuojantis didelės vertės turto požymis nėra vertinamasis ir yra griežtai apibrėžtas BK. Remiantis BK 190 str. pateiktu turto vertės išaiškinimu, turtas yra didelės vertės, kai jo vertė viršija 250 MGL dydžio sumą.
17. Didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčių vertybių prievartavimas numatytas BK 181 str. 3 d. kaip itin turto prievartavimą kvalifikuojantis požymis. Inkriminuojant šį požymį svarbiausią vaidmenį vaidina dalyko reikšmė, o ne vertė.
18. Jeigu turto prievartavimą padaro organizuota grupė, jos narių nusikalstama veika kvalifikuojama pagal BK 24 str. 4, 5 ar 6 d. ir 181 str. 3 d. Jeigu turtą prievartauja organizuota grupė, nusikalstama veika kvalifikuojama tik pagal BK 181 str. 3 d., o sunkinanti aplinkybė, numatyta BK 60 str. 1 d. 2 p., netaikoma. Jeigu turto prievartavimą padaro nusikalstamas

susivienijimas, jo nariams organizuotos grupės požymis neinkriminuojamas. Savavaldžiavimas, padarytas organizuotos grupės, turi būti kvalifikuojamas su nuoroda į BK 25 str. 3 d.

19. Turto prievartavimo ir plėšimo normos atirbojamos remiantis požymiu visuma. Šis du nusikaltimai atirbojami pagal nusikaltimo dalyką; naudojamos psichinės prievartos pobūdį; laiką, kada kaltininkas ketina užvaldyti turtą ir įvykdyti savo grasinimą; reikalavimo motyvą (priežastį); galimai naudojamą fizinio smurto tikslą. Turto prievartavimas gali peraugti į plėšimą ir atvirkščiai. Tuomet nusikalstama veika kvalifikuojama kaip realioji nusikaltimų sutaptis.
20. Pagrindinis požymis, pagal kurį atirbojamas turto prievartavimas ir veiksmų laisvės varžymas, yra reikalaujamų atlikti ar nuo jų susilaikyti veiksmų pobūdis. Jeigu reikalaujama atlikti turtinius veiksmus ar nuo jų susilaikyti, nusikaltimas bus kvalifikuojamas kaip turto prievartavimas. Jeigu verčiama atlikti kitokio pobūdžio, tuomet veika kvalifikuojama kaip žmogaus veiksmų laisvės varžymas pagal BK 148 str.
21. Esminis savavaldžiavimo ir žmogaus veiksmų laisvės varžymo atirbojimo kriterijus yra tai, ar kaltininkas (asmuo, kurio interesais kaltininkas veikia) turi teisę reikalauti nukentėjusiojo elgtis tam tikru būdu. Jeigu kaltininkas, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, vykdo savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę, tuomet nusikalstama veika kvalifikuotina kaip savavaldžiavimas. Jeigu tokios teisės nėra, tuomet kaltininko nusikalstami veiksmai yra vertinami pagal BK 148 str. kaip žmogaus veiksmų laisvės varžymas.

TURTO PRIEVARTAVIMO IR SAVAVALDŽIAVIMO SUDĖČIŲ PANAŠUMAI IR SKIRTUMAI

SANTRAUKA

Baudžiamoji atsakomybė už turto prievartavimą numatyta Baudžiamojo kodekso 181 straipsnyje. Turto prievartavimas suprantamas kaip neteisėtas vertimas kitą asmenį perduoti turta, suteikti turtinę teisę ar atleisti nuo turtinės pareigos arba atlikti kitus turtinio pobūdžio veiksmus, arba nuo jų susilaikyti grasinant prieš nukentėjusį ar kitą asmenį panaudoti fizinį smurtą, sunaikinti ar sugadinti jo turta, paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas, arba panaudojant kitokią psichinę prievartą. Už savavaldžiavimą numatyta tiek administracinė, tiek baudžiamoji atsakomybė. Savavaldžiavimas reiškia savavališką ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuojamos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės vykdymą, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos.

Šiame darbe aptariamos turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sampratos, jų evoliucija istorijos eigoje bei užsienio šalių patirtis. Pateikiama turto prievartavimo ir savavaldžiavimo nusikaltimų pagrindinių sudėčių analizė, aptariami kvalifikuojantys požymiai bei atirbojimas nuo kitų nusikalstamų veikų.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN CONSTRUCTIONS OF PROPERTY EXTORTION AND ARBITRARINESS

SUMMARY

Responsibility for property extortion is regulated in article 181 of Penal code. Property extortion is understood as an action when person coerces another person to transfer proprietary benefits, provide proprietary rights or relieve from proprietary duties by using a threat to use violence, destroy or damage property, disclose embarrassing information or using another mental compulsion.

Arbitrariness is punished by administrative or penal order . Arbitrariness is made by person who, beyond the order established by the law, exercises his or another's real or presumed right that is contested by another person or accepted but not implemented, if such actions have inflicted substantial harm.

There are described conceptions of property extortion and arbitrariness , the evolution of conceptions and experience of foreign countries in this master paper. There are described the analysis of constructions of property extortion and arbitrariness, qualifying features and dissociation from other crimes.

Priedas Nr. 1

Duomenys apie padarytų turto prievartavimų ir savavaldžiavimų objektyviosios pusės struktūrą (83 baudžiamųjų bylų apibendrinimo rezultatai)

1 lentelė

<i>Prievartavimo dalykas</i>	<i>Procentai nuo visų ištirtų turto prievartavimo atvejų</i>
Buvo reikalaujama materialaus turto	90%
Buvo reikalaujama suteikti turtinę teisę	10%
Buvo reikalaujama atleisti nuo turtinės pareigos	0%
Buvo reikalaujama atlikti turtinio pobūdžio veiksmus	0%
Buvo reikalaujama susilaikyti nuo turtinio pobūdžio veiksmų atlikimo	0%

2 lentelė

<i>Turto prievartavimo metu panaudotos psichinės prievartos pobūdis</i>	<i>Procentai nuo visų ištirtų turto prievartavimo atvejų</i>
Buvo grasinama panaudoti fizinį smurtą	61,5%
Buvo grasinama sunaikinti ar sugadinti turtą	6%
Buvo grasinama paskelbti kompromituojančią ar kitokią informaciją, kurios atskleidimas nepageidautinas	2%
Buvo panaudota kitokia psichinė prievarta	30,5%

3 lentelė

<i>Turto prievartavimą kvalifikuojantys ir itin kvalifikuojantys požymiai</i>	<i>Procentai nuo visų ištirtų turto prievartavimo atvejų</i>
Buvo panaudotas fizinis smurtas	40,38%
Buvo atimta laisvė	23%
Buvo sunaikintas ar sugadintas turtas	5,77%
Buvo padaryta didelės turtinės žalos	
Buvo prievartautas didelės vertės turtas	19,2%
Buvo prievartautos didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčios vertybės	0%
Turtas prievartautas dalyvaujant organizuotoje grupėje	5,77%

4 lentelė

<i>Savavaldžiavimą kvalifikuojantys požymiai</i>	<i>Procentai nuo visų ištirtų savavaldžiavimo atvejų</i>
Buvo panaudota psichinė prievarta	41,9%
Buvo panaudota fizinė prievarta	25,8%
Buvo panaudota ir psichinė, ir fizinė prievarta	16,13%

5 lentelė

<i>Turto prievartavimu padaryta žala nukentėjusiojo sveikatai</i>	<i>Procentai nuo visų ištirtų turto prievartavimo atvejų</i>
Fizinio skausmo sukėlimas	5,77%
Nežymus sveikatos sutrikdymas	23,07%
Nesunkus sveikatos sutrikdymas	7,7%
Sunkus sveikatos sutrikdymas	3,85%
Nužudymas	0%

6 lentelė

<i>Savavaldžiavimu padaryta žala nukentėjusiojo sveikatai</i>	<i>Procentai nuo visų ištirtų savavaldžiavimo atvejų</i>
Fizinio skausmo sukėlimas	3,22%
Nežymus sveikatos sutrikdymas	16,13%
Nesunkus sveikatos sutrikdymas	22,6%
Sunkus sveikatos sutrikdymas	0%
Nužudymas	0%

7 lentelė

<i>Savavaldžiavimu vykdoma teisė</i>	<i>Procentai nuo visų ištirtų savavaldžiavimo atvejų</i>
Buvo vykdoma tikra teisė	51,6%
Buvo vykdoma tariama teisė	48,4%
Asmuo vykdė savo teisę	58%
Asmuo vykdė kito asmens teisę	42%

Priedas Nr. 2

TURTO PRIEVARTAVIMAS IR SAVAVALDŽIAVIMAS

Anketa

Jūsų amžius?

- iki 18 metų
- 19-25 metai
- 26-40 metų
- 41-60 metų
- 61 ir daugiau metų

Jūsų lytis?

- Vyras
- Moteris

Koks Jūsų išsilavinimas?

- Pradinis
- Pagrindinis
- Vidurinis
- Aukštasis neuniversitetinis
- Aukštasis universitetinis
- Kita

Jeigu į prieš tai einantį klausimą atsakėte "Kita", įrašykite

Ar žinote, kas yra turto prievartavimas?

- Taip
- Ne

Jeigu teko girdėti turto prievartavimo sąvoką, tai kur?

- Buityje (pavyzdžiui, iš šeimos narių, kaimynų)
- Darbe

- Žiniasklaidoje
- Viešoje erdvėje (pavyzdžiui, parduotuvėje, gatvėje)
- Mokymo įstaigoje
- Kita

Jeigu į prieš tai einantį klausimą atsakėte "Kita", įrašykite

Kas, Jūsų nuomone, yra turto prievartavimas?

- Turto atėmimas iš savinininko
- Neteisėtas kito asmens privertimas suteikti turtinę naudą
- Turto įgijimas apgaulės būdu
- Valstybės institucijų vykdomas prievartinis turto paėmimas iš turto savinininko
- Testamento suklastojimas siekiant gauti palikimą
- Kita

Jeigu į prieš tai einantį klausimą atsakėte "Kita", įrašykite

Ar, Jūsų nuomone, Lietuvos Respublikos teisės aktuose nustatyta atsakomybė už turto prievartavimą?

- Taip
- Ne

Jeigu, Jūsų nuomone, Lietuvos Respublikos teisės aktuose atsakomybė už turto prievartavimą nustatyta, tai kur?

- Civiliniame kodekse
- Darbo kodekse
- Administracinių teisės pažeidimų kodekse
- Baudžiamajame kodekse
- Kituose teisės aktuose

Ar žinote, kas yra savavaldžiavimas?

- Taip
- Ne

Jeigu teko girdėti savavaldžiavimo sąvoką, tai kur?

- Buityje (pavyzdžiui, iš šeimos narių, kaimynų)
- Darbe
- Žiniasklaidioje
- Viešojoje erdvėje (pavyzdžiui, parduotuvėje, gatvėje)
- Mokymo įstaigoje
- Kita

Jeigu į prieš tai einantį klausimą atsakėte "Kita", įrašykite

Kas, Jūsų nuomone, yra savavaldžiavimas?

- Konkurencijos taisyklių nesilaikymas siekiant gauti didesnę pelną
- Netinkamas pedagogų elgesys su moksleiviais ar studentais
- Neteisėtas darbuotojo atleidimas iš darbo
- Savo ar kito asmens teisės vykdymas nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos
- Visuomenės nuomonės ignoravimas iš valdžios ar valdymo institucijų pusės
- Kita

Jeigu į prieš tai einantį klausimą atsakėte "Kita", įrašykite

Ar, Jūsų nuomone, Lietuvos Respublikos teisės aktuose nustatyta atsakomybė už savavaldžiavimą?

- Taip
- Ne

Jeigu, Jūsų nuomone, Lietuvos Respublikos teisės aktuose atsakomybė už savavaldžiavimą nustatyta, tai kur?

- Civiliniame kodekse
- Darbo kodekse
- Administracinių teisės pažeidimų kodekse
- Baudžiamajame kodekse
- Kituose teisės aktuose

Priedas Nr. 3

Anketavimo rezultatai

Jūsų amžius?

iki 18 metų 1% (1)
19-25 metai 61% (79)
26-40 metų 30% (39)
41-60 metų 8% (11)
61 ir daugiau metų 0% (0)

Jūsų lytis?

Vyras 25% (32)
Moteris 75% (98)

Koks Jūsų išsilavinimas?

Pradinis 1% (1)
Pagrindinis 2% (2)
Vidurinis 44% (57)
Aukštasis neuniversitetinis 8% (11)
Aukštasis universitetinis 42% (54)
Kita 3% (5)

Jeigu į prieš tai einantį klausimą atsakėte "Kita", įrašykite

Nebaigtas aukštasis (studijuoju)
Studijuoju
Nebaigtas aukštasis
Nebaigtas aukštasis
nebaigtas aukštasis

Ar žinote, kas yra turto prievartavimas?

Taip 90% (117)
Ne 8% (11)
Neatsakė į klausimą 2% (2)

Jeigu teko girdėti turto prievartavimo sąvoką, tai kur?

Buityje (pavyzdžiui, iš šeimos narių, kaimynų) 4% (5)
Darbe 2% (2)
Žiniasklaidoje 53% (69)
Viešoje erdvėje (pavyzdžiui, parduotuvėje, gatvėje) 4% (5)
Mokymo įstaigoje 31% (40)
Kita 3% (4)
Neatsakė į klausimą 4% (5)

Jeigu į prieš tai einantį klausimą atsakėte "Kita", įrašykite

Visuose išvardytuose
Visose paminėtuose

Neteko

Visuose išvardintuose variantuose

Kas, Jūsų nuomone, yra turto prievartavimas?

Turto atėmimas iš savinininko 8% (10)

Neteisėtas kito asmens privertimas suteikti turtinę naudą 78% (101)

Turto įgijimas apgaulės būdu 9% (12)

Valstybės institucijų vykdomas prievartinis turto paėmimas iš turto savininko 4% (5)

Testamento suklastojimas siekiant gauti palikimą 0% (0)

Kita 1% (2)

Jeigu į prieš tai einantį klausimą atsakėte "Kita", įrašykite

Nežinau

Iš dalies visi išvardinti variantai

Ar, Jūsų nuomone, Lietuvos Respublikos teisės aktuose nustatyta atsakomybė už turto prievartavimą?

Taip 95% (123)

Ne 4% (5)

Neatsakė į klausimą 2% (2)

Jeigu, Jūsų nuomone, Lietuvos Respublikos teisės aktuose atsakomybė už turto prievartavimą nustatyta, tai kur?

Civiliniame kodekse 7% (9)

Darbo kodekse 0% (0)

Administracinių teisės pažeidimų kodekse 2% (3)

Baudžiamajame kodekse 86% (112)

Kituose teisės aktuose 2% (2)

Neatsakė į klausimą 3% (4)

Ar žinote, kas yra savavaldžiavimas?

Taip 72% (94)

Ne 27% (35)

Neatsakė į klausimą 1% (1)

Jeigu teko girdėti savavaldžiavimo sąvoką, tai kur?

Buityje (pavyzdžiui, iš šeimos narių, kaimynų) 8% (11)

Darbe 2% (2)

Žiniasklaidioje 33% (43)

Viešojoje erdvėje (pavyzdžiui, parduotuvėje, gatvėje) 7% (9)

Mokymo įstaigoje 23% (30)

Kita 7% (9)

Neatsakė į klausimą 20% (26)

Jeigu į prieš tai einantį klausimą atsakėte "Kita", įrašykite

Visuose

Neteko

Neteko

Neteko
Nepamenu kur
Visuose išvardintuose variantuose
Neteko girdėti
Teko girdėti iš draugės, studijuojančios VU
Liudijau byloje, kur buvo tiriamas savavaldžiavimo atvejis

Kas, Jūsų nuomone, yra savavaldžiavimas?

Konkurencijos taisyklių nesilaikymas siekiant gauti didesnę pelną 4% (5)
Netinkamas pedagogų elgesys su moksleiviais ar studentais 2% (2)
Neteisėtas darbuotojo atleidimas iš darbo 2% (2)
Savo ar kito asmens teisės vykdymas nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos 79% (103)
Visuomenės nuomonės ignoravimas iš valdžios ar valdymo institucijų pusės 7% (9)
Kita 3% (4)
Neatsakė į klausimą 4% (5)

Jeigu į prieš tai einantį klausimą atsakėte "Kita", įrašykite

Nežinau
Tinka visi variantai
Iš dalies tinka visi išvardinti variantai
Nežinau

Ar, Jūsų nuomone, Lietuvos Respublikos teisės aktuose nustatyta atsakomybė už savavaldžiavimą?

Taip 82% (106)
Ne 15% (20)
Neatsakė į klausimą 3% (4)

Jeigu, Jūsų nuomone, Lietuvos Respublikos teisės aktuose atsakomybė už savavaldžiavimą nustatyta, tai kur?

Civiliniame kodekse 13% (17)
Darbo kodekse 1% (1)
Administracinių teisės pažeidimų kodekse 20% (26)
Baudžiamajame kodekse 47% (61)
Kituose teisės aktuose 6% (8)
Neatsakė į klausimą 13% (17)

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=274999&p_query=&p_tr2=
2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395777&p_query=&p_tr2=
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395588&p_query=&p_tr2=
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390600&p_query=&p_tr2=
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=390714&p_query=&p_tr2=
6. Prancūzijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
7. Vokietijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
8. Latvijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
9. Estijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/download/action/download/id/1280/file/4d16963509db70c09d23e52cb8df.htm/preview>
10. Švedijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
11. Suomijos baudžiamasis kodeksas // <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E8890039.PDF>
12. Bulgarijos baudžiamasis kodeksas // http://www.mvr.bg/NR/rdonlyres/330B548F-7504-433A-BE65-5686B7D7FCBB/0/04_Penal_Code_EN.pdf
13. Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/download/action/download/id/1697/file/0cc1acff8241216090943e97d5b4.htm/preview>
14. Ispanijos baudžiamasis kodeksas http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.12t20.html#a455
15. Vengrijos baudžiamasis kodeksas // <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

16. Norvegijos baudžiamasis kodeksas //

<http://legislationline.org/download/action/download/id/1690/file/c428fe3723f10dcbcf983ed59145.htm/preview>

17. Lietuvos Respublikos minimaliojo darbo užmokesčio dydžių, socialinės apsaugos išmokų ir bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio indeksavimo įstatymas //

Žr. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=334467&p_query=bazinis%20bausmi%F8%20ir%20nuobaud%F8%20dydis&p_tr2=2

18. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas //

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320782&p_query=&p_tr2=

19. Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas //

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=388004&p_query=&p_tr2=

20.

21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 metų gruodžio 30 dienos nutarimas Nr. 1366 „Dėl bazinio bausmių ir nuobaudų dydžio patvirtinimo“, žr.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=334705&p_query=&p_tr2=

II. Oficiali konstitucinė doktrina

22. Konstitucinio teismo 2006 metų kovo 28 d. nutarimas

23. Konstitucinio teismo 2007 metų spalio 24 dienos nutarime

III. Specialioji literatūra

24. Baudžiamoji teisė: Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998

25. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2009.

26. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Aplinkybės, darančios įtaką baudžiamajai atsakomybei, ir nusikalstamos veikos teisiniai padariniai. Vilnius, Justitia, 2008.

27. Lietuvos teisės pagrindai. Autorių kolektyvas. Vilnius: Justitia, 2004.

28. Vaišvila Alfonsas. Teisės teorija. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Justitia, 2004.

29. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1 knyga. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 2001.

30. Baudžiamoji teisė: specialioji dalis. 2 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2001.
31. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
32. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 99 – 212 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
33. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis: 213-330 straipsniai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2010.
34. Fedosiuk Oleg. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002.
35. Vosyliūtė Andželika. Baudžiamoji atsakomybė už kvalifikuotą vagystę. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), 2009.
36. Fedosiuk, Oleg. Turto prievartavimas: reiškinių raida ir teisinio vertinimo problemos. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01), 2000.
37. Madea, Burkhard; Dettmeyer, Reinhard. Teisės medicinos pagrindai: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010.

IV. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimai

38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 metų birželio 23 dienos nutarimas Nr. 52 „Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose“ // http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=29259
39. Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato 2004 metų birželio 18 dienos nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“ // http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=26548
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. // http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=26403
41. 1996 m. birželio 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas Nr. 43 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant turto prievartavimo baudžiamąsias bylas“// Teismų praktika. Vilnius, 1996, Nr. 3-4.

V. Teismų praktika

42. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-538/2001.
43. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-490/2002.
44. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-507/2003.
45. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-811/2003.
46. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-104/2004.
47. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-160/2004.
48. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-166/2004.
49. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-197/2004.
50. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-259/2004.
51. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-386/2004.
52. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-422/2004.
53. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-447/2004.
54. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-465/2004.
55. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-553/2004.
56. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-572/2004.
57. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-607/2004.
58. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-640/2004.
59. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-670/2004.
60. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-113/2005.
61. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-135/2005.
62. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-137/2005.
63. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-171/2005.
64. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-172/2005
65. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-279/2005.
66. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-323/2005.
67. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-510/2005.
68. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-25/2006.
69. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-167/2006.
70. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-278/2006.
71. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-306/2006.
72. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-309/2006.

73. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-431/2006.
74. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-457/2006.
75. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-462/2006.
76. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-476/2006.
77. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-480/2006.
78. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-520/2006.
79. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-524/2006.
80. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-768/2006.
81. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-26/2007.
82. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-67/2007.
83. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-83/2007.
84. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-126/2007.
85. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-194/2007.
86. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-301/2007.
87. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-344/2007.
88. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-357/2007.
89. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-382/2007.
90. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-462/2007.
91. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-464/2007.
92. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-470/2007.
93. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-481/2007.
94. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-485/2007.
95. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-522/2007.
96. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-559/2007.
97. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-601/2007.
98. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-641/2007.
99. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-665/2007.
100. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-744/2007.
101. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-760/2007.
102. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-776/2007.
103. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-778/2007.

104. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-831/2007.
105. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-23/2008.
106. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-111/2008.
107. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-147/2008.
108. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-167/2008.
109. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-170/2008.
110. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-177/2008.
111. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-223/2008.
112. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-285/2008.
113. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-346/2008.
114. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-447/2008.
115. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-509/2008.
116. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-65/2009.
117. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-172/2009.
118. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-215/2009.
119. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-223/2009.
120. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-245/2009.
121. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-323/2009.
122. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-432/2009.
123. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-499/2009.
124. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-515/2009.
125. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-570/2009.
126. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-4/2010.
127. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-93/2010.
128. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-99/2010.
129. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-122/2010.
130. LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-150/2010.

VI. Kita

131. Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės,

baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. – Vilnius: Registrų centras, 2011.

132. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Lietuvių kalbos institutas; redaktorių kolegija. 4-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
133. www.apklausa.lt
134. <http://www.nplc.lt:8000/asis/>
135. www.lrs.lt
136. <http://lt.wikipedia.org/>